

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «УЖГОРОДСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ФЕЛЬЦАН ІВАН ЮРІЙОВИЧ

Гриф _____

Прим. № _____

УДК 347.965(477.87)(091)''18/19''

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗВИТОК АДВОКАТУРИ НА ЗАКАРПАТТІ: ХІХ – ПЕРША
ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ (ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)**

12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень (081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І. Ю. Фельцан
(підпис)

Науковий керівник
Переш Іван Євгенійович
кандидат юридичних наук, доцент

АНОТАЦІЯ

Фельцан І.Ю. Розвиток адвокатури на Закарпатті: ХІХ – перша половина ХХ століття (історико-правове дослідження). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила, Івано-Франківськ, 2021.

У вітчизняній історико-правовій науці дисертація є першим спеціальним комплексним дослідженням традиції адвокатури на території Закарпаття та її впливу на зародження й розвиток в даному західноукраїнському регіоні у ХІХ – першій половині ХХ ст. самостійного, повноправного правозахисного інституту національної української адвокатури з чіткою структурою, визначеною компетенцією і автономією адвокатури щодо судових та правоохоронних органів.

Автором охарактеризовано стан наукової розробки та розроблено періодизацію історії адвокатури Закарпаття. Показано розвиток та з'ясовано особливості історико-правової традиції становлення адвокатури краю у період з кінця Х – до початку ХІХ ст. Розкрито питання формування на території Закарпаття у ХІХ ст. передумов, які робили можливим подальший розвиток адвокатури як самостійного правового інституту. Визначено головну тенденцію розвитку адвокатури краю у складі Австро-Угорщини у 1874–1918 рр. Розкрито процес становлення адвокатури Підкарпатської Русі (1919–1939 рр.) у складі Чехословаччини. Розглянуто правові умови формування адвокатури Карпатської України (1938–1939 рр.), як і їх стан на території Закарпаття в складі Угорщини (1939–1944 рр.). Висвітлено генезис інституту адвокатури Закарпатської України (кінець 1944 р. – початок 1946 р.). Показано перебіг радянської колегії адвокатів Закарпатської області у складі УРСР в 1946–1950 рр.

Дисертаційне дослідження здійснювалося на основі аналізу широкого кола фахової літератури тогочасного періоду, профільного та галузевого законодавства про адвокатуру Угорського королівства, Австрійської імперії, Австро-Угорщини, Чехословаччини, Карпатської України, Закарпатської України та УРСР в хронологічних рамках дослідження, а також його поширення на територію Закарпаття, архівних документів, які надали змогу більш широко висвітлити історію адвокатури краю. Були опрацьовані десятки архівних документів з Державного архіву Закарпатської області у містах Берегове та Ужгороді, а також залучено матеріали зарубіжного архіву, зокрема, архіву Канцелярії президента республіки в Празі.

Рішення автора розширити заявлену нижню хронологічну межу дослідження з XIX до кінця X ст. надало можливість дослідити історію адвокатури Закарпаття на етапах становлення її прообразу у формі судового представництва, що здійснювалося родичами, друзями тощо під політико-правовим впливом Київської Русі в кінці X – на початку XI ст. та Галицько-Волинського князівства від 1278–1279 рр. і до початку 1320-их рр.; зародження на території Закарпаття у складі Угорського королівства в XV ст. професійної адвокатури, як і завершення її професійного формування при судовому відомстві на початку XIX ст.

Наголошено у дослідженні і на тому, що змістовним був етап формування на Закарпатті у XIX ст. – першій половині 70-х рр. XIX ст. передумов для розвитку адвокатури як самостійного правового інституту. Автор приходить до висновку, що в той час адвокатуру краю в складі Австрії та Угорщини наближали до нового рівня розвитку не тільки правові реформи, але і розвиток ідеї адвокатського самоврядування всередині самої адвокатури.

Звернуто увагу на те, що хоча можливість створення в Закарпатті комітетів адвокатів за зразком тогочасних палат адвокатів на території Галичини в складі Австрії передбачалася нормами імператорського патенту від 24.07.1852 р. № 170/1852 «Про адвокатський порядок для Угорщини, Хорватії, Славонії, банату Темешького та воєводства Сербського, за винятком кордону

військового», але серед архівних документів не вдалось знайти інформацію про діяльність на території Закарпаття в період з 1853р. по 1861р. комітету адвокатів. Відтак автор допускає, що однією із можливих причин такої ситуації могло стати те, що тоді й сама кількість адвокатів була ще незначною.

У дослідженні також проаналізовано норми чинних в Закарпатті у період із 1861р. по 1874р. Тимчасових судових правил у частині організації адвокатури. Даний документ встановлював вимоги щодо отримання статусу адвоката, регулював ряд інших питань організації адвокатури, але не містив норм про адвокатське самоврядування.

Автором робиться висновок, що новий виток розвитку в Закарпатті ідеї адвокатського самоврядування пов'язаний із періодом Австро-Угорщини. Тоді у 1874р. на Закарпатті в складі Угорщини здійснено реформу адвокатури згідно з угорським законом від 04.12.1874 р. № 34 «Про адвокатуру». Відтак адвокати стали діяти в складі палат – органів адвокатського самоврядування, що за юридичною суттю були професійними асоціаціями, яким відводилась ключова роль у створенні та забезпеченні професійних стандартів та етичних норм, захисті професійних інтересів своїх членів, наданні юридичної допомоги всім, хто її потребував. Палата адвокатів на території тодішнього Закарпаття розпочала діяльність у 1875р. у місті Мараморш-Сигот (на сьогодні – територія сучасної Румунії).

Також здобувач наголошує у роботі на важливості угорського закону від 04.12.1874 р. № 34 «Про адвокатуру» для історії адвокатури Закарпаття. Саме згідно з нормами даного закону адвокатура краю здобула чітку структуру, визначену компетенцію і автономію щодо судових та правоохоронних органів. Окрім цього, автор звертає увагу на те, що даний нормативний акт на Закарпатті визначав порядок організації та діяльності не однієї генерації адвокатів навіть після припинення існування Австро-Угорщини, адже там він безперервно застосовувався до 1939 р.

Окрема увага в дослідженні приділяється здобуттю адвокатурою краю статусу повноправного правозахисного інституту. Робиться висновок, що не

дивлячись на всі прогресивні реформи на території Закарпаття в складі Австро-Угорщини, саме через політику мадяризації, яка сама стала джерелом порушення та неможливості реалізації захисту прав національних меншин у сфері національної рівноправності, адвокатура Закарпаття у період Австро-Угорщини (до 1918р.) не змогла стати повноправним правозахисним інститутом.

Дослідження чехословацького періоду в історії адвокатури краю (1919-1939рр.) дозволило зробити ряд важливих висновків. Зокрема, саме тоді в кінці існування першої Чехословацької Республіки (1938 р.) адвокатура Підкарпатської Русі здійснила крок до здобуття статусу повноправного правозахисного інституту, чому сприяв державний режим у Чехословаччині, що характеризувався як один з найбільш демократичних у міжвоєнний період у країнах Центрально-Східної Європи. Також тоді в Закарпатті не просто збільшувалась кількість адвокатів, а вперше в історії краю зросла кількість адвокатів-українців. Усе це зробило можливим закладення основ національної української адвокатури в даному західноукраїнському регіоні в чехословацький період його історії. Однак автор також акцентує увагу і на тому, що незавершеність реформи адвокатури в Чехословаччині мала негативні наслідки для системи адвокатського самоврядування у краї протягом усього періоду існування Підкарпатської Русі.

Аналіз історичного досвіду розвитку адвокатури на території Закарпаття в складі Угорщини (1939-1944 рр.) дозволив виокремити позитивні та негативні тенденції в адвокатурі краю. До перших автор відносить продовження розвитку багатьох засад, що були закладені ще в ході реформи адвокатури Угорщини 1874р. Водночас негативним був досвід посиленого контролю за адвокатурою з боку держави, як і розвиток антиєврейського законодавства.

Дослідження генезису адвокатури Закарпатської України (кінець 1944р. – початок 1946р.) показало, що адвокатура краю у той період – продовження еволюційного розвитку адвокатури Закарпаття. Тоді головним завданням було формування кадрового складу адвокатури, а ключові питання радянської

етатичної моделі адвокатури ще не були реалізовані. Автором звернуто увагу на те, що відміна в краї всіх угорських та чеських правових норм, які там діяли, призвела на певний час до виникнення екстремальних умов діяльності адвокатури в рамках правового вакууму. Також в роботі відзначено, що протягом 1946–1950 рр., діяльність органів адвокатури Закарпатської області в складі УРСР приведена у відповідність до практики їх роботи в СРСР.

Автором запропоновано періодизацію історії адвокатури на території Закарпаття. Зокрема, перший етап характеризується формуванням прообразу адвокатури в кінці X – на початку XI ст.; зародженням професійної адвокатури у XV ст.; завершенням формування інституту професійної адвокатури при судовому відомстві на початку XIX ст.; активним формуванням передумов для розвитку адвокатури як самостійного правового інституту (XIX – перша половина 70-их рр. XIX ст.). Другий етап пов'язаний з формуванням адвокатури як самостійного правового інституту згідно з реформою 1874р.; з набуттям адвокатурою рис повноправного правозахисного інституту в чехословацький період історії краю (1919-1939рр.) та закладенням основ національної української адвокатури в даному західноукраїнському регіоні в період першої Чехословацької Республіки; з формуванням адвокатури Карпатської України (1938-1939рр.) та її розвитком в складі Угорщини (1939-1944рр.). Третій етап пов'язаний зі створенням та формуванням адвокатури Закарпатської України (кінець 1944р. – початок 1946р.), що в багатьох аспектах стало передпочатком для подальшої радянізації колегії адвокатів Закарпатської області в складі УРСР у період 1946-1950рр.

Ключові слова: адвокатура, адвокатура Закарпаття, адвокатське самоврядування, адвокатська діяльність, адвокатура Австрії, адвокатура Австро-Угорщини, адвокатура Чехословаччини, адвокатура Закарпатської України, адвокатура Угорщини, адвокатура УРСР.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових періодичних виданнях:

1. Фельцан І. Ю. Зміст концепції радянської адвокатури та її реалізація на Закарпатті в 1946-1950 роках. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 4. С. 273-277. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_44.pdf. (дата звернення: 15.02.2019р.).
2. Фельцан І.Ю. Становлення адвокатури на Закарпатті в другій половині XIX – на початку XX століття. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2017. № 13. С. 45-52.
3. Фельцан І.Ю. Становлення адвокатури на Закарпатті у складі Чехословацької Республіки (1919-1939 рр.). Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Том 1. 2017. №6. С. 30-33.
4. Фельцан І.Ю. Кадровий склад адвокатури на Закарпатті в другій половині XIX – першій половині XX століття. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2017. №4. С. 66-75.
5. Фельцан І.Ю. Становлення інституту адвокатури на Закарпатті в складі Австро-Угорщини (історико-правові аспекти). Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2018. № 15. С. 192-200.
6. Фельцан І.Ю. Зародження та розвиток адвокатури на Закарпатті від найдавніших часів до першої половини XIX століття (історико-правові аспекти). Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. №3. С. 52-56.
7. Фельцан І.Ю. Становлення інституту адвокатури на території Закарпаття у XIX – першій половині XX століття: історико-правовий та порівняльно-правовий аналіз. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2019. № 19. С. 25-32.

Стаття у зарубіжному періодичному науковому виданні:

8. Фельцан І.Ю. Адвокатура Карпатської України (1938-1939рр.) та її розвиток на Закарпатті в складі Угорщини (1939-1944рр.): історико-правовий аспект. Visegrad Journal on Human Rights. Том 3. 2020. №2. С. 175-181.

Публікації апробаційного характеру:

9.Фельцан І. Ю. Особливості процесу радянзації адвокатури у післявоєнному Закарпатті (1946-1950рр.): матеріали Х міжнародної науково-практичної конференції «Закарпатські правові читання», (м. Ужгород, 19 – 21 квітня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1. за заг. ред. В.І. Смоланки, О.Я. Рогача, Я.В. Лазура. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2018. 432 с. С. 24-26.

10.Фельцан І.Ю. Особливості організаційно-правового розвитку інституту адвокатури на Закарпатті в міжвоєнний період (1919-1939рр.): матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції», (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1. відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 672 с. С. 194-196.

11. Фельцан І.Ю. Організаційне оформлення та розвиток інституту адвокатури на Закарпатті у ХІХ – на початку ХХ століття: історико-правові аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи», (м. Одеса, 24 травня 2019р.). відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. – 112 с. С.24-27.

12.Переш І.Є. Фельцан І.Ю. Історико-правові аспекти становлення та розвитку інституту адвокатури Підкарпатської Русі у складі першої Чехословацької Республіки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої святкуванню 5-річчя заснування наукового журналу «Visegrad Journal on Human Rights» «Розвиток правової науки: механізми вибору та реалізації пріоритетів» (м. Сніна, Словацька Республіка, 7–8 червня 2019р.). Сніна: «Baltija Publishing», 492с. С.59-62.

SUMMARY

Feltsan I.Yu. Development of the Bar in Zakarpattia: 19th - first half of the 20th century (historical and legal research). – On the rights of the manuscript.

A thesis for the degree of Candidate of Juridical Sciences, Specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Doctrines. – Private Higher Education Institution King Danylo University, Ivano-Frankivsk, 2021.

In domestic historical and legal science, this thesis is the first dedicated comprehensive study of the Bar tradition on the territory of Zakarpattia and its impact on the origin and development of an independent, full-fledged human rights institution of the national Ukrainian Bar with a clear structure, defined responsibilities and autonomy of the Bar in relation to judicial and law enforcement agencies in this region of Western Ukraine in the 19th – first half of the 20th century.

The author describes the state of scientific development of the problem under study and develops the periodization of the history of the Bar of Zakarpattia. The thesis shows development and peculiarities of the historical and legal tradition of the formation of the Bar in the region from the end of the 10th to the beginning of the 19th century. It covers the issue of development of preconditions that enabled the further development of the Bar as an independent legal institution on the territory of Zakarpattia in the 19th century. The author identifies the main trend in the development of the region's Bar as part of Austria-Hungary in 1874–1918, describes the process of formation of the Bar of the Carpathian Ruthenia (1919–1939) as a part of Czechoslovakia, considers the legal conditions for the formation of the Bar of Carpathian Ukraine (1938–1939) as well as their state on the territory of Zakarpattia as a part of Hungary (1939–1944). The thesis covers the genesis of the Bar institute of Zakarpattia-Ukraine (end of 1944 – beginning of 1946) and shows the course of Sovietization of the Bar Association of the Zakarpattia Oblast as a part of the Ukrainian SSR in 1946–1950.

The dissertation research was carried out on the grounds of the analysis of a wide range of professional literature of that period, specialised and relevant legislation on advocacy of the Kingdom of Hungary, the Austrian Empire, Austria-Hungary, Czecho-Slovakia, Carpathian Ukraine, Transcarpathian Ukraine and Ukrainian SSR within the chronological framework of the research as well as its expansion to the Transcarpathian territory, the archival documents, which provided a

broader coverage of the history of the advocacy in the region. Dozens of archival documents from the State Archives of the Zakarpattia Region in Berehove and Uzhhorod were processed, as well as materials from the foreign archives, namely, the archives of the Office of the President in Prague.

The author's decision to expand the lower chronological limit of the research from the XIX to the end of the X century gave an opportunity to study the history of the advocacy of Transcarpathia at the stages of formation of its prototype in the form of judicial representation, carried out by relatives, friends, etc. under the political and legal influence of Kyivan Rus in the late X - early XI centuries and the Principality of Galicia–Volhynia from 1278–1279 to the early 1320s; origin of the professional advocacy in Transcarpathia as part of the Kingdom of Hungary in the fifteenth century, as well as the completion of its professional formation at the judicial department in the early XIX century.

It is emphasized in the research that the stage of formation of prerequisites for the development of the advocacy as an independent legal institution in Transcarpathia in the XIX century - the first half of the 70's of the XIX century was meaningful. The author makes the conclusion that at that time the advocacy in the region as a part of Austria and Hungary was brought to a new level of development not only by legal reforms, but also by the development of the idea of legal self-government within the advocacy itself.

Attention is paid to the fact that, although the possibility of establishing committees of lawyers in Transcarpathia on the model of the chambers of lawyers in Galicia as part of Austria was provided by the rules of the imperial patent of 24.07.1852. No. 170/1852 "On Advocacy Order for Hungary, Croatia, Slavonia, the Banat of Temes and the Serbian voivodeship, except for military border", but among the archival documents could not be found any information about the activity of the committee of lawyers in Transcarpathia in the period from 1853 to 1861. Therefore, the author supposes that one of the possible reasons for this situation could be that the number of lawyers was still low at that time.

The research also analyses the norms of the Temporary court rules related to the organization of the advocacy valid in Transcarpathia in the period from 1861 to 1874. This document established the requirements for obtaining the status of a lawyer, regulated a number of other issues of the advocacy, but did not contain norms on lawyer self-government.

The author makes the conclusion that a new stage of development of the idea of lawyer self-government in Transcarpathia is related to the period of Austria-Hungary. Then, in 1874 the advocacy was reformed in Transcarpathia as part of Hungary according to the Hungarian law of 04.12.1874 No. 34 "On Advocacy". As a result, lawyers began to act in chambers, i.e. lawyer self-government bodies, which were essentially the professional associations, that played a key role in creating and ensuring professional standards and ethics, protecting the professional interests of their members, providing legal assistance to all who needed it. The Chamber of Lawyers in the territory of the Transcarpathia began its activity in 1875 in the town of Maramoros-Sigot (today it is the territory of modern Romania).

The candidate also emphasizes in his work the importance of the Hungarian law of 04.12.1874 No. 34 "On Advocacy" for the history of the advocacy of Transcarpathia. According to the provisions of this law the advocacy of the region has acquired a clear structure, determined competence and the autonomy in relation to the judiciary and law enforcement bodies. Moreover, the author pays attention to the fact that this legal act in Transcarpathia determined the order of organisation and activity of more than one generation of lawyers even after the cessation of Austria-Hungary, because it was continuously applied there until 1939.

In the research it is emphasized the acquisition of the status of a full-fledged human rights institution by the Advocacy of the region. It is concluded that despite all the progressive reforms in Transcarpathia as part of Austria-Hungary, precisely because of the policy of Magyarization, which itself became a source of violation and inability to protect the rights of national minorities in the field of national equality, the advocacy in Transcarpathia during the Austria-Hungarian period (until 1918) could not become a full-fledged human rights institution.

The study of the Czechoslovak period in the history of the advocacy in the region (1919-1939) allowed us to make a number of important conclusions. Namely at the end of the first Czechoslovak Republic (1938) the advocacy of Carpathian Ruthenia took a step towards gaining the status of a full-fledged human rights institution, which was facilitated by the state regime in Czechoslovakia, characterized as one of the most democratic in Central and Eastern Europe in the interwar period. At that period in Transcarpathia not only the number of lawyers increased, but for the first time in the history of the region the number of Ukrainian lawyers increased. All this made it possible to lay the foundations of the national Ukrainian advocacy in this western Ukrainian region in the Czechoslovak period of its history. However, the author also emphasizes that the incompleteness of the reform of the advocacy in Czechoslovakia had negative consequences for the system of legal self-government in the region throughout the existence of Carpathian Ruthenia.

The analysis of the historical experience of the advocacy development in the territory of Transcarpathia as a part of Hungary (1939-1944) allowed to distinguish the positive and negative tendencies in the advocacy of the region. Among the first ones is the continuation of the development of many principles laid during the reform of the Hungarian advocacy in 1874. At the same time, the experience of enforced state control over the advocacy was negative, as was the development of anti-Jewish legislation.

Research of the genesis of the advocacy of Transcarpathian Ukraine (end of 1944 - early 1946) showed that the advocacy of the region at that time is the continuation of the evolutionary development of the advocacy of Transcarpathia. At that time, the main task was to form the staff of the advocacy, and the key issues of the Soviet static model of the advocacy had not yet been implemented. The author pays attention to the fact that the abolition of all Hungarian and Czech valid legal norms in the region has led for some time to the emergence of extreme conditions for the lawyer activity in a legal vacuum. It is also noted in the thesis that during 1946–1950 the activity of the advocacy bodies of Zakarpattia region within the Ukrainian SSR was brought into line with the practice of their work in the USSR.

The author offers the periodisation of the history of advocacy in Transcarpathia. Namely, the first stage is characterized by the formation of the prototype of the advocacy in the late X - early XI centuries; the emergence of professional advocacy in the XV century; completion of the formation of the institute of professional advocacy at the judicial department in the early XIX century; active formation of preconditions for the development of the advocacy as an independent legal institution (XIX - first half of the 70's of XIX century). The second stage is related to the formation of the advocacy as an independent legal institution under the reform of 1874; to the acquisition by the advocacy of the features of a full-fledged human rights institute in the Czechoslovak period of the region's history (1919-1939) and the laying of the principles of the national Ukrainian advocacy in this western Ukrainian region during the first Czechoslovak Republic; to the formation of the advocacy of Carpathian Ukraine (1938-1939) and its development as part of Hungary (1939-1944). The third stage is related to the creation and formation of the advocacy of Transcarpathian Ukraine (late 1944 - early 1946), which in many respects was the precondition for further Sovietization of the lawyer college of Zakarpattia region within the Ukrainian SSR in the period 1946-1950.

Key words: the Bar, the Bar of Zakarpattia, the Bar's autonomy, the Bar's activity, the Bar of Austria, the Bar Austria-Hungary, the Bar of Czechoslovakia, the Bar of Zakarpattia-Ukraine, the Bar of Hungary, the Bar of the Ukrainian SSR.

LIST OF APPLICANT PUBLICATION

Publications in professional editions:

1. Feltsan I. Yu. Zmist kontseptsii radianskoi advokatury ta yii realizatsiia na Zakarpatti v 1946-1950 rokakh. Forum prava: elektron. nauk. fakhove vyd. 2017. № 4. S. 273-277. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_44.pdf. (data zvernennia: 15.02.2019r.).
2. Feltsan I. Yu. Stanovlennia advokatury na Zakarpatti v druhii polovyni XIX – na pochatku XX stolittia. Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy. 2017. № 13. S. 45-52.

3. Feltsan I. Yu. Stanovlennia advokatury na Zakarpatti u skladi Chekhoslovatskoi Respubliky (1919-1939 rr.). Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii. Tom 1. 2017. №6. S. 30-33.
4. Feltsan I. Yu. Kadrovyi sklad advokatury na Zakarpatti v druhii polovyni XIX – pershii polovyni XIX stolittia. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2017. №4. S. 66-75.
5. Feltsan I. Yu. Stanovlennia instytutu advokatury na Zakarpatti v skladi Avstro-Uhorshchyny (istoryko-pravovi aspekty). Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy. 2018. № 15. S. 192-200.
6. Feltsan I. Yu. Zarodzhennia ta rozvytok advokatury na Zakarpatti vid naidavnishykh chasiv do pershoï polovyny XIX stolittia (istoryko-pravovi aspekty). Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii. 2018. №3. S. 52-56.
7. Feltsan I. Yu. Stanovlennia instytutu advokatury na terytorii Zakarpattia u XIX – pershii polovyni XX stolittia: istoryko-pravovyï ta porivnialno-pravovyï analiz. Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy. 2019. № 19. S. 25-32.

Article in a foreign periodic scientific publication:

8. Feltsan I. Yu. Advokatura Karpatskoi Ukrainy (1938-1939rr.) ta yii rozvytok na Zakarpatti v skladi Uhorshchyny (1939-1944rr.): istoryko-pravovyï aspekt. Visegrad Journal on Human Rights. Tom 3. 2020. №2. S. 175-181.

Publications of approbatory nature:

9. Feltsan I. Yu. Osoblyvosti protsesu radianizatsii advokatury u pisliavoiennomu Zakarpatti (1946-1950rr.): materialy X mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Zakarpatski pravovi chytannia», (m. Uzhhorod, 19 – 21 kvitnia 2018 r.) U 2-kh t. T. 1. za zah. red. V.I. Smolanky, O.Ia. Rohacha, Ya.V. Lazura. Uzhhorod: Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet, 2018. 432 s. S. 24-26.
10. Feltsan I. Yu. Osoblyvosti orhanizatsiino-pravovoho rozvytku instytutu advokatury na Zakarpatti v mizhvoiennyi period (1919-1939rr.): materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Pravovi ta instytutsiini mekhanizmy zabezpechennia rozvytku Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehratsii»,

(m. Odesa, 18 travnia 2018 r.) U 2-kh t. T. 1. vidp. red. H.O. Ulianova. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2018. 672 s. S. 194-196.

11. Feltsan I. Yu. Orhanizatsiine oformlennia ta rozvytok instytutu advokatury na Zakarpatti u XIX – na pochatku XX stolittia: istoryko-pravovi aspekty: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Rozbudova pravovoi derzhavy v Ukraini: realii ta perspektyvy», (m. Odesa, 24 travnia 2019r.). vidp. red. H.O. Ulianova. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2019. – 112 s. S.24-27.

12. Peresh I.Y. Feltsan I.Yu. Istoryko-pravovi aspekty stanovlennia ta rozvytku instytutu advokatury Pidkarpatskoi Rusi u skladi pershoi Chekhoslovatskoi Respubliky: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj sviatkuvanniu 5-richchia zasnovannia naukovoho zhurnalu «Visegrad Journal on Human Rights» «Rozvytok pravovoi nauky: mekhanizmy vyboru ta realizatsii priorytetiv» (m. Snina, Slovatska Respublika, 7–8 chervnia 2019r.). Snina: «Baltija Publishing», 492s. S.59-62.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДАЗО	Державний архів Закарпатської області
АКПРП	Архів Канцелярії президента республіки в Празі
Патент №170	Імператорський патент від 24.07.1852 р. №170/1852 «Про адвокатський порядок для Угорщини, Хорватії, Славонії, банату Темешьського та воеводства Сербського, за винятком кордону військового»
Закон №34	Угорський закон від 04.12.1874 р. №34 «Про адвокатуру»
Закон №4	Угорський закон №4 від 1937р. «Про адвокатуру»
Постанова №5.800/1939	Постанова від 23.06.1939р. №5.800/1939. М.Е. угорського королівського міністерства «Щодо організаційних положень юстиції, які стосуються повернутих до Угорської Святої Корони Підкарпатських територій»
Декрет №35	Декрет Народної Ради Закарпатської України від 12.01.1945 р. №35 «Про організацію роботи народної адвокатури»
Розпорядження №14	Розпорядження Уповноваженого Народної Ради Закарпатської України в справах юстиції від 20.02.1945р. №14 «Про здійснення Декрету № 35 «Про організацію роботи народної адвокатури»
НРЗУ	Народна Рада Закарпатської України
Організаційне бюро	Організаційне бюро народної адвокатури Закарпатської України

Положення про адвокатуру 1939 р.	Постанова Ради Народних Комісарів СРСР від 16.08.1939 р. №1219 «Про затвердження Положення про адвокатуру СРСР»
Інструкція №85	Інструкція Народного комісаріату юстиції СРСР від 02.10.1939 р. №85 «Про порядок оплати юридичної допомоги, яка надавалась адвокатами населенню»

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ.....	30
1.1.Методологічні основи, джерельна база та історіографія дослідження.....	30
1.2. Історико-правова традиція становлення адвокатури на території Закарпаття: кінець X – початок XIX ст.....	50
Висновки до розділу 1	71
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ У XIX СТ. – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 40-Х РР. XX СТ.....	75
2.1.Формування передумов для розвитку адвокатури на території Закарпаття як самостійного правового інституту: XIX ст. – перша половина 70-х рр. XIX ст.....	75
2.2.Становлення адвокатури на території Закарпаття в складі Австро-Угорщини у період 1874-1918 рр.	100
2.3.Розвиток адвокатури Підкарпатської Русі (1919-1939 рр.).....	131
2.4.Формування адвокатури Карпатської України та її розвиток на території Закарпаття в складі Угорщини (1939–1944 рр.).....	156
Висновки до розділу 2	168
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК АДВОКАТУРИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РАДЯНІЗАЦІЯ НА ЗАКАРПАТТІ У СКЛАДІ УРСР.....	171
3.1.Формування та розвиток адвокатури Закарпатської України (кінець 1944р. – початок 1946 р.).....	171

3.2.Реалізація концепції радянської адвокатури в Закарпатській області у складі УРСР (1946–1950 рр.).....	187
Висновки до розділу 3	208
ВИСНОВКИ	211
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	216
ДОДАТОК.....	254

ВСТУП

Адвокатура України має славу історію. На всіх сучасних українських землях даний правовий інститут розвивався еволюційним шляхом: від зародження прообразу адвокатури у формі судового представництва, що здійснювалося родичами, друзями в період Київської Русі (IX–XIII ст.), і до закладення основ самостійного інституту адвокатури з чіткою структурою, визначеною компетенцією і автономією щодо судових та правоохоронних органів на українських землях у складі Австро-Угорщини та Російської імперії у другій половині XIX – на початку XX ст.

Надалі на українських територіях в складі СРСР еволюційний розвиток адвокатури перерваний формуванням радянської моделі даного правового інституту. Однак на західноукраїнських землях радянська влада встановлена пізніше, а тому розвиток тамтешньої адвокатури мав свої особливості. Наприклад, на території Закарпаття законодавство СРСР введено у 1946 р. Також слід відзначити те, що незважаючи на всі довготривалі історичні періоди Закарпаття в складі іноземних країн, населення краю зберегло свою українську національну ідентичність.

Отож, сучасна історико-правова наука, яка звільнилась від колишньої заідеологізованості наукової парадигми в рамках формаційного підходу, повноправною альтернативою якого став цивілізаційний підхід, не може не цікавитись питаннями витоку традиції української адвокатури в закарпатському регіоні. Не менш важливим є простеження історичного процесу наступності у становленні адвокатури Закарпаття, яка поряд із адвокатурою на інших західноукраїнських землях розвивалась природнім шляхом, а не реформістським. Подібним чином даний правовий інститут запроваджено на українських землях в складі Російської імперії в ході судової реформи 1864 р.

Академічний і практичний інтерес викликають питання формування в краї професійної адвокатури при судовому відомстві; становлення самостійного правового інституту адвокатури, здобуття ним повноправного правозахисного

статусу в рамках правових традицій, які відповідали, а інколи і випереджали розвиток адвокатури у тодішніх провідних європейських країнах. Усе це обумовлює актуальність теми, на яку виконане дослідження.

Питання історії адвокатури в Угорському королівстві, Австрійській імперії, Австро-Угорщині, Чехословаччині без врахування особливостей становлення адвокатури на території Закарпаття у складі вказаних держав досліджували зарубіжні вчені С. Балік, Й. Бена, Л. Воячек, Т. Габріш, М. Гайдошова, В. Гелленбарт, А. Даушер, З. Дурішка, М. Кендел, В. Кнапп, П. Керецман, Й. Кушнір, Р. Манік, М. Поважан, А. Швецова, К. Шелле, І. Штіпта та деякі інші. Щодо українських науковців, то архівні документи дворянської родини адвокатів та суддів Ружаків з Містице (Імстичово) (1646–XIX ст.) досліджував Ю. Чотарі. Про адвокатуру Закарпатської України писали С. Болдижар, П. Немеш та О. Чужа. Питання організації адвокатури на території Закарпаття в складі Угорщини (1939–1944 рр.) розглядав І. Мазурок. Процес радянзації адвокатури краю аналізувався О. Святоцьким. Багато дотичних питань до нашої роботи розкрито в історико-правових дослідженнях В. Лемака, І. Переша, Д. Пеци, Н. Роман та інших. Проте аналізована автором проблематика не була предметом комплексного дослідження, а згадані вище вітчизняні та іноземні науковці зосереджували свої зусилля на більш загальних чи суміжних аспектах питання. Все це вплинуло на вибір теми дослідження. До того ж актуалізація минулих здобутків адвокатури є не тільки даниною пам'яті попереднім поколінням, але й підґрунтям змін на краще в майбутньому для української адвокатури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., що схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/215. Тема дослідження знаходиться в межах комплексної теми «Правова реформа в Україні та державах Центральної Європи: теоретичні та історико-правові аспекти», яка розроблялася науковцями Ужгородського національного

університету (номер державної реєстрації 0115U007032), що була складовою частиною плану науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2015–2018 рр.

Мета і задачі дослідження. *Мета* даного дослідження полягає у встановленні історико-правової традиції адвокатури на території Закарпаття та визначенні її впливу на зародження й розвиток в даному західноукраїнському регіоні у XIX – першій половині XX ст. самостійного, повноправного правозахисного інституту національної української адвокатури з чіткою структурою, визначеною компетенцією і автономією щодо судових та правоохоронних органів.

Поставлена мета конкретизована в таких *задачах*:

- охарактеризувати стан наукової розробки та розробити періодизацію історії адвокатури Закарпаття;
- показати розвиток та з'ясувати особливості історико-правової традиції становлення адвокатури на території Закарпаття у кінці X – на початку XIX ст.;
- розкрити питання формування на території Закарпаття у XIX ст. передумов, які робили можливим подальший розвиток адвокатури як самостійного правового інституту;
- визначити головну тенденцію розвитку адвокатури на території Закарпаття у складі Австро-Угорщини у 1874–1918 рр.;
- розкрити процес становлення адвокатури Підкарпатської Русі (1919–1939 рр.) у складі Чехословаччини;
- розглянути правові умови формування адвокатури Карпатської України (1938–1939 рр.), як і їх стан на території Закарпаття в складі Угорщини (1939–1944 рр.);
- висвітлити генезис інституту адвокатури Закарпатської України (кінець 1944 р. – початок 1946 р.);
- показати перебіг процесів радянської колегії адвокатів Закарпатської області у складі УРСР в 1946–1950 рр.

Об'єктом дослідження є діяльність адвокатури в західноукраїнському регіоні в ХІХ – першій половині ХХ ст.

Предметом дослідження є історико-правові закономірності та особливості становлення і розвитку інституту адвокатури на Закарпатті в ХІХ – першій половині ХХ ст.

Хронологічні рамки дослідження. З огляду на мотиви наукової обґрунтованості автором розширено нижню хронологічну межу дослідження від ХІХ ст., коли в краї завершився процес формування професійної адвокатури при судовому відомстві, – до етапу зародження прообразу адвокатури в кінці Х – на початку ХІ ст. Відтак у роботі досліджується весь період особливостей регіонального розвитку історії адвокатури Закарпаття, що тривав до 1950 р., коли після поширення в 1946 р. радянського правопорядку, в Закарпатській області у цілому завершено уніфікацію практики діяльності адвокатури краю зі стандартами її діяльності в УРСР.

Територіальні межі дисертаційного дослідження. В ХІІІ ст. у результаті захоплення територій краю Угорським королівством Закарпаття поділене на 4 комітати – Ужанський, Березький, Угочанський і Марамароський. Вказана система діяла до 1919р. Після Першої та Другої світових воєн сталися незначні територіальні зміни, коли деякі території з вказаних комітатів відійшли до Румунії, Угорщини та Словаччини. Однак 29.06.1945р., за договором між тодішніми Чехословаччиною і Радянським Союзом, Закарпаття приєднане до України у межах адміністративної одиниці 1919р., яка збільшена невеликою територією навколо м. Чоп.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження стала сукупність філософсько-світоглядних підходів, загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання, застосування яких обумовлено сутністю предмету та об'єкту дослідження, а також його метою, які в підсумку дозволили забезпечити наукову об'єктивність, повноту та достовірність отриманих результатів.

Діалектичний метод дав змогу визначити закономірності законодавчого регулювання адвокатської діяльності на кожному із етапів розвитку інституту адвокатури на території Закарпаття (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2).

Системно-структурний метод застосовано для визначення структури дослідження, що надало можливість досягти максимально ефективного розкриття поставлених завдань у дослідженні; вивченні джерельної бази та історіографії наукової розробки питання розвитку адвокатури на території Закарпаття у ХІХ – першій половині ХХ ст. (підрозділ 1.1); аналізі структури органів адвокатського самоврядування на території Закарпаття у складі Австро-Угорщини (підрозділ 2.2).

Герменевтико-правовий метод сприяв пізнанню змісту текстів нормативних актів, які регулювали порядок організації і діяльності адвокатури краю. При використанні даного методу застосовувалися філологічний, логічний, історичний, системний та цільовий способи тлумачення (підрозділи 1.1–1.2, 2.1–2.4, 3.1–3.2).

Метод моделювання використано при формуванні висновків дослідження. З арсеналу загальнонаукових методів автор застосував статистичний метод. З його допомогою досліджено питання кількісної характеристики адвокатури на території Закарпаття (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4).

Спеціальні історичні методи, зокрема історико-генетичний, ретроспективний, використовувалися для висвітлення передумов становлення адвокатури на території Закарпаття як самостійного правового інституту в умовах австрійського та угорського правопорядків (підрозділ 2.1).

Метод абстрагування використовувався під час характеристики питань, в сутності яких полягало становлення адвокатури краю як самостійного правового інституту (підрозділ 2.2). Метод періодизації в процесі пізнання державно-правових явищ застосований автором при періодизації історії адвокатури краю.

Головним науковим методом дисертації став такий спеціально-юридичний метод, як історико-правовий. Він у рівній мірі застосовувався на

кожному з етапів дослідження. Зокрема, за його допомогою відстежувався генезис інституту адвокатури в краї на кожному з етапів його еволюції.

Джерельною та історіографічною базою дисертації є профільне та галузеве законодавство про адвокатуру Угорського королівства, Австрійської імперії, Австро-Угорщини, Чехословаччини, Карпатської України, Закарпатської України та УРСР в хронологічних рамках дослідження, а також його поширення на територію Закарпаття, архівні документи, праці вітчизняних та зарубіжних учених, які присвятили свої наукові дослідження історії адвокатури, в тому числі Угорщини, Російської імперії, Австро-Угорщини, Чехословаччини, Закарпатської України та УРСР.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена тим, що дана дисертація в історико-правовій науці є першою спробою комплексного розгляду становлення інституту адвокатури на території Закарпаття в XIX – першій половині XX ст. Наукову новизну становлять наступні висновки та положення, які відображають особистий внесок автора:

уперше:

– з'ясовано, що на території Закарпаття в складі Угорщини (в XIX ст.) передумови для оформлення професійної адвокатури в самостійний правовий інститут мали комплексний характер. Зокрема, вони були пов'язані не тільки з правовими реформами (запровадження юридичної рівності громадян; внесення правової визначеності в порядок організації і діяльності адвокатури тощо), які необхідного рівня реалізації досягли після створення в 1867 р. Австро-Угорщини, але і з розвитком ідеї адвокатського самоврядування всередині адвокатури;

– обґрунтовано, що саме після реформи адвокатури в Угорщині (і Закарпатті) згідно з угорським законом від 04.12.1874 р. № 34 «Про адвокатуру» на території краю в складі Австро-Угорщини проходило становлення адвокатури як самостійного правового інституту з чіткою структурою, визначеною компетенцією і автономією щодо судових та правоохоронних органів. Однак через політику мадяризації в угорській частині

Австро-Угорщини адвокатура Закарпаття в період до 1918 р. не змогла стати повноправним правозахисним інститутом;

– доведено, що в кінці існування першої Чехословацької Республіки (1938 р.) адвокатура Підкарпатської Русі не тільки повністю увібрала в себе правові традиції попереднього австро-угорського періоду, але і здійснила крок до здобуття статусу повноправного правозахисного інституту, чому сприяв державний режим у Чехословаччині, що характеризувався як один з найбільш демократичних у міжвоєнний період у країнах Центрально-Східної Європи. Все це зробило можливим закладення основ національної української адвокатури в даному західноукраїнському регіоні в чехословацький період історії краю. Відтак традиції сучасної національної української адвокатури мають бути пов'язані не тільки з «ерою адвокатів» в Галичині у складі Австро-Угорщини у період кінця XIX –початку XX ст., але і з періодом адвокатури Підкарпатської Русі за першої Чехословацької Республіки (до 1938 р.). При всьому цьому слід мати на увазі, що незавершеність реформи адвокатури в Чехословаччині мала негативні наслідки для системи адвокатського самоврядування в краї протягом усього періоду існування Підкарпатської Русі;

удосконалено:

– знання про те, що історичний період Карпатської України (1938–1939 рр.) слід сприймати не тільки через призму державно-правових змагань Закарпаття, але і як складову частину регіональної історії адвокатури Закарпаття, коли протягом короткого періоду часу в надзвичайно складних політичних умовах закладались основи адвокатури Карпатської України. Щодо періоду окупації краю Угорщиною в 1939–1944 рр., то тоді адвокатура балансувала на взаємовиключних гранях її сприйняття державою. Зокрема, на увагу в умовах Другої світової війни заслуговує політика Угорщини щодо формування у всіх учасників правозастосовного процесу поваги до законодавчих приписів, але поряд з цим адвокатура відчувала посилений контроль з боку держави, що не сприяло її розвитку як повноправного правозахисного інституту;

– знання про періодизацію історії адвокатури Закарпаття, яку пропонується розглядати комплексно. Відтак у рамках першого етапу періодизації відбулось зародження прообразу адвокатури в краї, закладено основи та завершено формування професійної адвокатури, та відбулось формування передумов для розвитку самостійного інституту адвокатури (кінець X – перша половина 70-их рр. XIX ст.). У рамках другого етапу проходило становлення самостійного інституту адвокатури, що пов'язано з реформою адвокатури в Угорщині (і в Закарпатті) у 1874 р., а надалі до 1944 р. проходив розвиток ключових засад організації адвокатури, що запроваджувались ще в 1874 р. Третій етап починається з формування адвокатури Закарпатської України в кінці 1944 р., та тривав до завершення радянської адвокатури Закарпатської області в складі УРСР в 1950 р.;

дістали подальший розвиток:

– знання про політико-правовий вплив Київської Русі та Галицько-Волинського князівства на зародження на території Закарпаття прообразу адвокатури у формі судового представництва, що здійснювалося родичами, друзями тощо. Що ж до започаткування в краї у XV ст., як і завершення формування на початку XIX ст. професійної адвокатури, то ці процеси пов'язані з угорською правовою традицією;

– генезис інституту адвокатури Закарпатської України щодо того, що хоч розвиток правових основ формування адвокатури Закарпатської України (кінець 1944 р. – початок 1946 р.) відбувався з явною орієнтацією на радянську правову модель організації даного правового інституту, але адвокатура Закарпатської України – період продовження еволюційного розвитку адвокатури Закарпаття. Тоді в краї ключові питання радянської етатичної моделі адвокатури ще не були реалізовані;

– знання про те, що довготривалість організаційного періоду в ході радянської адвокатури Закарпаття не відповідала рівню розбудови тамтешньої колегії адвокатів. Зокрема, хоч перше засідання Організаційного бюро відбулось ще 06.02.1945 р., а його пропозиції провести 29.06.1946 р. перші

загальні збори народних адвокатів були обґрунтованими, але організаційний період закінчився тільки 15.02.1948 р.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею. Усі результати дисертаційного дослідження, висновки і пропозиції зроблено на підставі власного авторського дослідження, аналізу літературних джерел та архівних матеріалів. Ідеї та розробки, що належать співавторам публікації за темою дисертації, дисертантом не використовувались.

У матеріалах наукової міжнародної конференції «Історико-правові аспекти становлення та розвитку інституту адвокатури Підкарпатської Русі у складі першої Чехословацької Республіки», опублікованих у співавторстві з І.Є. Перешем, особистий внесок здобувача полягає в аналізі особливостей організації, порядку діяльності та проходження реформи адвокатури Підкарпатської Русі у складі Чехословаччини, що становить 90 % змісту опублікованого матеріалу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення, які обґрунтовано у даній дисертації, заповнюють наявні інформаційні прогалини та збагачують вітчизняну історико-правову науку знаннями про особливості становлення адвокатури на території Закарпаття у XIX – першій половині XX ст. Сформульовані в дисертації висновки можуть знайти використання у таких сферах: у науковій – положення і висновки дисертації можуть бути використані в наступних історико-правових дослідженнях з питань регіональної історії адвокатури Закарпаття; у правотворчій – законодавці можуть скористатися відповідним правовим досвідом для поглиблення правової реформи адвокатури в Україні; у навчально-методичній – у ході викладання навчальних дисциплін «Адвокатура України», «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн» (акт впровадження Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила від 15.09.2020 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки роботи обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права

Ужгородського національного університету, де було виконано дисертацію, та оприлюднено на чотирьох міжнародних науково-практичних конференціях: «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 2018 р.); «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 2018 р.); «Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи» (м. Одеса, 2019 р.); «Розвиток правової науки: механізми вибору та реалізації пріоритетів» (м. Сніна, Словацька Республіка, 2019 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у 12 наукових публікаціях, що розкривають основний зміст дисертації, з яких: 7 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому періодичному виданні країни ЄС, 4 тези доповідей на міжнародних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів (розподілених на вісім підрозділів), висновків до кожного розділу, а також загальних висновків до роботи і списку використаних джерел (374 найменування). Повний обсяг рукопису дисертації становить 257 сторінок, із них основний текст – 215 сторінок, список використаних джерел – 38 сторінок. Додаток розміщено на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ

1.1. Методологічні основи, джерельна база та історіографія дослідження

Існують різні види соціального пізнання. Наприклад, філософсько-соціальне, соціально-економічне, історико-правове тощо. Кожен з них визначає саме ті грані об'єкту дослідження, які зацікавлять науковця у конкретному випадку. Однак незалежно від вибраного виду пізнання потрібно визначитись із набором вихідних умов. Мається на увазі наукова парадигма, концептуальний підхід і методологія дослідження. Вказане стосується і даних наукових студій, підґрунтям яких є матеріалістичне спрямування наукової парадигми, цивілізаційний концептуальний підхід та методологічні можливості історико-правової науки.

Щодо наукової парадигми, то дане поняття введено до наукового обігу Томасом Куном, а «нормальна наука» означає «дослідження, яке міцно спирається на одне чи кілька попередніх наукових досягнень – досягнень, які протягом деякого часу визнаються визначеним науковим співтовариством як основа для його подальшої практичної діяльності»[1,с.34].

У цьому дослідженні, зважаючи на практичну важливість правового інституту адвокатури, при обранні між ідеалістичним та матеріалістичним спрямуванням наукової парадигми перевагу надано матеріалізму. Відтак для повного осмислення та аналізу предмету даного дослідження застосовано діалектичний підхід, що дозволяє вивчити явище у розвитку, в русі.

Щодо концептуального підходу, то, як правило, під ним розуміють світоглядну аксіоматичну засаду (ідею), побудовану на гранично широких, загальних філософських категоріях, яка постулює загальну стратегію

дослідження, відбір фактів, що вивчаються та аналізуються, а також спосіб тлумачення і розуміння результатів дослідження [2,с.15].

Відновлення незалежності України в 1991р. ознаменувало і початок нового періоду в розвитку української історико-правової науки, яка звільнилась від колишньої заідеологізованості в рамках формаційного підходу, повноправною альтернативою якого став цивілізаційний концептуальний підхід.

Про формаційний підхід О.Резнік у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що це – переважно соціально-економічний зріз історичного (зокрема, історико-правового) процесу. За початковий пункт збагнення історії він бере спосіб матеріального виробництва, як такий, що визначає, в кінці-кінців, усі інші сфери суспільного життя, зокрема правову. Цивілізаційний підхід віддає перевагу культурологічному чиннику. Його початковий пункт – культура, причому, культура поведінкового порядку: традиції, звичаї, обряди тощо [3,с.12].

Саме вказаний вище цивілізаційний концептуальний підхід, за словами В.Святоцької, створює багато можливостей для дослідження інституту адвокатури в Україні, оскільки акцентує увагу на тому, що інститут адвокатури розвивався в рамках європейської правової цивілізації, у генетичному зв'язку з такими історичними європейськими цінностями, як справедливість, верховенство права, законність, правова держава, самоорганізація та самоврядування[4,с.5]. Отож, варто підтримати вказану думку В.Святоцької з урахуванням наступного. Зокрема, в сучасних умовах немає перешкод для використання поряд з перевагами цивілізаційного підходу і переваг формаційного підходу.

Таким чином, за критерієм послідовності у даному дослідженні надано перевагу матеріалістичному спрямуванню наукової парадигми на всіх трьох традиційних методологічних рівнях пізнання (емпіричному, теоретичному і практичному) історико-правових закономірностей та особливостей становлення і розвитку інституту адвокатури на Закарпатті в ХІХ – першій половині ХХ ст.

Емпіричний рівень даної роботи передбачає безпосереднє вивчення інформації, яка стосується діяльності органів адвокатського самоврядування та адвокатської спільноти на Закарпатті. Такий аналіз надав можливість перейти до нового рівня дослідження – теоретичного. Тут стояли такі завдання: систематизувати зібраний матеріал, подати інтерпретацію фактів, зіставити результати досліджень з уже висловленими іншими авторами, сформулювати гіпотези й обґрунтувати їх. Загалом висловлення авторської позиції та співставлення її з думками інших науковців дало змогу визначити, що в другій половині XIX ст. головною тенденцією в адвокатурі Закарпаття в складі Австро-Угорщини був процес становлення адвокатури як самостійного правового інституту.

Практичний рівень наукового дослідження у історико-правовій науці традиційно є складним, адже йде мова про узагальнення всього дослідження та формулювання пропозицій для вирішення сучасних державно-правових завдань.

На практичному рівні, узагальнивши історичний досвід розвитку закарпатської адвокатури, можна відзначити, що для належного функціонування даного правового інституту необхідними є не тільки відповідні правові умови (рівень розвитку правового статусу адвоката), але і загалом демократичний правовий режим, який надає реальні гарантії для ефективної діяльності адвокатури.

Щодо використання наукових методів, то слід розуміти, що методологія є інструментарієм дослідника, правильність та послідовність у виборі якого є необхідною передумовою ефективного та корисного дослідження[5,с.49-50], а досконалий інструментарій пізнання дає ключ до розгадки складних явищ як матеріального, так і раціонально-духовного порядку[6,с.286]. Тому і не дивно, що серед різних чинників, які характеризують стан тієї або іншої науки, чи не на першому місці – її методологічна забезпеченість, увага науковців до методологічних проблем, рівень використання дослідниками сучасного інструментарію наукового пізнання[7,с.44].

Після відновлення Україною своєї незалежності в 1991р. та проведенні цілого ряду демократичних реформ в українських науковців з'явилась можливість вільного вибору методологічного інструментарію для своїх досліджень, але поряд з цим з'явилися і так звані «підводні камені».

Зокрема, П. Рабінович зауважує, що методичний плюралізм не повинен перетворюватись на методологічний анархізм, на методологічну нерозбірливість, сваволю, «всеїстивність». На його думку, яку слід підтримати, запобігти небажаним «витратам» під час дослідницького процесу можна, як видається, у разі дотримання принаймні таких трьох загальнометодичних постулатів:

- об'єктивна обумовленість обраних методів дослідження його предметом. Саме предмет дослідження (тобто певна грань, «сторона» ведуть окремий вид закономірностей об'єкта дослідження) «веде» дослідницький метод, визначає межі його застосовуваності, придатності, прийнятності;

- необхідність встановлення єдиної істини, вірогідність якої можна довести й перевірити за допомогою певного об'єктивного критерію;

- неодмінним показником прийнятності, евристичності певного дослідницького підходу (і методу) слугує його спроможність сприяти виявленню, розкриттю соціальної сутності явищ, що вивчаються, а не приховуванню, затушовуванню її. Такою сутністю є здатність цього явища задовольняти потреби, інтереси певної частини соціально неоднорідного суспільства (а у деяких випадках – й усіх його громадян) [8,с.183–184].

Таким чином, вибір спектру філософських, загальнонаукових, так і спеціально-юридичних та логічних методів для даного дослідження визначався історико-правовим характером роботи. Відтак автором застосовано ті з наукових методів, які, були найбільш ефективними для пізнання предмету цього дослідження.

Щодо виокремлення історико-правового пізнання як специфічного різновиду соціального пізнання, то М. Дамірлі зазначає, що специфіка власне історико-правового пізнання обумовлена, насамперед, специфікою самого

об'єкта цього пізнання, який у найбільш загальному виді можна визначити як право в його історії, або, інакше кажучи, як історико-правову реальність. У певному сенсі це пізнання можна вважати різновидом як правового, так й історичного пізнання. У такій якості йому притаманна вся специфічність і того, й іншого; воно також несе на собі відбиток їхнього реального стану. Однак історико-правове пізнання варто інтерпретувати як єдиний розумовий процес, який не можна назвати інакше як процесом двоєдиним[9,с.3].

З урахуванням вказаного вище становлення інституту адвокатури на території Закарпаття в ХІХ – першій половині ХХ ст. розглядається автором на тлі інших соціальних факторів та явищ, що супроводжували та визначали у відповідні історичні періоди його розвиток.

Таким чином, такий спеціально-юридичний метод, як історико-правовий, застосовувався на кожному з етапів дослідження. Зокрема, за його допомогою проаналізовано зародження прообразу адвокатури та розвиток професійної адвокатури на території Закарпаття у підрозділі 1.2.; процес становлення в краї правового статусу адвоката в нормах галузевого законодавства та їх реалізації в конкретних історичних умовах (розділи 1-3).

З арсеналу інших спеціально-юридичних методів використано також порівняльно-правовий та герменевтико-правовий. Так, герменевтико-правовий метод дав змогу тлумачити тексти нормативно-правових актів різного рівня, що регулювали діяльність адвокатури, архівних та опублікованих документів, які стосуються історичних особливостей діяльності адвокатури на території Закарпаття (розділи 1-3 дослідження). При використанні герменевтико-правового методу застосовувалися філологічний, логічний, історичний, системний та цільовий способи тлумачення. Щодо порівняльно-правового методу, то за його допомогою проводились паралелі у зіставленні історичного розвитку адвокатури в Закарпатті із розвитком адвокатури в той самий час на інших сучасних українських територіях (підрозділи 2.2. та 2.3.).

Окрім спеціально-юридичних методів пізнання, у розпорядженні автора був весь спектр інших наукових методів. Зокрема, з-поміж філософських

методів перевагу надано діалектичному підходу. Згідно з ним усі явища і процеси розглядаються з позицій законів єдності та боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні, що дозволило об'єктивно підійти до розкриття основних напрямів розвитку законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, виявити основні підстави змін законодавства, що регулювало порядок організації та діяльності адвокатури в досліджуваний період. Загалом діалектичний метод наукового пізнання соціально-правових процесів і явищ сприяв дослідженню динаміки становлення та розвитку інституту адвокатури на території Закарпаття у зв'язку та взаємозумовленістю із чинниками внутрішньої еволюції суспільних умов і зовнішніх труднощів для нормального його функціонування.

Серед загальнонаукових методів у дослідженні застосовано системний та статистичний методи. Системний метод у підрозділі 2.2. дав змогу проаналізувати структуру органів адвокатського самоврядування у тодішньому Закарпатті. Статистичний метод у роботі використано для встановлення та зіставлення статистичних даних щодо об'єкта дослідження. За допомогою цього методу досліджувався кількісний та якісний кадровий склад адвокатури на території Закарпаття (підрозділи 2.2., 2.3., 2.4.).

Джерельна база дослідження. У результаті опрацювання фондів Державного архіву Закарпатської області у містах Берегове та Ужгороді (надалі – ДАЗО), архіву Канцелярії президента республіки в Празі (надалі – АКПРП), відділу «Карпатика» бібліотеки ДВНЗ «Ужгородського національного університету» (колишнього спецфонду) в м. Ужгород встановлено, що зібрані джерела є різними за видовою належністю та змістом, а тому виникла потреба у їх групуванні, що і було здійснено. Зокрема, весь комплекс зібраних джерел розподілено на дві групи – первинні (опубліковані та неопубліковані джерела, головно – архівні) та вторинні джерела (опубліковані).

Щодо архівних джерел, то в основному залучались документи ДАЗО. Наразі в архівних фондах даної установи зберігаються документи, які охоплюють історичні епохи від раннього середньовіччя до початку 90-их рр.

XX ст. Для періоду з XV до XVI ст. збереглася незначна кількість документів. Набагато більше збереглося, починаючи з XVII ст. Їх історичне значення важко переоцінити для історії карпатського краю. Після перенесення архівного центру до Ужгорода в 1989 р. в Берегові залишилися здебільшого матеріали до 1944 р. У структурі матеріалів ДАЗО допоміг зорієнтуватися «Анотований перелік описів фондів угорського походження Берегівського підрозділу Державного архіву Закарпатської області до 1918/1919 рр. та 1938–1944/1945 рр.»[10].

При роботі над дисертацією насамперед було досліджено реєстрові книги наступних фондів ДАЗО: особистого фонду адвокатів Ружаків – фонд №776 (період 1646 – 1848 рр.); особового фонду адвокатів Бращайків – фонд №1056 (період 1919 – 1952 рр.); Ужгородського крайового королівського суду м. Ужгород – фонд №30 (період 1919-1938 рр.); Тячівського окружного королівського суду, с. Тячів – фонд №346 (період 1865-1919 рр.); Президії Закарпатської обласної колегії адвокатів – фонд Р-1364.

Весь комплекс запропонованих документів згрупований за такими категоріями: ті, що створені самими адвокатами у ході їх професійної діяльності (різні юридичні документи); ті, що стосуються діяльності органів адвокатського самоврядування та адвокатської спільноти на Закарпатті (різного роду звіти та протоколи засідань органів адвокатського самоврядування тощо); ті, що можуть бути кваліфіковані як перехідні (нормативно-правові та підзаконні акти, тощо).

Щодо першої групи із вказаних вище архівних документів, то безцінними є матеріали фонду адвокатів Ружаків. У даному фонді найдавніший документ датований 1646р. Загалом всі матеріали фонду згруповані в 492 архівні справи, які стосуються періоду до 1848р. Серед них міститься збірник судових протоколів, розписки громадян про здачу в заставу та продаж земель, майна, утримання боргів з громадян, договори купівлі та продажу майна, листування сім'ї Ружаків між собою, з адвокатами та жупними чиновниками з судових питань – листування громадян з адвокатом Ружаком Карлом та його записки про ведення справ, господарські плани, касові книги, прибуткові квитанції,

книги записів прибутків та видатків, справа про дарування королем Угорщини державного майна Ружаку Ференцу, копії позовних заяв, справи про поділ спадкового майна між членами сім'ї Ружака Ференца, звіти про управління помістям тощо.

Серед документів фонду привертає увагу інформація про порушення адвокатами питань щодо захисту їх честі та гідності. Зокрема, 1833р. датована скарга адвоката Ружака Карла з Мукачева на столяра Каллоша Міхаля та адвоката Бочки Габора за особисту образу[11]. Звернення адвоката Ружака Карла до жупного суду про порушення судової справи проти жителя міста Мукачева Галнерта Рота за наклеп датується 1838-1841 рр.[12].

Окрему цінність мають документи особового фонду адвокатів Брацайків. Цей фонд став важливим джерелом інформації при написанні роботи. У його матеріалах містяться документи щодо листування адвокатів з політичними діячами, громадянами, організаціями, підприємствами, партіями, товариствами з питань ведення справ та громадської діяльності; з сімейних питань, карні та цивільні справи та листування про їх ведення, матеріали про громадську діяльність братів Брацайків, відомості виплати службовцям заробітної плати тощо.

Загалом у вказаному вище масиві першоджерел знаходиться важлива інформація про діяльність закарпатських адвокатів. Також ряд інших документів про діяльність адвокатури на території Закарпаття віднайдено і у фондах, які тематично мають опосередковане відношення до порушених у дослідженні питань, що ускладнювало пошук необхідної інформації.

Щодо другої групи джерел – тих, що стосуються діяльності органів адвокатського самоврядування та адвокатської спільноти на Закарпатті, то вони стали важливими для аналізу процесу становлення на Закарпатті інституту адвокатури як незалежної, самоврядної адвокатської спільноти.

Так, щодо австро-угорського періоду (1867-1918 рр.), то слід зазначити про фонд Тячівського окружного королівського суду, с. Тячів. У документах фонду міститься й інформація щодо діяльності адвокатської палати в

м. Мараморош-Сигот, яка об'єднувала адвокатів з території тогочасного Закарпаття [13-16].

Чехословацький період в Закарпатті хронологічно тривав із 1919р. по 1939 р. Інформація про адвокатуру краю цього періоду міститься у фонді Ужгородського крайового королівського суду м. Ужгород. У 1922 р. саме голову даного суду уповноважили на час до створення в Закарпатті окремої адвокатської палати вести список місцевих адвокатів та кандидатів в адвокати, приймати у них присяги. Згаданий фонд містить і протоколи засідань діючого при голові суду, спеціально створеного дорадчого комітету, до складу якого входили адвокати. Загалом фонд Ужгородського крайового королівського суду м. Ужгород хронологічно включає документи за період з 1919р. по 1938 р., які об'єднані в 13407 архівних справах.

Слід згадати і про фонд ДАЗО Міністерство юстиції Карпатської України, м. Хуст, що за період 1938-1939 рр. містить 76 архівних справ, частина з яких стосується і процесів організації адвокатури Карпатської України. Дані матеріали описують надзвичайно важливі питання формування адвокатури Карпатської України, а також показують наочно зміни, які відбувались у ході даного процесу[17].

Ряд важливих архівних матеріалів з історії закарпатської адвокатури міститься в закордонних архівах. Так, вдалось віднайти такі документи в чеському архіві канцелярії Президента республіки в Празі. Зокрема, йдеться про використане в роботі звернення закарпатських адвокатів до тодішнього президента Чехословацької Республіки, в якому наголошувалось на невиконанні владою зобов'язань по створенню для Підкарпатської Русі окремої адвокатської палати[18].

У радянському фонді ДАЗО Президія Закарпатської обласної колегії адвокатів знайдено протоколи засідань Організаційного бюро адвокатури Закарпатської України та президії колегії адвокатів Закарпатської області. Вказана інформація показує процес організації та діяльності адвокатури Закарпатської України, а надалі – формування та діяльність колегії адвокатів

Закарпатської області у складі УРСР. Також у даному фонді містяться окремі біографічні відомості про закарпатських адвокатів.

Точну картину політичного, соціально-економічного та правового розвитку Закарпаття у XIX – першій половині XX ст. можна виявити з матеріалів, які містять закони та інші підзаконні акти, ухвалені у досліджуваному періоді. Зокрема, щодо австрійських та угорських норм, то слід відзначити опрацьований імператорський патент від 24.07.1852р. №170/1852 «Про адвокатський порядок для Угорщини, Хорватії, Славонії, банату Темешьського та воєводства Сербського, за винятком кордону військового» (Далі – Патент №170) [19], Тимчасові судові правила 1861р.[20], угорські закони від 1874 р. №34 «Про адвокатуру» (Далі – Закон №34) [21] та від 1937 р. №4 «Про адвокатуру» (Далі – Закон №4) [22] та інші.

По чехословацькому періоду опрацьовані закони від 03.02.1920р. №83 «Про тимчасовий адвокатський порядок» [23], від 16.03.1920р. №167 «Про тимчасовий порядок діяльності адвокатських та нотаріальних контор на території Словаччини» [24], від 26.05.1936р. №144 «Про зміни та доповнення до деяких положень про адвокатів» [25] та інші.

Також вдалось віднайти акти уряду Карпатської України з питань організації адвокатури Закарпаття. Зокрема, у дослідженні використано розпорядження Міністерства судівництва в Хусті від 06.12.1938р. №185-38 «Про тимчасове управління агенди досі незорганізованої адвокатської палати для Підкарпатської Русі»[26].

З періоду Закарпаття в складі Угорщини (1939-1944рр.) опрацьовано тогочасні угорські розпорядження уряду та окремих міністрів з питань організації адвокатури в Закарпатті. Серед них слід відзначити постанову №5.800/1939. угорського королівського міністерства «Щодо організаційних положень юстиції, які стосуються повернутих до Угорської Святої Корони Підкарпатських територій»[27], розпорядження м. кор. міністерства №7.630/1942 «Въ дѣлѣ принятія женщинъ наслѣдкомъ обратного присоединеня областей, оторваныхъ отъ Мадярской Святой Короны въ поименный списокъ

кандидатів адвокатури, замістителів адвокатів, респективно адвокатів» [28], розпорядження м. кор. міністерства №1.090/1940 «Въ дѣлѣ измѣненія установленій, касающихся адвокатской дѣятельности подкарпатскихъ адвокатовъ» [29] та інші.

З актів Закарпатської України у дослідженні використано декрет Народної Ради Закарпатської України від 12.01.1945 р. №35 «Про організацію роботи народної адвокатури» (надалі – Декрет №35)[30], розпорядження Уповноваженого Народної Ради Закарпатської України в справах юстиції від 20.02.1945 №14 «Про здійснення Декрету № 35 «Про організацію роботи народної адвокатури» (надалі – Розпорядження №14) [31] та інші акти.

Після включення Закарпаття в склад УРСР на закарпатську адвокатуру поширено дію загальносоюзного «Положення про адвокатуру СРСР»[32], що затверджене 16.08.1939р. постановою Ради Народних Комісарів СРСР №1219, яке проаналізовано на сторінках даного дослідження.

Значна частина архівних документів на сьогодні є загальнодоступною за допомогою електронної системи Інтернет, що передовсім стосується: а) законів та інших нормативних актів Угорщини, Австрії, Чехословаччини; б) історичної літератури XIX – першої половини XX ст.

Зокрема, завдяки ініціативі бази законів «ComrLex» у 2003р. з'явилася електронна база даних «Закони 1000 років» («1000 év törvényei») [33], в якій систематизовано угорське законодавство від часів короля Іштвана I (1000–1038 роки) й аж до 2003р. Аналогічний проект діє і щодо австрійського законодавства. Так, мається на увазі електронна база законодавчих актів та парламентських документів «Alex» в Національній бібліотеці Австрії [34].

Офіційні відомості про закарпатську адвокатуру (кількісна характеристика та склад керівництва палати адвокатів в Мараморош-Сиготі) за період з 1875р. по 1918 р. містяться у тогочасних виданнях угорської офіційної статистики [35].

Відомості про кількість адвокатів Підкарпатської Русі (1919-1939рр.) знайдено в статистичних збірниках, що видавала адвокатська палата в Турчанському Святому Мартині, до сфери дії якої відносились адвокати із Закарпаття[36].

У період 1939-1944 рр. Закарпаття було окуповане військами Угорщини, а на адвокатів з території краю поширювала свою дію адвокатська палата в Кошицях. Статистичні відомості щодо даної палати публікувалися у виданнях угорської офіційної статистики.

Щодо адвокатури Закарпатської України та формування колегії адвокатів Закарпатської області у складі УРСР, то статистичні відомості про цей період містяться у доповідних записках та звітах (зберігаються у фондах ДАЗО), що адресувались керівництвом колегії адвокатів органам юстиції.

Отож, зібраний матеріал частина з якого вводиться в науковий обіг вперше, дозволяє визначити його як достатній для комплексності даного дослідження та обґрунтованості зроблених висновків. Поряд з цим, поза межами даної наукової роботи залишився ряд важливих питань, які в найближчий час можуть бути використані іншими науковцями в їх спеціальних дослідженнях із порушеної проблематики. Зокрема, йдеться про перспективні напрямки дослідження розвитку судової риторики в промовах адвокатів та історії персоніфікованої адвокатури на території Закарпаття в ХІХ ст. – першій половині ХХ ст. тощо.

Історіографічні основи дослідження. Розробки, які прямо чи опосередковано відносяться до порушених автором питань, розпочалися ще у відповідний період – ХІХ – першої половини ХХ ст. За цей час наука нагромадила значний матеріал, систематизацію якого доцільно зробити за наступною схемою: а) розробки іноземних учених до 1917р.; б) праці радянських і зарубіжних учених в період з 1918р. по 1991р., тобто від часу проголошення в 1918р. незалежності України, її втрати після встановлення радянського режиму і відновлення незалежності України в 1991р.; в) роботи

українських учених після 1991р., а також відповідні роботи сучасних іноземних дослідників.

У Російській імперії ті чи інші аспекти організації та діяльності адвокатури в Угорщині стали об'єктом аналізу в якості вивчення правового досвіду даної країни та можливості його використання. В каталогах російської літератури XVIII-XIX ст. з судочинства та судоустрою цивільного і кримінального за систематичним збірником А.Ф. Поворинського[37], виявлено ряд досліджень, що так чи інакше мають відношення до даної роботи. Так, мова йде про роботи П. Александрова[38], Л. Владімірова[39,40], В. Случевського[41], И. Щегловітова[42], Ф. Ельяшевіча [43] та інших.

Окреме місце в дослідженнях даного періоду займає двохтомна монографія з історії та теорії світової адвокатури Є. Васьковського. Дана робота вийшла друком у 1893р. На її сторінках приділено увагу і питанням організації адвокатури Австро-Угорщини[44]. Також у той період перекладено на російську мову ряд угорських нормативних актів. Так, у 1859р. відомий юрист та державний діяч С. Зарудний переклав з італійського офіційного оригіналу «Тимчасове уложення цивільного судочинства Угорщини, Кроації, Славонії, Сербії та Валахії» від 1852р.[45], що діяло і на території Закарпаття. У 1880р. Н. Неклюдов переклав ряд кодексів країн Європи. Серед них були Кримінальні уложення Німеччини, Бельгії, Франції, проект Загальної частини Італійського та Кримінального уложення Угорщини[46].

Серед іноземних наукових робіт слід виокремити угорські та австрійські дослідження. Так, серед перших є робота угорського адвоката А. Даушера «Угорське цивільне та кримінальне право після юридичної Куріальної конференції», яка опублікована у 1862р. у Відні[47]. Історії угорської адвокатури присвячена робота Л. Краліка, яка є ґрунтовним дослідженням з даного питання[48]. Про перші кроки з організації адвокатської палати в м. Мараморош-Сигот йдеться на сторінках роботи І. Шілагі про історію Мараморошського комітату[49].

Питанням австрійського Цивільно-процесуального кодексу від 16.09.1852р. що був прийнятий для Угорщини, присвячена робота Ф. Шустера, яку опубліковано у 1854 р. у Відні[50].

Таким чином, з аналізу наявних робіт іноземних учених до 1917 р. видно, що питання розвитку адвокатури Закарпаття не було безпосереднім предметом дослідження. Позитивними моментами розвитку історіографії теми дослідження в період до 1917р. є вказані вище роботи науковців Російської імперії, які цікавились досвідом правових реформ в Угорщині та побіжно охоплювали і питання розвитку адвокатури в Угорщині, правовий статус якої регулювався тими самими нормативними актами і в Закарпатті.

Наступним періодом в історіографії даного дослідження був радянський етап та відповідні напрацювання зарубіжних учених. Як відомо, ХХ ст. стало періодом особливо бурхливого політико-правового розвитку Закарпаття. Тоді там змінився цілий ряд правових систем, але в науковців СРСР викликав інтерес тільки етап формування колегії адвокатів Закарпатської області в складі УРСР. Так, у 1986р. вперше в історико-правовій науці О. Святоцьким проаналізовано організацію органів адвокатури на території звільненого радянською армією в жовтні 1944 р. Закарпатті[51].

Окремо варто зупинитись на тому, що в 1981р. перекладено російською мовою роботу чеського науковця В.Ванечека, присвячену історії держави і права Чехословаччини[52]. Аналогічне дослідження з історії угорської держави та права А.Чізмадія перекладено з угорської на російську мову у 1986 р.[53]. Обидві роботи зберігають свою актуальність і сьогодні.

Значний фактологічний матеріал про соціально-політичний розвиток Закарпаття зібрано радянськими істориками, серед яких слід відзначити фундаментальні роботи І. Коломійця[54], які хоча і написані з позицій марксистсько-ленінської ідеології, але не втрачають актуальності і сьогодні з огляду на значний фактичний матеріал з питань соціально-економічного розвитку регіону в другій половині ХІХ ст. і обґрунтованого зв'язку між Закарпаттям та українськими землями.

Також важливим є дослідження І. Шульги, що присвячено становленню соціально-економічних відносин і класовій боротьбі на Закарпатті в кінці XVIII – першій половині XIX ст.[55]. Історію аграрних відносин на Закарпатті в другій половині XIX ст. досліджував В. Ілько[56].

Щодо іноземної літератури, то найперше мається на увазі чеська та словацька. Важливим для даної роботи став коментований збірник австрійських та угорських нормативних актів про адвокатуру під назвою «Закони та розпорядження про адвокатів, що діють в республіці Чехословацькій з аналізом практики найвищого суду Чехословаччини», що опублікований в 1922 р.[57]. Угорському Кримінально-процесуальному кодексу 1896р. присвячене колективне дослідження Й. Ворела, А. Мілоти, С. Штуна [58]. Австрійському Кримінальному кодексу 1852р. присвячене дослідження М.Лепара[59]. Про угорський Цивільний процесуальний кодекс 1911р. йдеться у роботі М. Мічури та Ш. Мойса[60].

Важлива інформація міститься у публікації виступів делегатів першого з'їзду адвокатів із Словаччини та Підкарпатської Русі, що проходив 6-7 квітня 1935р. в Братиславі[61]. Також ряд актуальних питань тогочасного розвитку адвокатури висвітлено на сторінках науково-періодичного видання «Pravni obzor» [62]. З'являлись окремі повідомлення про закарпатську адвокатуру і в періодиці Галичини у складі Польщі. Так, на сторінках газети «Діло» віднайдено інформацію про кадровий склад адвокатури Закарпаття у складі Чехословаччини. Цікавою є подача такої інформації. Зокрема, окремими повідомленнями зазначалося про адвокатів-українців, які успішно отримували право на заняття адвокатською діяльністю в Закарпатті у міжвоєнний час[63].

Окремим історичним періодам правового розвитку Закарпаття присвячені історико-правові дослідження вітчизняних науковців незалежної України (після 1991р.). Зокрема, В. Лемак досліджував питання правового статусу Закарпаття у державно-правовій системі Чехословацької республіки (1919–1939 рр.) [64]. Н. Роман присвятила свою кандидатську дисертацію правовому становищу Закарпаття в складі Австро-Угорщини (1867-1918 рр.) [65].

І. Мазурок проаналізував правове становище Закарпаття у 1939–1944 рр.[66] С. Болдижар дослідив правове становище Закарпатської України (1944-1946 рр.) [67]. Д. Пеца проаналізував процес встановлення радянського державного режиму в Закарпатті в 1944-1950 рр.[68]. Усі ці роботи слугували підґрунтям для даного дослідження.

Про окремі аспекти історичного шляху адвокатури на Закарпатті йдеться в дисертаційному дослідженні В. Святоцької, яке присвячене історико-правовому аналізу інституту адвокатури від часів Римської імперії і до часів незалежної України[69]. Також одним з останніх комплексних історико-правових досліджень української адвокатури у період з кінця ХІХ до ХХ ст. є докторська дисертація Є.Дурнова. У даній роботі на підставі системного історико-правового порівняльного аналізу різноманітних архівних джерел, нормативно-правових актів та наукової літератури висвітлено закономірності та організаційно-правові засади формування та функціонування інституту адвокатури України[70].

Серед іноземних робіт слід згадати історично-правний нарис з історії Закарпаття американського дослідника В. Шандора[71].У даній роботі на основі численних документів та опублікованих різними мовами праць переконливо доведено, що, незважаючи на багатовікове чужоземне поневолення, почуття єдності закарпатських русинів-українців з українцями інших регіонів України не згасало ніколи, а у переломні періоди історії краю проявлялося з особливою силою.

Також не можна не згадати про «Нарис історії Закарпаття з найдавніших часів до 1918р.». У цій роботі на основі чисельних документів архівів України, Угорщини, Чехії та Словаччини, опублікованих джерел і узагальнення великої кількості праць вітчизняних і зарубіжних істориків висвітлюються основні питання загальної історії Закарпаття. Дана праця є однією з перших спроб узагальнюючого викладу історії краю[72].

Оригінальними є роботи Л. Зубанича, що присвячені характеристиці дворянства в системі комітатського управління на Закарпатті, його ролі в

суспільно-політичному житті на Закарпатті та участі у комітатському правосудді протягом XVI ст. – XVIII ст.[73,74].

Про особливості зародження адвокатури на території Закарпаття та її розвиток йдеться у колективній монографії під загальною редакцією І.Усенка «Судова влада в Україні: історичні витoki, закономірності, особливості розвитку»[75]. Адвокатурі Закарпатської України присвячені публікації С. Болдижара[76] та П.Немеша[77].

Серед нечисленних робіт мемуарного характеру закарпатських адвокатів слід зазначити про опублікування у 2009р. спогадів адвоката Ю. Бращайка під назвою «Що видів я на Закарпаттю...» [78].

Щодо іноземних досліджень, то у 2008 р. вперше Е. Штенпін переклав з угорської мови на словацьку «Tripartitum» [79]. Інший науковець Т. Габріш у 2013р. присвятив своє дослідження такій пам'ятці угорського права, як «Тимчасові судові правила» 1861р. [20].

Історії професійної етики адвокатів присвячена робота словацького дослідника М.Поважана, яка є однією з небагатьох видань за даною проблематикою[80].

Про окремі аспекти становлення угорської адвокатури йдеться у роботі угорського дослідника І. Штіпти з дослідження історії становлення судової влади в Угорщині від найдавніших часів до 1918р.[81]. Питанням історії держави і права та судової системи Словаччини присвятили роботу Л. Воячек та К. Шелле [82]. Історію адвокатури Чехії досліджує С.Балік[83]. Без виключення, всі зазначені вище дослідження відіграли неоціненну роль у підготовці даної роботи.

Однак окремо відзначимо титанічну роботу відомого угорського історика та архівіста, професора Будапештського університету імені Етвеша Лоранда Ласло Сьогі під назвою «Закарпатські студенти в європейських університетах: 1407–1919»[84]. Видання містить відомості про навчання вихідців із Закарпаття у вищих навчальних закладах Європи за доби Середньовіччя та Нового часу від 1407р. до 1919р., виявлені в історичних джерелах (насамперед – в архівних

документах) і подані у формі баз даних. У виданні проаналізовано ключові тенденції навчання закарпатських студентів у зарубіжних університетах.

Корисними для даного дослідження стали роботи з історії словацької адвокатури В.Гелленбарта, З.Дурішки, М.Гайдошової, П.Керецмана, Й.Кушнір, Р.Маніка [85-89]. Вказаними науковцями досліджено питання історії функціонування інституту адвокатури в Угорському Королівстві, Австрійській імперії, Австро-Угорщині, Чехословаччині без врахування особливостей становлення адвокатури на Закарпатті у складі вказаних держав.

Отож, висвітлення методологічних основ, джерельної бази та історіографії даного історико-правового дослідження дозволило сформулювати такі висновки:

1.Цивілізаційний підхід має величезний потенціал для дослідження історії інституту адвокатури. У його рамках автором надано перевагу матеріалістичному спрямуванню наукової парадигми на всіх трьох традиційних методологічних рівнях: емпіричному, теоретичному і практичному, які досліджувались на основі принципів всебічності та об'єктивності, з застосуванням як філософських, загальнонаукових, так і спеціально-юридичних та логічних методів дослідження, головним з яких став історико-правовий метод.

2.Використання обраної методології дозволило досягти мети дослідження та виконати поставлені завдання у повному обсязі.

3.Проведений пошук з допомогою методів джерелознавчої евристики в фондах ДАЗО, фондах відділу «Карпатика» бібліотеки ДВНЗ «Ужгородського національного університету» (колишнього спецфонду), АКПРП, дав змогу виявити оригінальні документи і матеріали, що склали джерельну базу дослідження. Проаналізовані матеріали чисельні й багатоаспектні, за всіма ознаками репрезентативні, а тому є основою для пропонованих автором узагальнень і висновків.

Загалом джерельна база в хронологічних рамках дослідження включає значний нормативний масив з питань організації та діяльності адвокатури на

Закарпатті (численні іноземні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти).

4.Опрацьовані нормативні джерела суттєво допомогли у встановленні точної картини політичного, соціально-економічного та правового розвитку адвокатури на території Закарпаття у XIX – першій половині XX ст.

5.3 огляду на те, що вся зібрана джерельна база дослідження характеризувалась різними за видовою належністю та змістом документами, автором успішно вирішено практичну потребу їх групування – первинні (опубліковані та неопубліковані джерела, головне – архівні) та вторинні джерела (опубліковані).

6.Аналіз історіографії проблеми дозволяє констатувати, що на сьогодні відсутнє комплексне історико-правове дослідження, предметом якого виступали б історико-правові закономірності та особливості становлення і розвитку інституту адвокатури на території Закарпаття в XIX – першій половині XX ст. Роботи науковців стосуються тих чи інших питань історичного розвитку закарпатської адвокатури в окремі періоди її становлення. Загалом наявна література містить лише опосередковані твердження та інформацію, що переважно розкриває окремі аспекти досліджуваної проблеми.

7.Розробки, які прямо чи опосередковано відносяться до порушених автором питань, розпочалися ще у відповідний період – XIX – першої половини XX ст. За цей час наука нагромадила певний матеріал, систематизацію якого здійснено у роботі за наступною схемою: а) розробки іноземних учених до 1917 р.; б) праці радянських і зарубіжних учених в період з 1918р. по 1991р., тобто від часу проголошення в 1918р. незалежності України, включаючи наступний період позбавлення країни незалежності аж до 1991р., коли Україна відновила свою незалежність; в) роботи українських учених після відновлення незалежності України в 1991р., а також відповідні роботи сучасних іноземних дослідників.

8.Незважаючи на значний обсяг опрацьованих документів, які склали джерельну базу дослідження, значна частина з яких уперше введена в науковий

обіг, у питанні залучення джерел у дане дослідження наявна певна незавершеність. Зокрема, поза рамками роботи залишився ряд інших питань, але вони є важливими. Наприклад, персоніфікована історія адвокатури на території Закарпаття ще чекає на свого дослідника. Вказане стосується і дослідження судових промов закарпатських адвокатів тощо. Ці питання можуть та, сподіваємось, будуть опрацьовані найближчим часом автором даної роботи та іншими науковцями в спеціальних дослідженнях із окресленої проблематики.

1.2. Історико-правова традиція становлення адвокатури на території Закарпаття: кінець X – початок XIX ст.

Ідея судового представництва сторін розвивалась протягом тривалого історичного часу. Відомий дослідник історії адвокатури Є.Васьковський ще у XIX ст. зазначав, що на перших ступенях юридичного розвитку будь-якого народу, коли правові норми настільки прості та нескладні, що доступні для розуміння всіх і кожного, сторони мають можливість виступати у суді особисто, не маючи при цьому потреби у додатковій допомозі. Та з часом життєві відносини стають різноманітнішими, а разом з цим ускладнюються і відповідні юридичні норми. Знання і застосування їх стає складним для більшості громадян; сторони в судовому процесі, які не володіють необхідною підготовкою, вже не в змозі самотійно реалізувати свої права; їм стає необхідною допомога людини, яка добре знає норми матеріального права і форми процесу; виникає потреба в особливій професійній спільноті, представники якої спеціально займалися б вивченням законів та могли надавати необхідну юридичну допомогу[44,с.5].

Аналогічно розвивалась вітчизняна адвокатура. Відтак сформувалась традиція української адвокатури. У її рамках важливим є врахування особливостей процесу становлення адвокатури на західноукраїнських землях, який відмінний від інших сучасних українських територій. Вказане пов'язано з перебуванням цих земель у складі ряду іноземних країн. Прикладом тут може слугувати територія Закарпаття.

Дослідники О.Святоцький та М.Михеєнко підкреслюють, що історичний шлях виникнення та розвитку української адвокатури доцільно простежити з того часу, коли вона була організаційно оформлена й законодавчо закріплена як особливий правовий інститут. Щоправда, й до цього в Україні існувало так зване судове представництво[90,с.15]. Усе це, а також мотиви наукової

обґрунтованості, диктують необхідність цілісного сприйняття традиції розвитку предмету даного дослідження. У такий спосіб виявляється можливим показати наступність у становленні адвокатури в Закарпатті.

Як відомо, правова традиція закарпатських українців бере початок у середні віки. Щодо цих процесів є різні точки зору. Видатний історик М. Грушевський припускав, що у IX ст. Закарпаття було у залежності від Велико-Моравської держави, а у X ст. залежало від Київської Русі. Тільки у середині XI ст. територія на південь від Карпат (у межах сучасної Закарпатської області) потрапила під контроль Угорщини[91,с.224].

Угорський вчений А.Годинка зазначає, що Потисся (землі історичного Закарпаття) в кінці IX ст. «були пустими, ніким незаселеними». Проте дослідник допускає можливість приходу з вождем Алмошем незначної кількості русинів. При цьому посиляється на дані безіменного автора хроніки Бейли III (1172-1195). Анонім у «Gesta Hungarorum» говорить, що «до Алмоша приєдналися багато русинів, нащадки яких і нині живуть в Угорщині» [92,с.156]. Американський вчений В.Шандор підкреслює, що «Закарпаття було чужою національною територією для Угорщини, а для визнання його інтегральною частиною даної країни просто не було правових підстав». Зокрема, дослідник звертає увагу на те, що «з самого початку, зайнявши Закарпаття, угорський король Стефан створив для нього окремий окупаційний статус під назвою «*Marchia Ruuthenorum*», яке очолив його син Емерик, як «*Dux Ruthenorum* або *Ruizorum*»[71,с.67,68].

Інший український вчений С.Федака свою позицію щодо «переходу угорців» визначає так: «Проходячи через Закарпаття, угри руйнують Боржавську (с. Вари), Мукачівську, Ужгородську фортеці, убивають місцевого князя Лаборця, але не затримуються тут, а прямують далі в Паннонію, де і складається остаточно їхня держава»[93,с.17]. Скоріше, на той час закарпатські князівства поступово втягувалися в орбіту Угорського королівства. Стефан I приєднав до своїх володінь Нижньотисянське, Верхньотисянське і Земплинське князівства. Приєднання до Угорського королівства Боржавського князівства

відбулося, ймовірно, у 1015-1020 рр., коли на Русі тривали усобиці між синами Володимира Святославича[94,с.125]. У першій третині XI ст., коли завершилося приєднання закарпатських земель до Угорщини, вони були заселені русинами, прямими нащадками карпатських хорватів. Разом з їх іншою гілкою – русинами, які заселяли Галицьку землю Київської Русі, вони склали єдиний етнічний масив [95,с.131].

Таким чином, переважаючою є точка зору автохтонності слов'янського населення на південь від Карпат. П. Пеняк з даного приводу додатково відзначає, що «категоричне заперечення перебування Закарпаття під політичною зверхністю Давньоруської держави наприкінці X – на початку XI ст. не відповідає сучасному стану історичних досліджень»[96,с.7].

Питання зародження вітчизняної адвокатури було предметом наукових студій ряду вчених. За однією з версій науковців, зародження адвокатури України пов'язується саме з періодом Київської Русі, під час якого і територія Закарпаття перебувала у сфері політико-правового впливу Давньоруської держави – наприкінці X – на початку XI ст.

Зокрема, зародження адвокатури України з періодом Київської Русі пов'язує М. Чубатий [97,с.31]. Р.А. Чайка та П.В. Кучевський щодо зародження української адвокатури в період Київської Русі зазначають, що в той час «першим кроком у формуванні даного інституту права та підставою для організації професійних захисників було судове представництво, у тому числі активна допомога у цьому процесі родичів «сутяжників» і їх «суседей», «миру» тощо» [98,с.9; 99,с.8]. Вказану позицію підтримує і О.В. Синєокий, який вказує на те, що прообраз вітчизняної адвокатури «зародився ще в часи Київської Русі (IX–XII ст.), коли роль захисників у суді виконували рідні та друзі сторін, «послухи» (свідки обвинуваченого), «видоки» (свідки вчиненого стороною або спірного факту)[100,с.50].

Підтримуючи точку зору вказаних вище науковців щодо зародження адвокатури України в період Київської Русі, не можна не звернути увагу на рівень розвитку тогочасної адвокатури, відсутність у неї професійного

характеру. Відтак більш вірогідним є те, що у період Київської Русі зародився тільки прообраз вітчизняної адвокатури у формі судового представництва, що здійснювалося родичами, друзями тощо, а сама вітчизняна професійна адвокатура виникла на більш пізніх етапах свого розвитку. У ході цього процесу окремі території Закарпаття ще продовжували деякий час знаходитись у сфері правового впливу Галицько-Волинської держави.

До прикладу, український дослідник Л.Войтович цілком обґрунтовано зазначає, що не викликає сумніву входження Закарпаття до Галицько-Волинської держави. Дискусійними залишаються питання про час і тривалість входження цих земель до королівства Русі, як тоді офіційно називалася Галицько-Волинська держава[101,с.48]. Територія останньої, за словами І.Крип'якевича, в кінці XII ст. простягалася в басейнах рік Сяну, Верхнього Дністра та Західного Бугу. На південному заході ця територія мала природну межу – гори Карпати. Високий, вкритий пущами, малодоступний та рідко заселений карпатський вал становив перешкоду для комунікації та відділяв північне Підкарпаття від південного Закарпаття – стародавньої східнослов'янської землі, загарбані Угорським королівством. Галицько-волинські князі, з однієї сторони, а угорські королі, з другої, вважали «Гору» (так тоді називали Карпати) за постійний кордон між своїми державами. В кінці XII – першій половині XIII ст. королі Угорщини на короткий час захопили Галицьку землю, але не включали її до складу Угорського королівства, а тримали під своєю владою як окреме «королівство Галичини»[102,с.14]. Надалі галицькому князеві (мова йде про Лева Даниловича – І.Ф.) вдалося опанувати частину Закарпаття в ході конфронтації з Ласлом IV. Жупу Берег князь опанував протягом 1278–1279 рр., до початку війни за польську спадщину, бо у 1281р. вже з цієї території вторгся у сусідню жупу Угочу[103,с.220]. Правдоподібно також, що Володимир Святославич на деякий час поширив свою владу за Карпати, а в кінці XIII ст. та в 1320-их рр. галицькі князі володіли деякими територіями на Закарпатті, але про характер їх влади не маємо точних даних[102,с.14].

У зв'язку з цим надзвичайно цінними є відомості грамоти березького старости (наджупана) Григорія, що написана і видана 01.05.1299р. у Лупрет-Нані – одному з містечок Березької столиці (жупи) Закарпаття. Зокрема, у цьому документі наджупан березький Григорій названий «урядником Льва князя руського» («Nos Gregorius comes de Beregh officialis Leu ducis Ruthenorum et quotuor iudices nobelium de eodem damus pro memoria»). Документ відображає діяльність (наджупанів) у сфері судочинства, їх безпосередню чи опосередковану участь як зверхників в адміністративно-судовій владі на території однієї із закарпатських адміністративно-судових округ. Нині невідомо, чи у всіх випадках староста від свого імені тільки підтверджував рішення суду («чотирьох суддів»), що було його прямим обов'язком, чи це рішення і поява документа є процедурально спільним підсумковим актом виконавчої (судової) і адміністративно-розпорядчої (старостинської) влади у судових справах краю. Як свідчить клаузула інтитуляції документа, ім'я старости стоїть поряд із згадкою про суддів – «та четверо суддів від тутешньої знаті». Треба вважати, про що, зрештою, свідчить давньоруська і загальноєвропейська традиція, що староста від імені князя брав безпосередню участь у судових розглядах справ. Подібна процедура судочинства і винесення рішень, спираючись на давні правові засади, мусила поширюватись на територію усього князівства. Документ відображає діяльність нижчої ланки адміністративно-судового чину з території, яка була підпорядкована князю Левові Даниловичу, і є єдиною пам'яткою цього роду документів, що збереглися для XIII століття. Документ належить до оригінальних. Складений латинською мовою, готичним канцелярським мінускульним письмом на окремому пергаментному аркуші і засвідчений чотирма печатками. Адміністративний зв'язок Берегова з Галицьким князівством, правдоподібно, тривав до смерті Лева Даниловича або дещо пізніше [104,с.120,125-129].

Щодо адвокатури у Галицько-Волинській державі, то українська дослідниця В.Святоцька зазначає, що там застосовувались ті ж процедури розшуку «заклич», «звід», «гоніння сліду», що і в Київській Русі. Відповідно і

захисні функції при здійсненні правосуддя виконувались аналогічно тим самим чином, що і у судочинстві Київської Русі [105,с.77,78].

Однак історичні події відбувались так, що Галицько-Волинською державою закарпатські землі були остаточно втрачені до початку 1320-их рр.[106,с.36]. Зокрема, як зазначає Л.Войтович, у 1322р. угорці здобули останній замок на Закарпатті, який утримувала галицька залога – Machk[107,с.98].

XVI ст. на Закарпатті в складі Угорщини стало переломним моментом на шляху розвитку і самої Угорщини. Як зазначає Л. Зубанич, поразка у бою під Могачем 1526р. призвела до встановлення у центральній частині країни турецького панування, комітати північно-східної частини Верхньої Угорщини потрапили у буферну зону двох держав – Угорського королівства під владою Габсбургів та Трансільванського князівства [73,с.7].

Західна частина Закарпаття потрапила під владу австрійських Габсбургів, а східна – була включена до складу Трансільванського (Семиградського) князівства, що перебувало під протекторатом Туреччини. Наприкінці XVII ст. угорські землі повністю опинилися під владою австрійських Габсбургів (після австро-турецької війни 1687р. і Карловецького конгресу 1698-1699 рр.)[108,с.97,244].

7 листопада 1687р. Державні збори Угорщини визнали право на володіння угорською короною за чоловічою лінією Габсбургів та відмовились від «права на спротив» – привілею феодалів Угорщини, що існував з 1222р. [109,с.131,132]. Юридично австрійське панування в Закарпатті було оформлене проголошенням у 1713р. Карлом VI неподільності земель Габсбурзької імперії, визнаної в 1721р. усіма європейськими державами. У 1723р. представницькі збори Угорщини відмовилися від власної державності на користь Австрійської імперії[108,с.294].

Боротьба Угорщини в рамках Австрійської імперії, а згодом і у складі Австро-Угорщини, за привілейоване становище та можливість самостійно визначати правовий порядок усередині країни стала однією з особливостей

угорсько-австрійських державно-правових відносин. Даний процес для угорців супроводжувався успіхами та невдачами. Правовою формою збереження окремішності угорців у державі Габсбургів стали угорські правові звичаї та традиції, з урахуванням яких розвивалась судова практика у цій країні.

Отже, перебування території Закарпаття під політичною зверхністю Давньоруської держави наприкінці X – на початку XI ст. замінювалось втягненням даної території в орбіту політико-правового впливу Угорського королівства в XI ст. У ході цього процесу окремі території Закарпаття деякий час ще входили до сфери політико-правового впливу Галицько-Волинської держави (від 1278–1279рр. і до початку 1320-их рр.). Після закінчення цього короткого періоду територія Закарпаття потрапила під політичний та правовий вплив Угорського королівства. Згодом, уже наприкінці XVII ст., угорські території самі опинилися під владою австрійських Габсбургів. У їх державі Закарпаття було частиною Угорського королівства. Воно в Австрійській імперії займало привілейоване правове становище, що обумовило автономний розвиток угорської правової системи від Австрії, а також поширення на Закарпаття угорського, а не австрійського права.

Щодо угорської правової системи та її впливу на Закарпаття, то найперше потрібно згадати про «Золоту булу» 1222р., видану королем Андрашем II. Вона визначила модель взаємовідносин влади і підданих (не тільки феодалів) та діяла і на Закарпатті протягом багатьох століть.

До речі, серед зобов'язань влади йшлося і про заборону ув'язнень служивих людей та конфіскації їх майна без рішення суду; заборону знатним людям, які слідують за двором, притісняти і грабувати бідних; заборону на втручання впливових осіб на судовий процес[110,с.105-106].

Таким чином, «Золота була», згідно з нормами якої в Угорщині була обмежена королівська влада, визначила своєрідність процесу формування основ правової держави в Угорщині, адже відбувалось це еволюційним шляхом, а не внаслідок кризи абсолютизму та прийняття конституції в подальшому. Також особливістю розвитку угорської правової системи, у порівнянні з європейською

правовою традицією, була відсутність в країні конституції як єдиного документа, який володіє вищою юридичною силою. Принагідно підкреслимо, що перша така конституція з'явилась в Угорщині у 1949р. в радянський період розвитку країни. До цього часу поняття угорської конституції складав список законів, кодексів та узаконених звичаїв управління країною, починаючи з «Золотої були» 1222р. Всі ці акти містили довгий хронологічний список, в якому конституційний характер відповідних документів визначався не завжди однозначно.

Українська дослідниця Н. Роман погоджується із важливістю угорської правової традиції для розвитку тодішнього Закарпаття, що полягала у тому, що уже в XIII ст. його територія знаходилась у сфері дії норм «Золотої були» 1222р., виданої королем Андрашем II, яка стала «аналогом» Великої хартії вольностей в Англії[65,с.54]. Однак з іншої сторони, позитивні для свого часу угорські правові здобутки поєднувалися зі значними обмеженнями для українського населення, які випливали з найбільш слабкого соціального становища Закарпаття, порівняно з іншими регіонами[65,с.54]. Так, культура і освіта серед народної маси на Угорській Русі знаходилась в складному стані, що було результатом тяжких історичних обставин і невідрадного політичного і соціально-економічного стану[56,с.8].

Угорський дослідник І. Холас зазначає, що «територія Закарпаття з точки зору центральних органів влади вважалася віддаленим і бідним краєм, який на відміну від розташованої у південно-західній частині держави автономної Хорватії-Славонії або від не просто суб'єкта зі спеціальним статусом, а майже незалежної Трансільванії, не мав будь-якого спеціального статусу... Звісно, це проявлялося у побудові структури органів державної влади та судової системи у цьому регіоні, повсякденна практика діяльності яких не відрізнялася від загальнодержавної. Певна специфіка була пов'язана хіба з особливостями периферійності та етнічного характеру»[111,с.9].

У таких правових та складних соціальних умовах економічного і культурного становища краю проходило формування інституту адвокатури на території Закарпаття.

Щодо самої ідеї про судове представництво сторін в Угорщині, то угорському процесуальному праву уже в XIII ст. була відома функція судового представництва сторін через прокуратора у тих судових справах, де особиста присутність сторін не була вимогою судового розгляду [81,с.250]. Як правило, мова в таких випадках йшла про вирішення цивільних справ, що не могло аналогічно відноситись до кримінальних справ [112,с.53].

Аналізуючи діяльність в Угорщині судових представників, А. Швецова та Т.Габріш зазначають, що середньовічні адвокати представляли інтереси довірителів не тільки в судах, а і у інших адміністративних органах[113,с.121].

Однак прокуратори не були єдиними представниками. Окрім них в судах міг виступати пролокутор, конлокутор, пленіпотентіаріус[113,с.250,251]. Усе це зумовлює необхідність приділити додаткову увагу цим представникам.

Так, у середньовічній Угорщині адвокатом (прокуратором) могла бути будь-яка особа, яка мала навички представницької діяльності. Адвокат від пленіпотентіаріуса відрізнявся тим, що приймав присягу та був завжди уповноваженим у конкретно визначеній справі довірителя або у питаннях, які були тісно пов'язані з довіреною йому справою[81,с.251]. Жодних кваліфікаційних вимог до конлокуторів та пролокуторів не передбачалося [87,с.38]. У суді конлокутори та пролокутори знаходилися разом зі сторонами справи, де допомагали їм висвітлити зміст спору. Згаданий вище пленіпотентіаріус був представником з повними повноваженнями. Він брав участь у тих цивільних справах, де сторони не були зобов'язані особисто з'явитися у суд. Його послугами не могли користуватись знатні вельможі, особи з неповною дієздатністю (неповнолітні, особи, що перебували під опікою та піклуванням). Це визначалось тим, що результати представницьких дій пленіпотентіаріуса у суді мали безвідкличний характер для довірителя[81,с.251].

Щодо самих угорських судів, у яких здійснювалася найбільш важлива частина адвокатської діяльності, то основи середньовічної угорської судової системи закладено в наступні століття після 1000р., з яким пов'язують заснування угорської держави.

Від найдавніших часів *Kúria* була угорською назвою місця, де здійснювалося судочинство. Згодом цю назву перенесли на найвищий суд в країні. Цікавим є те, що така назва найвищої судової інстанції Угорщини використовувалася в даній країні до 1949р., а у період з 1949р. по 2012 р. її було замінено на Верховний Суд. Однак з 01.01.2012р., згідно з новим Основним Законом Угорщини, для найвищої судової інстанції повернуто назву *Kúria*.

Загалом у період до середини XIII ст. угорська судова система розвивалась в умовах ранньофеодальної держави. Тоді, як зазначає А. Чізмадіа, той притаманний для феодалізму поділ, відповідно до якого судочинство у справах різних суспільних станів здійснювали різні суди, тільки зароджувався. Із зміцненням становості сформувалися окремі суди для церковників, дворянства, міщан та кріпосних[53,с.39].

Поряд з цим, окремо слід згадати про діяльність в Угорщині у період з XI по XIV ст. пристальдусів. Дійсний перелік їх процесуальних повноважень залишається до кінця не з'ясованим[114,с.339]. На практиці пристальдуси виконували доручення суддів (забезпечували повідомлення сторін спору про судове провадження тощо), але певною мірою здійснювали функції і перших адвокатів, адже, ймовірно, надавали в суді сторонам справи юридичні поради. До всього цього слід додати і те, що вони виконували і певні функції нотаріусів[115,с.142,143]. Зокрема, А.Чізмадіа зазначає, що на прохання приватних осіб пристальдуси виступали в якості «офіційних свідків» у їх юридичних угодах, за що отримували від сторін винагороду[53,с.110]. За правління Арпадів *pristaldus* (*prestaldos*, *prestaldus*) вважався одним із перших державних службовців, який виконував юридичні доручення, наприклад, був адвокатом та суддею. За Андрія II, зокрема, *pristaldus* і *procurator* були дуже

схожими за повноваженнями посадами. Впродовж правління першої угорської династії пристави служили при королях, палатинах, єпископах, комесах. У XIII ст. було небагато урядовців, що якимось пов'язувалися з «руським світом». За правління останніх Арпадів відомий procurator Benedictus Ruthenus (1297 р.). Прокуратором названо і Andreas dictus Orrus, відомого з актів 26 серпня 1355 р. та 18 лютого 1395р.[116,с.138].

Отож, різнопланова діяльність пристальдусів у ході судових процесів в Угорщині у період з XI по XIV ст. зосереджувала в собі елементи таких майбутніх окремих юридичних професій, як адвокат, нотаріус та судовий виконавець.

Загалом серед науковців існують різні думки щодо походження терміну «pristaldus» (prestaldos, prestaldus). Д.Сегеді розглядає походження цього терміну в контексті угорської правової історії[117,с.42]. У дослідженні А.Коллара йдеться про слов'янське походження терміну «пристальдус» від поняття «пристав», що означає «той, що приставлений»[118,с.57]. У даному напрямку також пояснюється термін «пристальдус» угорським дослідником Я.Зліншкі, який при цьому залишає відкритим питання: чиїм насправді представником був пристальдус[115,с.143]?

У подальшому першим кроком у період феодальної держави в Угорщині (і на території Закарпаття), з яким в угорській науковій літературі пов'язують фактичне зародження інституту адвокатури, стало розділення в країні діяльності релігійних і світських юристів, яке відбулося у 1405р.[115,с.18,19]. Важливі норми містив також закон №14 від 1471р., у якому вперше, хоча і як синонім до поняття «прокуратор», але наводилось поняття «адвокат»[119]. Однак і до цього часу угорській історії відоме вживання терміну «адвокат» в рішенні одного з угорських церковних судів від 1309р.[115,с.143]. До речі, термін «адвокат» у праві українського народу вперше вжито в «Правах, за якими судиться малоросійський народ» 1743р., і також як синонім до понять «прокуратор», «пленіпотент», «патрон», «повірений»[120,с.151]. Став закон №14 від 1471р. знаковим для адвокатури і тим, що він заборонив суддям і

засідателям виступати у ролі адвокатів. Судові рішення сторони могли оскаржити у короля. Визнання скарги безпідставною було достатнім для притягнення до відповідальності скаржника[119]. Король мав власного адвоката, який у XIII ст. носив латинську назву «director et procurator causarum suae maiestatis», а в XVI ст. «fiscalis sacrae coronae et director causarum suae maiestatis»[87,с.37].

Закон №7 від 1486р. встановлював відповідальність сторін за затягування судового провадження шляхом надання суду недійсних відомостей про їх перебування на військовій чи іншій службі. За вказані дії довірителя покараним міг бути і його адвокат[121]. Загальна кількість справ, у яких адвокат одночасно міг виступати довіреною особою, визначалась у законі №69 від 1486р. на рівні 14 доручень [122]. Норми закону №51 від 1492 р. надавали право адвокату відкликати позов до прийняття рішення у справі[123]. Закон №98 від 1492р. вперше надав жінкам право користуватись послугами адвоката, але мова йшла про жінок, які належали до нижчого та вищого дворянства[124]. За загальним правилом, якщо жінка перебувала у шлюбі, то в суд за її справами викликався її чоловік. Надалі закон №14 від 1500р. встановив, що у справах, які стосувались майна неповнолітніх дітей жінки, яким вона тимчасово розпоряджалась, у судові засідання запрошувалась жінка, де її мав представляти адвокат. Вказане відносилось і до вдів[125]. Норми закону №61 від 1655р. передбачали можливість виключення депутата-адвоката з парламенту, якщо через свою професійну діяльність він пропускав засідання парламенту та неналежно виконував депутатські повноваження[126]. Закон №38 від 1723р. містив норми щодо недопущення адвокатами затягування розгляду справ, про що їх зобов'язували зазначати у своїх присягах[127].

До 1769р. особа, яка хотіла займатись в Угорщині адвокатською діяльністю, повинна була мати відповідні правові навички, але ніде їх не підтверджувала. Тільки у 1769р. за рекомендацією Курії видано розпорядження Марії Терезії, яким майбутніх адвокатів зобов'язали складати адвокатський іспит, що передбачав теоретичну і практичну частини[81,с.253]. Також у

даному розпорядженні наголошували на тому, що всі адвокати мали внести свої імена до реєстру. Йшлося і про суворе дотримання обмежень, пов'язаних з встановленням максимальної кількості справ, у яких адвокат одночасно міг виступати повіреним[115,с.38].

Принагідно слід зазначити, що розвиток вищої юридичної освіти в Угорщині бере початок із 1367р., коли Папською булою засновано університет у м. Печ, де студентам викладали такі юридичні науки, як римське та канонічне право (*inibi vigeat tarn in Juris Canonici ac Civilis... facilitate...*). Юриспруденцію вивчали також у заснованому в 1395р. Жигмондом Люксембурзьким університеті Старої Буди і в *Academia Istropolitana*, яку в 1467р. заснував у м. Пожон Матіаш Корвін. При всьому цьому слід чітко розуміти, що у XIV-XV ст. вища юридична освіта в Угорщині тільки зароджувалась. Діти феодалів, які займали вищі державні та церковні посади, навчались в іноземних університетах, в основному італійських (Болонія, Падуя), а частково в Краківському, Віденському і Празькому. Суддів, а також функціонерів контор (*loca credibilia*) центрального і місцевого управління готували в королівських куріях, в канцеляріях, конторах, при комітатських, міських відомствах і судах. Вирішальне значення там мало застосування не римського і не канонічного, а угорського права (*jus patrium*). Юридичне навчання на рівні університету стало постійним тільки після відкриття в 1635 р. університету в Надьсомбат. У 1667р. в цьому університеті засновано юридичний факультет. У навчальному плані факультету, окрім римського і канонічного права, передбачалось вивчення угорського права – матеріального і процесуального. Подальший розвиток юридичної освіти в Угорщині пов'язаний з реформою, яку провела у 1777р. Марія Терезія. Юридичну освіту здобували або в університеті Буди, що згодом перенесений в Пешт (1783р.), або у знову створених королівських академіях (Надьсомбат, Дьор, Надьварад, Кашша та ін.). У другій половині XVIII ст. виникають і церковні правові академії, а також церковні правові ліцеї для католиків[128,с.99,100,101].

Питання здобувачів вищої освіти із Закарпаття отримало ґрунтовне дослідження у роботі відомого угорського історика та архівіста, професора Будапештського університету імені Етвеша Лоранда Ласло Сьогі «Закарпатські студенти в європейських університетах: 1407–1919», яке містить 873 записи-реєстрації студентів за період Середньовіччя й Нового часу. Цікаво, що найдавніші записи стосуються 1407–1525рр. і кількісно представлені найбільше польськими, галицькими та буковинськими університетами й академіями (65 осіб), віденськими університетами та академіями (16 осіб) та італійськими університетами (4 особи). Загалом за період з 1525р. по 1800р. із Закарпаття навчалось в іноземних університетах 176 осіб[84,с.12,16,17].

Отож, вказані вище відомості дозволяють краще розуміти становлення умови щодо юридичної освіти як складової системи отримання права на адвокатську діяльність, а також предметно показують далекі історичні часи та тенденції в процесі здобуття закарпатцями вищої освіти.

Поряд з умовою про юридичну освіту для майбутніх адвокатів розвивались й інші питання інституту адвокатури. Так, у найперших судових процесах сторони інформували суд про вибір свого представника особисто. У подальшому довіреність мала бути оформлена письмово та належно посвідчена. При цьому варто зазначити про роль угорського нотаріату у цьому процесі, адже становлення нотаріату в Угорщині мало особливості. Як зазначає А. Чізмадіа, в Угорщині у період феодалізму інститут нотаріату не отримав широкого розповсюдження через те, що існували так звані засвідчувальні місця (капітули, конвенти тощо). Капітулами були організації спільного проживання світських священиків, що могли функціонувати при єпископі, де допомагали йому в управлінні церквою. Окремим видом капітула був загальний капітул, що функціонував незалежно від єпископа. Конвент – монастир, що мав привілеї. Щодо нотаріусів, то їх компетенція в Угорщині з найдавніших часів не виходила за рамки церковних судів, а після Могача нотаріуси взагалі остаточно відійшли на задній план і в церковних судах[53,с.110,111,113].

Закон №14 від 1504р. визначав, що довіреність адвоката є чинною протягом одного року. Але довіреності тих осіб, що перебували за межами країни у відрядженнях або на навчанні, зберігали свою чинність до повернення довірителів[129]. Окрім засвідчувальних місць, правом засвідчувальної печаті володіли знатні вельможі, що надавало їм можливість особисто посвідчувати довіреності для своїх представників. Закон №17 від 1578р. підтвердив, що довіреність адвоката діє тільки один рік[130]. Про це також було зазначено у законі №25 від 1723р. Якщо адвокат у суді діяв без письмової довіреності, то його дії не мали для довірителя жодного юридичного значення. У подальшому на такого адвоката-порушника накладався штраф у розмірі 25 марок[131]. У законі №36 від 1723р. йшлося про необхідність зазначення довірителем усіх імен представників, які мали право виступати від його імені[132]. Закон №28 від 1764р. надав право і піджупанам посвідчувати адвокатські довіреності та довіреності для інших представників[133].

Свій розвиток пройшло і питання присяги адвоката, про яку згадувалось уже в законі №17 від 1481р.[134]. Згодом закон №27 від 1567р. зобов'язав адвокатів присягати у тому, що не будуть захищати несправедливість, а також ті інтереси, які могли б нашкодити країні. Окремо наголошувалось на забороні адвокатам співпрацювати з протилежною стороною у справі. За порушення присяги адвокат міг втратити усе майно або бути позбавленим волі пожиттєво. Присягу адвокати складали перед судами та іншими визначеними установами[135]. Однак уже закон №34 від 1574р. відмінив умову щодо складення присяги[136]. Обов'язковою вона стала з 1695р. За її порушення передбачалась відповідальність у формі пожиттєвої заборони бути адвокатом[87,с.47]. Питання про вартість послуг з виготовлення різного роду юридичних документів визначав закон №95 від 1492р. [137], а надалі його норми доповнював закон №74 від 1609р.[138].

З кінця XV до кінця XIX ст. основним джерелом права в Угорщині (і на Закарпатті) був «Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae» («Тричастинний звід звичаєвого права Угорського королівства»). За своїм

змістом «Tripartitum» - збірник середньовічного звичаєвого права, в якому було зібрано шляхетське право: публічне та приватне, процесуальне та кримінальне [139,с.37]. Підготував даний документ королівський юрист, згодом палатін Іштван Вербовці (1458–1541 рр.) у 1517 р., що був родом із Закарпаття. До речі, угорські Державні Збори ніколи не ратифіковували «Tripartitum», утім, ця праця вважалася органічною складовою угорського правового порядку аж до 1848 р.

Насправді «Tripartitum» утвердив різкий становий розподіл та привілеї виключно дворянства і духовенства. При цьому невеликі та середні дворяни отримали рівні права з магнатами. Деякі права зберігались за багатими містянами. «Tripartitum» виключив з поняття угорської «нації» селян. Серед його положень ряд норм присвячно і діяльності адвокатів. Цікавими є норми про характерний для угорського звичаєвого права інститут відкликання слова адвоката (*revocatio advocacionis*). Про його застосування йшлося у статтях 79-81 другої частини «Tripartituma».

Зокрема, відкликанням слова адвоката було оскарження довірительом висловлювання адвоката у суді, коли воно не відповідало його волі та здійснювалось представником всупереч вказівок клієнта. З урахуванням стадії судового розгляду, на якій порушувалось питання про відкликання слова адвоката, суддя міг накласти на адвоката штраф за вказані вище його дії всупереч волі довірителя [79,с.251].

Ще з початку XIII ст. права і гарантії угорців отримали закріплення в знаменитій Золотій булі 1222р.[140,с.272]. Що ж до значення звичаєвого угорського права як джерела права, то воно зберігалось протягом всієї феодалної епохи, залишаючись при цьому конкурентним та рівноправним фактором. А. Чізмадіа зазначає, що до XVI ст. судові вироки і різні грамоти засновувалися в основному не на законах чи королівських указах (їх було небагато), а на «стародавніх звичаях країни». З часом в кількісному відношенні закони почали відтісняти норми звичаєвого права на задній план, тому вже

стаття №10 закону від 1791р. закріпила, що правове регулювання в Угорщині здійснюється на основі законів та звичаїв[53,с.119,190].

Судова система, що склалась в Угорщині до поразки у битві під Могачем, в наступні століття не зазнала докорінних змін. Так, в Угорщині (і на Закарпатті) діяли: а) верховні суди – королівська курія, яка складалася з палати семи (апеляційна інстанція) і королівської палати – для дворян; суд таверника і персоналія – особливі центральні суди для міст і міщан. Апеляційною інстанцією для них був суд персоналія (при королівській палаті); б) районні палати (голова, п'ять-шість звичайних і кілька надзвичайних засідателів); в) комітатські суди (дворянські) з секціями з цивільних і кримінальних справ; г) міські суди. Справи тут розглядали міські ради. Апеляції подавали в суд таверника, а потім – суд персоналія; д) сільський суд (у справах кріпаків), сільський голова (староста), управитель феодала, інколи сам феодал. Існували і земські суди, які склалися з управителя маєтка, представника комітатської влади, алішпана і запрошених сусідів-феодалів. Земський суд був апеляційним органом щодо рішень сільського старости, ради містечка, а також суду управителя[108,с.257].

Дослідники зазначають, що у XVIII ст. для судової системи Угорщини характерними були практично всі типові ознаки середньовічного суду – становий партикуляризм, відсутність розмежування з адміністративним управлінням, підсудність судів не була чітко виписана та часто дублювалась між однорідними судами, наявність юридичної освіти не було обов'язковою вимогою для зайняття посади судді[82,с.95].

На кінець XVIII ст. в Угорщині запроваджено ряд важливих змін в судовій системі. Так, ще Законом №12 від 1790р. встановлювалось, що виключно законами можуть вноситись зміни у питання про правове регулювання судової системи країни[141]. Згідно з нормами Закону №39 від 1791р. місцезнаходження королівської Курії переносилось з Братислави, де вона знаходилась із 1526р., до Пешту[142]. Закон №43 від 1791р. передбачав право на оскарження рішення суду першої інстанції незалежно від станової

приналежності скаржника. Однак кріпосним дозволялось оскаржувати таке судові рішення тільки у випадку, якщо покаранням була смертна кара або позбавлення волі на тривалий строк, або якщо кріпосного засудили разом із співучасником-дворянином[143]. Після 1790р. представникам особи, яка засуджувалась до смертної кари, дозволялось подавати до імператора клопотання про помилування.

Дійсний зміст всіх вказаних змін надзвичайно точно визначив І. Коломієць. Зокрема, так, формально закон надавав «підданам» право на оскарження рішення домініального суду в комітатському суді, але це право, навіть якщо б воно і не було фіктивним, ніскільки не зменшувало особистої залежності кріпаків від поміщика та не обмежувало судового всевладдя власника латифундії та її адміністрації по відношенню до селян. І не тільки тому, що комітатський суд був дворянською установою, а і тому, що апеляцію на вирок домініального суду в комітатському суді розглядали якщо не ті самі представники власника латифундії, то інші, але безпосередньо від нього залежні службовці. Крім того, великим земельним аристократам – власникам латифундій надавалось право призначати на власний розсуд голову суду, секретаря та двох засідателів на два засідання комітатського суду. Таким чином, суд першої інстанції – домініальний – був панським судом; суд другої інстанції – комітатський – залежним від поміщика органом. Тому будь-який судовий процес селян проти дворян-землевласників підтверджував безправ'я скаржника[54,с.38,39].

Отож, становлення судової системи в Угорщині у період феодалізму, враховуючи ряд позитивних змін, не змінювало її сутності – відсутності рівності перед законом, що особливо відображалось у діяльності судів для окремого розгляду справ дворян та селян, де судочинство до того ж здійснювалось за різними процедурами.

Загалом щодо розвитку адвокатури в той період слід зазначити таке. У середньовічному угорському праві найближчою до адвокатської діяльності була представницька функція прокуратора (прокатора). У XV ст. в Угорщині (і

на Закарпатті) для прокуратора (прокатора) заступництво стало професією. Про це свідчить те, що такий представник приймав присягу, за свою діяльність ніс відповідальність, а його послуги стали оплатними, тобто йдеться фактично про адвоката у сучасному його розумінні.

Щодо аналогічних процесів по зародженню вітчизняної професійної адвокатури на інших територіях сучасної України, то українська дослідниця В.О. Святоцька справедливо відзначає, що «перші зародки станової професійної адвокатури на українських землях з'являються за часів перебування їх у складі Великого Князівства Литовського і Польського королівства (XIV–XVII ст.)»[4,с.10].

Інший український дослідник В.О. Попелюшко щодо зародження професійної адвокатури в литовсько-руську добу зазначає, що це був час відносної стабільності у регіоні та на власне литовсько-руських землях, коли відбувався перехід господарства від натурального до грошового, запроваджувався грошовий обіг, митна, податкова справи, торгівля, включаючи торгівлю в містах з магдебурзьким правом і торгівлю нерухомістю, включаючи торгівлю землею. Ці та пов'язані з ними нові соціально-економічні процеси потребували всебічного письмового правового регулювання, а ускладнення на цій основі правового життя литовсько-руських земель – людей, які володіли б відповідними правовими знаннями і у разі виникнення суперечок могли надати сторонам та й суду належну юридичну допомогу. Тому день прийняття 29 вересня 1529р. першого Литовського Статуту можна вважати днем української адвокатури[144,с.5,11,16].

Зокрема, у Першому статуті Великого Князівства Литовського (1529р.) містились норми про два види судових представників: довірених осіб (артикул 8 розділу 6) та прокураторів (артикул 9 розділу 6) [145,с.246]. Щодо різниці між ними, то М.Аракелян чітко проводить її за наступною схемою: послугами довірених осіб користувалися родичі, хворі та немічні люди, послугами прокураторів – заможні шляхтичі. Надалі даний науковець наголошує і на тому, що відповідальність прокураторів за свою діяльність простежується у забороні

бути такими представниками особі, яка не мала осілості, тобто земельних володінь у Великому князівстві, і з якої, у випадку програшу справи, нічого стягнути. Ця норма і дає підставу говорити про прокуратора як спеціаліста, для якого замісництво стало професією і послуги якого стали оплатними, тобто йдеться про адвоката у сучасному його розумінні [146,с.100-101].

У Другому статуті Великому Князівства Литовського (1566р.) судовому представництву присвячені статті 31-37 розділу 4 [147,с.311-313].

Отже, обсяг правового регулювання діяльності прокуратора в нормах Другого статуту Великому Князівства Литовського (1566р.) свідчить про вдосконалення його правового статусу. Прогресивним було встановлення випадків, у яких суд був зобов'язаний надати стороні прокуратора, що свідчило і про розмежування статусу замісника, який був уповноваженим відповідача і прокуратора як адвоката. Зокрема, обов'язковим було надання судом прокуратора тим, хто «...не будучи в змозі сам вести справу свою у суді і не вміючи мовити, прокуратора вимагав (стаття 33); у справах «...за образу гідності нашої господарської ... прокуратора звинуваченій стороні дати» (стаття 33.); хто не мав можливості найняти прокуратора. До таких відносилися сироти, вдови, які залишилися без спадку, всі ті, хто «...убозтвом своїм прокуратора мати і самі справи свої за неспроможністю своєю в суді вести не могли» (стаття 33). Йшлося і про відповідальність прокураторів за порушення своїх обов'язків. Зокрема, неправильне ведення справи, зрада інтересів сторони, що наймала його, тощо суворо каралося: «...такий, якщо є шляхтич, честь втрачає, а не шляхтич – життя втрачає» (стаття 35).

Щодо Третього статуту Великому Князівства Литовського (1588 р.), то в його нормах порядок судового захисту продовжив свій розвиток. Даним питанням було присвячено п'ять статей (з 55 по 61) розділу 4 статуту. Серед змін слід відзначити посилення покарання для прокураторів-шляхтичів, адже за порушення своїх обов'язків для них передбачалась смертна кара (стаття 59) [148,с. 162-167].

Відтак український дослідник В. Заборовський приходиться до висновку, який варто підтримати в тому, що згідно зі статутами Великого Князівства Литовського, зокрема третьої редакції 1588р., професія прокуратора набуває рис професійної діяльності, а це свідчить про зародження вже професійної адвокатури в Україні [69, с.141], але ще не про її організаційне оформлення [149, с.75]. Аналогічно О.Г. Яновська зазначає про те, що професійна адвокатура в Україні сформувалася в період польсько-литовської доби (XIV–XVI ст.) [150, с.15].

Отож, процес формування та розвитку на території Закарпаття професійної адвокатури, яка там зародилася ще у XV ст., був довготривалим, а хронологічні рамки завершення даного етапу в адвокатурі пов'язані з початком XIX ст. Зокрема, саме тоді у 1804р. Курією видано «Інструкцію про адвокатів» («Instrukcio pre advokatis»). Вона стала значним кроком у розвитку системи правового регулювання адвокатури в Угорщині. Вказаний документ діяв і на території Закарпаття. За своїм задумом Інструкція 1804р. стала однією з перших спроб звести всю сукупність діючих в Угорщині правових норм про адвокатуру до рамок єдиного документу.

За інформацією словацьких дослідників П. Керецмана та Р. Маніка, дана Інструкція включала чотири частини, які містили 27 параграфів. У її тексті терміни «адвокат», «прокуратор» та «правотар» вживалися як синоніми. Перелік вимог до майбутніх адвокатів включав юридичну освіту, бездоганну репутацію, дворічний стаж, що міг бути здобутий в адвоката, у нотаріуса або у суді. Адвокатський іспит приймала комісія з суддів. Структурно іспит включав усну та письмову частини. Після прийняття присяги адвокат мав звернутися до голови відповідного суду для запису у реєстр. У реєстрі адвокатів містилася інформація щодо їх імені та місця проживання. Передбачалося, що адвокати у професійній діяльності завжди повинні діяти добросовісно та відповідно до прийнятої присяги. Йшлося в «Інструкції про адвокатів» 1804р. і про безкоштовне представлення адвокатами бідних та душевно хворих. Можливим було призначення адвоката судом [87, с.61,62,63,64].

Отже, на початку XIX ст. в Угорщині (і на території Закарпаття) в складі Австрійської імперії зроблено успішну спробу уніфікувати в рамках «Інструкції про адвокатів» 1804р. правила організації адвокатури. До того часу правові норми про адвокатів містилися в багаточисельних нормативних актах. Окрім цього, і сам рівень регулювання організації і діяльності даного правового інституту за нормами Інструкції від 1804р. свідчив про те, що процес професійного становлення адвокатури був завершений.

Загалом висвітлення історико-правової традиції інституту адвокатури на території Закарпаття у період з кінця X до початку XIX ст. дозволило сформулювати такі висновки:

1.Зародження на території Закарпаття прообразу адвокатури у формі судового представництва, що здійснювалося родичами, друзями тощо відбувалось з урахуванням політико-правового впливу на ці процеси Київської Русі в кінці X – на початку XI ст. та Галицько-Волинського князівства від 1278–1279 рр. і до початку 1320-их рр. Щодо започаткування в краї у XV ст., як і завершення формування на початку XIX ст. професійної адвокатури, то ці процеси пов'язані з угорською правовою традицією;

2.У середньовічному угорському праві найближчою до адвокатської діяльності була представницька функція прокуратора (прокатора). У XV ст. в Угорщині (і на території Закарпаття) для прокуратора (прокатора) заступництво стало професією. Про це свідчить те, що такий представник приймав присягу, за свою діяльність ніс відповідальність, а його послуги стали оплатними, тобто йдеться фактично про адвоката у сучасному його розумінні. Відтак фактичне зародження професійної адвокатури на території Закарпаття в рамках угорської правової традиції відбулося дещо раніше, ніж на інших історичних українських територіях, щонайменше на землях Волині, Київщини і Східного Поділля. Це підтверджує встановлений рівень нормативно-правового регулювання діяльності адвокатури на території Закарпаття в складі Угорського королівства, що склався вже у XV ст. Однак, сам процес формування в краї професійної адвокатури був в цілому завершений тільки на початку XIX ст.

Висновки до розділу 1

Висвітлення методологічних основ, джерельної бази, історіографії дослідження та історико-правової традиції інституту адвокатури на території Закарпаття у кінці Х – на початку ХІХ ст. дозволило сформулювати такі висновки:

1. Цивілізаційний підхід є основою даного дослідження. У його рамках перевагу надано матеріалістичному спрямуванню наукової парадигми на всіх трьох традиційних методологічних рівнях: емпіричному, теоретичному і практичному, які досліджувалися на основі принципів всебічності та об'єктивності, із застосуванням як філософських, загальнонаукових, так і спеціально-наукових та логічних методів дослідження, головним з яких для нас став історико-правовий метод.

2. Використання обраної методології дозволило досягти мети дослідження та виконати поставлені завдання в повному обсязі.

3. Джерельна база в хронологічних рамках дослідження включає значний нормативний масив з питань організації та діяльності адвокатури на території Закарпаття (численні іноземні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти).

4. Опрацьовані нормативні джерела суттєво допомогли у встановленні точної картини політичного, соціально-економічного та правового розвитку адвокатури на території Закарпаття.

5. Аналіз історіографії проблеми дозволяє констатувати наступне. На сьогодні відсутнє комплексне історико-правове дослідження, предметом якого виступали б історико-правові закономірності та особливості становлення і розвитку інституту адвокатури на території Закарпаття в ХІХ – першій половині ХХ ст. Роботи науковців стосуються тих чи інших питань історичного розвитку закарпатської адвокатури в окремі періоди її становлення. Загалом наявна література містить лише опосередковані твердження та інформацію, що переважно розкриває окремі аспекти досліджуваної проблеми.

6. Під політико-правовим впливом Київської Русі та Галицько-Волинського князівства на території Закарпаття у кінці X – на початку XI ст. відбувалось зародження прообразу адвокатури у формі судового представництва, що здійснювалося родичами, друзями тощо, а також на даний процес впливало входження окремих територій краю у сферу політичного впливу Галицько-Волинського князівства (від 1278–1279 рр. і до початку 1320-их рр.).

7. У ході поступового втягнення території Закарпаття в орбіту правового впливу Угорського королівства, що розпочалося з середини XI ст., вплив угорської правової системи на територію Закарпаття став переважаючим, але проявлялись й історичні корені Закарпаття з часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства у становленні в Угорщині судового представництва. Вказане простежується у поширеній версії пояснення слов'янським походженням назви пристальдусів, які діяли в угорському судовому процесі в XI-XIV ст.

8. Проведений аналіз розвитку норм про діяльність адвокатури в Угорщині (і на території Закарпаття) дозволяє звернути увагу і на те, що вони були розпорошені у різних нормативних актах, а профільного закону про адвокатуру в даний час не існувало. У цьому також простежується особливість історико-правової традиції розвитку адвокатури на території Закарпаття.

9. У середньовічному угорському праві найближчою до адвокатської діяльності була представницька функція прокуратора (прокатора). Окрім нього в судах могли виступати пролокутори, конлокутори, пленіпотентіаріуси, правовий статус яких суттєво різнився.

У XV ст. в Угорщині (і на території Закарпаття) для прокуратора (прокатора) заступництво стало професією. Про це свідчить те, що такий представник приймав присягу, за свою діяльність ніс відповідальність, а його послуги стали оплатними, тобто йдеться фактично про адвоката у сучасному його розумінні.

Таким чином, зародження професійної адвокатури на території Закарпаття відбулося у рамках загальноугорської правової традиції у XV ст. Однак сам процес формування на території Закарпаття професійної адвокатури був у цілому завершений тільки на початку XIX ст.

10. Фактичне зародження професійної адвокатури на території Закарпаття в рамках угорської правової традиції відбулося дещо раніше, ніж на інших історичних українських територіях, щонайменше на землях Волині, Київщини і Східного Поділля, де професійна адвокатура зародилась у період XIV-XVI ст. Це підтверджує встановлений рівень нормативно-правового регулювання діяльності адвокатури на території Закарпаття в складі Угорського королівства, що сформувався вже у XV ст.

11. Процес зародження та розвитку професійної адвокатури на території Закарпаття мав свої особливості у порівнянні з іншими західноукраїнськими землями, які також перебували тоді у складі Австрійської імперії. Це визначалося тим, що тільки на територію Закарпаття поширювався вплив угорських правових норм, тоді як території Галичини та Буковини знаходились у сфері дії австрійського законодавства.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ У ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 40-Х РР. XX СТ.

2.1. Формування передумов для розвитку адвокатури на території Закарпаття як самостійного правового інституту: ХІХ – перша половина 70-х рр. ХІХ ст.

Незалежність адвокатури від державних органів має важливе значення для ефективного здійснення адвокатами професійної діяльності. У такому випадку мова йде про якісно новий рівень розвитку правового інституту адвокатури.

У зв'язку з цим виникає питання, чому на початку ХІХ ст. в Угорщині (і на території Закарпаття) в складі Австрійської імперії не відбулося оформлення в самостійний правовий інститут вже сформованої на той час професійної адвокатури, яка протягом першої половини ХІХ ст. продовжувала знаходитися на досягнутому рівні розвитку ще від початку століття? Вирішити вказане завдання допоможе характеристика тогочасного угорського правопорядку.

Як відомо, ХІХ ст. – період важливих культурних, економічних, політичних та правових змін у Європі. Відбувалися вони і в Угорщині (і на території Закарпаття) у складі Австрійської імперії, але дещо різнились. Так, в Угорщині феодальний лад зберігав сильніші позиції, аніж в Австрії та опирався на прадавні угорські правові звичаї, що слугували основою правопорядку.

В Австрії ідеї капіталістичного суспільства поширювались швидше та закріплювались законодавством країни. Зокрема, успішно проходив процес кодифікації законодавства. Остання, як форма систематизації правових норм, поступово вийшла на перший план, що відповідало тодішнім загальноєвропейським тенденціям та процесам формування капіталістичної

держави. В Угорщині основу правопорядку на початку XIX ст. продовжували складати національні правові звичаї, узагальнені ще у XVI ст. в «Tripartitum», з його подальшими новими та розширеними редакціями. Відтак в угорській правовій системі від феодального періоду до першої половини XIX ст. переважала інкорпорація, як основний вид систематизації законодавства. Звичайно, поряд із цим в Угорщині проводилися спроби кодифікувати ту чи іншу галузь права.

З даного приводу угорський дослідник А. Чізмадіа зазначає, що тільки у кримінальному праві мова йшла про проекти кримінального кодексу від 1795, 1827, 1843-1844 та 1848 рр. Однак жоден з них так і не набув сили закону, але навіть у ході цих робіт відбувалися позитивні зміни. Так, прогресивні принципи з проектів кодексів впливали на судову практику: застосування смертної кари було зведено до мінімуму, покарання палицями практично не застосовувалося та було відмінено в більшості міст прогресивним комітатським дворянством. Щодо основних особливостей судового процесу, то характерні ознаки феодального матеріального права закономірно відображалися і в процесуальному праві, причому навіть більше, ніж у матеріальному праві. При всьому цьому ніколи в історії феодалізму не існувало рівності перед законом. Як правило, справи дворян, містян та кріпосних розглядали в судах різного типу та за різними процедурами. Привілейовані класи, в якому би судовому органі не розглядалися їх справи, користувалися значними перевагами, знаходились у найбільш вигідному становищі, ніж кріпосні, плебейське населення міст, які терпіли не тільки юридичну нерівність, а і відкрите свавілля суддів. Партикуляризм був характерний і для процесуального права, не говорячи вже про відмінності, зумовлені специфікою Угорщини, Трансільванії і Хорвато-Славонії, де судові органи різнилися за рівнем та типом, всі вони, як правило, використовували відмінні один від одного процесуальні норми. У силу відсутності єдиного законодавства навіть на території окремих комітатів складалась різна судова практика[53,с.201,202,205].

Отож, зміни, які відбувалися в Угорщині на початку XIX ст., не змінювали феодальної сутності її держави та права. В країні продовжувало діяти кріпосне право; відсутньою була юридична рівність громадян; принцип незалежності суддів не діяв, а суд не був відділеним від адміністрації; для різних суспільних станів існували різні суди, в яких провадження велось за різними процедурами, а самі суди не були виключно державними органами.

Як зазначає Л.Зубанич, взявши на себе судочинство, угорські землевласники поряд із підтриманням своєї економічної ролі також брали участь у підтриманні громадського правопорядку. Однак, вже починаючи з XVI ст., поміщики дедалі в більшій мірі розглядали участь у житті комітату як джерело збагачення, отримання прибутку. Розбудова системи штрафів, їх перетворення у джерело постійного отримання прибутку пов'язано із зростаючим гнітом кріпаків зі сторони поміщиків, що особливо проявлялося з нагромадженням ними капіталу[151,с.13].

У якості позитивних змін варто відзначити те, що, зрештою, у 1836р. закон №10 заборонив феодалам самостійно вирішувати судові справи, в яких вони виступали однією зі сторін спору. У такому випадку поміщик мав запросити на роль головуючого судді особу, яка не мала особистої зацікавленості у вирішенні відповідного питання[81,с.42,43]. При цьому варто зауважити, що саме земські суди (*sedes dominalis*), як найнижчий щабель ієрархії, виконували роль провідної складової законодавчої, виконавчої та судової влади аж до квітня 1848р.[74,с.8].

Загалом у судовій системі Угорщини до 1848р. часто були процеси, які тривали в Курії до 30-40 років. Траплялись і такі, які тривали ціле століття. Таке судочинство в будь-якому випадку не сприяло вимогам капіталістичної економіки і, тим більше, відверто сповільнювало розвиток таких необхідних для неї кредитних відносин [53,с.300]. Також згідно з прадавньою угорською традицією, суди в країні не проводили засідання за весь час роботи Державних Зборів, і тільки закон №6 від 1830р. передбачив, що ті суди, які належали до рівня першої інстанції, мали проводити засідання і при роботі Державних

Зборів[152]. Згодом закон №8 від 1844 р. поширив це правило і на роботу судів інших інстанцій[153].

Щодо розвитку в Угорщині (і на території Закарпаття) в складі Австрійської імперії у даних правових умовах адвокатури, то слід зазначити, що видана Курією у 1804р. «Інструкція про адвокатів» («Instrukcio pre advokatis») визначала порядок організації та діяльності адвокатури в Угорщині (і в Закарпатті) до 01.01.1853р. Ключові положення даного документу зазначені в контексті підрозділу 1.2. дослідження. Поряд з цим, окремі правові вимоги до діяльності адвокатів у вексельних процесах встановлював закон №15 від 1840 р. Зокрема, адвокат, який бажав брати участь у вексельних процесах, мав згідно з нормами вказаного закону скласти додатковий іспит з вексельного права[115,с.114].

Не дивлячись на важливість першої спроби систематизувати в одному акті всі правові норми щодо організації в Угорщині адвокатури, за своєю юридичною природою «Інструкція про адвокатів» 1804р. не мала статусу закону, а була розпорядженням Курії. Якісно нових змін щодо оформлення професійної адвокатури в самостійний правовий інститут даний документ не містив. Поряд з цим, в середовищі самої адвокатури Угорщини в складі Австрійської імперії розвивалась інша тенденція.

Так, угорський дослідник історії адвокатури Л.Кралік зазначав, що у 1832р. в Угорщині адвокати звернулися до Курії з ініціативою створення організації, через яку вони могли б репрезентувати свою позицію щодо чинної в країні системи юстиції та законів. У цьому контексті особливо звертає на себе увагу те, що підписаним даний документ був від імені угорської адвокатської спільноти («Curialis prokători kar»). Хоча, як надалі зауважує дослідник, офіційно на той час такої організації не існувало[48,с.202,203].

Загалом тенденція формування самостійного правового інституту адвокатури не була суто угорською, а розвивалася у даній країні в дусі становлення тодішньої французької та англійської адвокатури, а особливо

посилилася вона в Угорщині напередодні та у ході подій революції 1848-1849 рр.

Зокрема, тоді угорський адвокат В.Тот опублікував оглядовий збірник під назвою «Ситуація в адвокатурі», текст якого був пронизаний духом та тенденціями розвитку англійської і французької адвокатури. Автор критикував тогочасний стан угорської адвокатури, наводив іноземні приклади її розвитку, а також наголошував на необхідності невідкладного вирішення питання про створення в Угорщині об'єднання адвокатів. Інший адвокат А. Каїлл у 1848р. опублікував свої «Пропозиції до закону про адвокатську реформу». У них йшлося про новий адвокатський порядок, проект якого нараховував 100 параграфів. Текст своїх пропозицій автор супроводжував науковими коментарями. Загалом концепція проекту виходила з того, що адвокатом міг бути кожен чесний та повнолітній громадянин, який для цього мав здобути п'ятирічний юридичний стаж, скласти адвокатську присягу, а надалі записатися в реєстр адвокатів. Передбачалося, що адвокати мали об'єднуватися у єдину загальнодержавну організацію з її регіональними відділеннями на місцях. Питання притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності проект відводив до відання адвокатської спільноти. Питання адвокатського іспиту А. Каїл зводив до рівня чистої формальності. За його твердженням, головним критерієм мав виступати юридичний досвід кандидата[48,с.203,204].

Отже, проект змін в угорській адвокатурі авторства адвоката А. Каїлла «Пропозиції до закону про адвокатську реформу» 1848 р. був пронизаний ідеєю незалежності адвокатури у питаннях прийняття нових членів та здійсненні адвокатською спільнотою дисциплінарної влади над адвокатами.

Однак революція в Угорщині 1848-1849 рр. зазнала поразки. Це не дало можливості здійснити заплановані реформи. Головними змінами та здобутками революції стало скасування кріпосного права, яке схвалено Державними Зборами Угорщини 18 березня 1848р. Історичне значення даного документа на той час не применшувало навіть те, що він, як відзначає В.Ілько, зовсім обійшов селян-орендарів і так званих майоратських желярів, які не належали

до категорії урбаріальних. Вони й надалі за користування наділами продовжували відбувати феодальні повинності на користь поміщиків, інколи навіть більші, ніж до 1848 р.[56,с.22].

Правові акти 1848-1849рр. не ставили і не могли ставити за мету здійснення реформ у всіх галузях права, у тому числі у сферах судоустрою та судочинства. Найменші зміни у цьому плані пройшли саме у судовій структурі: верховні суди, навіть комітатські і міські суди зберегли свою феодальну організацію. Березневі закони 1848р., які ліквідували земський суд, не ліквідували ті станові відмінності, які існували у видах покарання та порядку здійснення кримінального судочинства. Зокрема, дворяни продовжували захищатися у порушених проти них справах, знаходячись на свободі, мали необмежене право на оскарження вироку суду першої інстанції, тоді як колишні кріпосні очікували на вирок, знаходячись під вартою та мали право оскаржити його тільки у тому випадку, якщо він стосувався смертної кари, позбавлення волі на тривалий строк або якщо колишнього кріпосного засуджували разом із співучасником-дворянином [53,с.221,222].

Не дивлячись на все це, революція в Угорщині зробила ключовий вплив на подальший розвиток держави та права Австрійської імперії. В Австрії як ніколи чітко зрозуміли, що проведення реформ є терміновим. Безпосереднім наслідком поразки революції для Угорщини стало позбавлення країни привілейованого становища в складі Австрійської імперії. У рамках такого рішення Габсбургів в Угорщині скасовувалася дія традиційного угорського права, а з ним і – прийнятих норм у період 1848-1849 рр., які були замінені австрійським правом, що на той час було більш сучасним, у порівнянні із застарілим угорським правопорядком.

Єдина централізована австрійська держава після буржуазно-демократичної революції 1848–1849 рр. орієнтувалася на Габсбургську династію та її віденський центр. Відтак вона набула форми неоабсолютизму, який знайшов своє втілення у «бахівському режимі» 1849–1860 рр. Головними рисами останнього щодо земель імперії були: 1) національні і соціальні виступи

переслідувалися і суворо каралися; 2) статус земель-провінцій із прямою підлеглистю центральним органам; 3) заборонялися будь-які форми державно-правових союзів між окремими групами земель; 4) не припускалося і думки про надання яких-небудь земських конституцій. У 50-их роках ХІХ ст. головними принципами діяльності імперського уряду були абсолютизм, централізація та онімечення. 31 грудня 1851р. прийнято «Принципи органічного законодавства і самодержавної австрійської держави», які нараховували 36 статей про реорганізацію структури імперії і стосувалися усіх без винятку земель монархії, включаючи і Угорщину [154,с.21].

До того часу, ще 10 листопада 1849р. розпорядженням австрійського імператора реорганізовано угорську судову систему. На початку вона носила тимчасовий характер, і з деякими змінами судова система була остаточно закріплена у 1854р. (така «остаточна» система проіснувала до 1861р., до відновлення діяльності угорської Курії). Вищим судовим органом був розташований у Відні верховний суд. У самій Угорщині вищими судовими органами стали розташовані в кожному з п'яти країв головні суди, а з 1854р. – загальноугорські головні суди. Нижчими і найбільш поширеними судами в судовій ієрархії були чинні в кожному комітаті комітатські суди. Ще нижче за них знаходились окружні суди[53,с.237,238].

Аналогічні процеси проходили і в правовій системі Австрії. Напередодні 1849р. судова система країни була настільки різномірною та змішаною з адміністративними органами, що не можна було визначити ні її інстанційності, ні загального значення судової влади. Зокрема, Богемія, площею 904 квадратні милі та з населенням в 400 тисяч жителів розподілялася на 17 округів, де за законом 1784р. функціонувало 1090 судів першої інстанції: цивільних та кримінальних. Крім цього, були приватні суди: ринкові, суди міст і т.д. До 1849р. в Моравії та Сілезії існували тільки патримоніальні та общинні суди[45,с.71,87,88].

Таким чином, після поразки в Угорщині революції 1848-1849 рр. у результаті реформ в Австрії і Угорщині ліквідували стару, багато в чому

відсталу систему судів, що особливо була характерною для Угорщини. Як позитивний елемент слід відзначити те, що судова система в результаті змін стала повністю монопольною функцією держави, з чітко організованою внутрішньою ієрархією. Але всі ці зміни не отримали однозначного схвалення в самій Угорщині, адже відбулася заміна національної системи правосуддя на австрійську.

Щодо адвокатури Угорщини в складі Австрійської імперії у період 1849-1860 рр., то серед адвокатів було багато не просто прихильників революції, а і осіб, які безпосередньо належали до її керівництва. Зокрема, Л.Кошут (1802-1894 рр.) після проголошення в ході революції незалежності Угорщини став президентом країни. Ф.Деак (1803-1869 рр.) був Міністром справедливості, Б.Шемере (1812-1869 рр.) – Міністром внутрішніх справ. Всі вони після поразки революції перебували в еміграції, а тому до смертної кари їх засудили заочно[155,с.524]. Відтак і не дивно, що і сама угорська адвокатура цілком піддалася фільтрації із відлученням від адвокатської діяльності прихильників революції [75,с.295].

Введення Австрією єдиного правового порядку на території всієї Австрійської імперії торкнулось і організації адвокатури. Зокрема, мова йде про перші комплексні нормативно-правові акти – Тимчасовий адвокатський порядок від 1849р., що був схвалений для Австрії імператорським розпорядженням від 16.08.1849 р. №364/1849[156], а також Патент №170 для Угорщини[19].

Обидва документи концептуально один від одного не відрізнялись. Більшість положень Тимчасового адвокатського порядку від 1849р. дублювалися в угорському адвокатському порядку від 1852 р. З однієї сторони, йшлося про початок формування самостійного інституту адвокатури. Це проявлялося у створенні адвокатських палат в Австрії та комітетів адвокатів – в Угорщині, які в угорських землях отримували обмежені, але важливі перші важелі адвокатського самоврядування. При цьому однак, в адвокатурі діяв принцип *numerus clausus* (обмеженої кількості адвокатів).

В основу концепції Патенту №170 закладалась французька модель самоврядування адвокатської спільноти, яка включала комітети адвокатів, що проживали на території відповідного регіонального суду[86,с.93].

Патент №170 складався зі вступної частини (преамбула та 10 статей), основної частини (63 параграфи) та тексту присяги адвоката. Вказані 63 параграфи були об'єднані в п'ять розділів: «Умови набуття статусу адвоката»; «Права та обов'язки адвоката»; «Комітети адвокатів»; «Про дисциплінарну відповідальність адвокатів»; «Підстави припинення статусу адвоката».

Згідно з нормами Патенту №170, з 01.01.1853р. в Угорщині втратили чинність всі діючі в країні до того часу правові норми про організацію адвокатури[19]. Це законодавче рішення перервало хід історичного розвитку угорської адвокатури, але, за словами П. Керецмана, даний акт за своєю правовою природою став першим комплексним нормативно-правовим документом про діяльність адвокатури в Угорщині, а також початком для подальшого відмежування адвокатури від судової влади, для якого ще не була характерна незалежність адвокатури від юстиції та виконавчої влади[87,с.81]. До цього часу в Угорщині не існувало єдиного комплексного нормативно-правового акту з питань організації та діяльності адвокатури.

У вступній частині Патенту №170 зазначалося, що ті особи, які до вступу в силу нових правил отримали свідоцтво адвоката, але надалі не здійснювали адвокатську діяльність протягом п'яти років, не могли розпочати її без дозволу Міністра права. Ті ж, які згідно з чинними до 1853р. правилами стали адвокатами та здійснювали практику протягом останніх п'яти років, могли виконувати адвокатську діяльність з урахуванням погодження даного питання з Міністром права. Для цього вони мали звернутися до відповідного загальноугорського головного суду з клопотанням про складання іспиту на знання законів цивільних та кримінальних, які на той час діяли в країні, та додатково підтвердити, що належно виконували свою професійну діяльність у минулому.

У будь-якому випадку адвокатський іспит особи, що ініціювали питання про надання їм права на тимчасове здійснення адвокатської діяльності, мали скласти протягом двох років з часу вступу в дію Патенту №170. У іншому випадку їх право проводити адвокатську діяльність припинялося. Передбачав Патент №170 і винятки із цього правила. Мались на увазі адвокати, яких записували до спеціальних списків за пропозицією Міністра права та судів, з огляду на те, що вони попередньою практикою довели свою здатність належно здійснювати адвокатську діяльність. Після складення іспиту або звільнення від нього кожний адвокат повідомляв Міністра права про бажане місце своєї роботи або міг залишити вирішення даного питання на розсуд міністра. Всіх адвокатів, які за новими правилами отримали право продовжити адвокатську діяльність та склали присягу, записували до реєстру.

У першому розділі Патенту №170, як уже зазначалось, йшлося про загальні умови отримання статусу адвоката. Передбачалося, що здійснювати адвокатську діяльність могли тільки ті особи, яким австрійський Міністр права надав дозвіл. Перелік умов, яким мав відповідати кандидат, включав: австрійське громадянство; повну дієздатність; бездоганну репутацію; ступінь доктора права; відповідний юридичний стаж. З огляду на те, що умова про тривалість юридичного стажу мала бланкетний характер, це питання у 1854р. врегульовано додатковим розпорядженням міністерства права №264/1854. Таким чином, було передбачено обов'язок щодо наявності у кандидатів трьохрічного юридичного стажу, з якого не менше два роки – робота у адвоката, а один рік – на службі в суді або в нотаріуса[157].

Остаточне вирішення питання про призначення особи адвокатом належало до повноважень Міністра права. Законом не визначалися критерії для оцінки виконання чи не виконання кандидатом в адвокати передбачених вимог для доступу до цієї професії. Після призначення Міністром права адвоката на нього покладался обов'язок прийняти присягу перед відповідним комітатським судом. Виконання умови щодо присяги було підставою для запису в реєстр. У випадку, якщо новопризначений адвокат протягом трьох місяців не подавав

прохання про складення присяги, вважалось, що його призначення скасовано (§8 Патенту №170).

У період 1849-1860рр. в Угорщині відбулися зміни і в системі підготовки юристів. Так, якщо під час буржуазної революції в 1848р. Державні Збори закріпили свободу університетського навчання (на противагу попередньому муштруванню студентів надалі мали переважати методи їх стимулювання до самоосвіти, однак реформа не була реалізована), то в 1855р. австрійська влада поширила на територію Угорщини нову реформу юридичної освіти, основою якої була германізація[128,с.99,100].

Загалом адвокатська діяльність заборонялась для осіб, які працювали в державних органах або займали інші посади, що могло стати причиною неналежного виконання адвокатських обов'язків.

Права і обов'язки адвокатів визначав розділ 2 Патенту №170, який включав 22 параграфи. Основним правом адвоката було представництво осіб на території підсудності судів, де він проживав. Жодному адвокату не дозволялось без відома Міністра права змінювати місце проживання.

Детально йшлося в Патенті №170 і про прийняття адвокатських доручень та встановлення їх законності. Зміст договору між адвокатом і клієнтом не міг бути в жодному випадку повідомлений протилежній стороні у справі.

Представницька діяльність адвоката мала здійснюватись на основі довіреності клієнта. Довіреність могла бути загальна (на представлення у всіх спорах довірителя) або разова (на представлення в одній справі). Згідно з § 19 та §20 Патенту №170, обов'язком адвоката в судовому процесі було дотримання процесуальних правил та вимог добросовісності.

§§ 24 – 30 Патенту №170 передбачали обов'язок адвоката вести «Книгу обліку отриманих коштів від клієнтів». Даний документ мав бути наданий клієнту за першою його вимогою. Рішення про відшкодування витрат адвоката з надання правової допомоги суд приймав за результатом вирішення спору. Передбачався для адвокатів і обов'язок представлення осіб за правом бідності.

У таких випадках винагорода виплачувалась адвокату за умови виграшу у справі.

Важливі положення наводились у третьому розділі Патенту №170. Зокрема, мова йшла про те, що в містах, де це було можливим (найперше, мала бути наявною необхідна кількість адвокатів), Міністр права за поданням відповідного регіонального суду міг створювати адвокатський комітет, повноваження якого поширювались на всіх адвокатів, які проживали в округах одного або декількох регіональних судів. Голова та члени такого комітету адвокатів призначались на один рік. У подальшому відповідний комітетський чи один із загальноугорських головних судів могли продовжити строк повноважень членів комітету адвокатів. Жодних правил про врахування Міністром права думки адвокатів при створенні чи не створенні на певній території комітету адвокатів не існувало.

До повноважень комітетів адвокатів належала діяльність з надання пропозицій щодо потреби відповідного суду в адвокатах, а також щодо вдосконалення порядку організації та діяльності адвокатури загалом. Окремий напрям у роботі комітетів – нагляд за дотриманням адвокатами засад моральності у ході їх професійної діяльності. У випадку виявлення порушень у даній сфері комітет мав невідкладно інформувати відповідний суд.

Також комітети мали вести реєстри кандидатів у адвокати. Особливим повноваженням було право комітету призначати особі захисника за правом бідності. Однак такі рішення приймав суд, а роль комітету адвокатів зводилась до визначення конкретного адвоката, який мав виступати представником у суді в таких справах.

Якщо ж комітет адвокатів з тих чи інших причин у певній місцевості не був створений, то його повноваження належали до компетенції відповідному суду.

Адвокати з території тодішнього Закарпаття організаційно знаходилися в межах судового округу Еперьєшського загальноугорського головного суду (сучасна назва - м. Пряшів у Словаччині). Даний суд, за словами А. Чізмадія,

був одним із загальноугорських головних судів, що діяли в кожному із п'яти судових округів на території Угорщини[53,с.238] з центрами у містах Пешт, Шопрон, Пожонь, Дебрецен і Еперьєш.

У 1852р. австрійська влада в судовому окрузі загальноугорського головного суду в м. Еперьєш заборонила здійснювати професійну діяльність 136 адвокатам. Всього дозвіл на адвокатську діяльність мали 194 особи[158,арк.1-6].

У ході даного дослідження серед архівних документів не виявлено інформації про створення та діяльність в окрузі Еперьєшського загальноугорського головного суду комітету адвокатів.

Щодо аналогічних процесів на західноукраїнських землях в складі Австрії по об'єднанню адвокатів у адвокатські палати, то там дане питання законодавчо закріплювалось ще за тимчасовим Положенням про адвокатський порядок від 16.08.1849р., однак фактично палати були організовані на українських землях тільки з 1862 р.[159,с.15].

Розділі 5 Патенту №170, який включав два параграфи, передбачав випадки припинення адвокатської діяльності. Зокрема, § 62 включав п'ять підстав припинення адвокатської діяльності: а) за власною заявою адвоката, яка мала бути прийнятою Міністром права; б) через вступ адвоката на державну службу або іншу роботу, яка була несумісною з адвокатською діяльністю; в) через втрату австрійського громадянства; г) неприйняття присяги адвоката протягом встановленого строку; д)притягнення адвоката до кримінальної відповідальності за рішенням суду, що набуло законної сили.

Також слід відзначити, що 25.01.1854р. видано постанову Міністра юстиції №145 про тимчасовий порядок складення адвокатських іспитів в Угорщині (в.т.ч. – Закарпаття). Для цього формувалась тричленна екзаменаційна комісія, яку створював голова комітатського суду. Причому, одним із членів комісії мав бути сам голова суду, якщо він не приймав іншого рішення. Залежно від знання кандидатом мов, іспит міг відбуватись німецькою або угорською мовою. Про це окремо зазначалось у свідоцтві про складення

іспиту. Структурно іспит включав дві частини: усну та письмову. Першою з них мала бути складена письмова частина, на яку відводилось вісім годин. Вона включала завдання з цивільного та кримінального права. Для складення усної частини іспиту надавалась одна година. Відповідне рішення за результатом проведення іспиту комісія приймала шляхом голосування у відсутності кандидата. Результати іспиту («відмінно», «добре» або іспит вважався не складеним) заносились до протоколу засідання екзаменаційної комісії (§ 7)[80,с17].

У рамках реформування судової системи 11.10.1854р. прийнятий новий порядок складення адвокатських іспитів у Австрійській імперії[157]. З урахуванням нових змін кожен кандидат на складення іспиту адвоката мав надати інформацію про навчальний заклад, де він здобув юридичну освіту, а також підтвердити здобутий трьохрічний юридичний стаж (§2). Прохання про надання дозволу на складення адвокатського іспиту подавалось до верхнього земського суду, рішення якого з даного питання могло оскаржуватись до найвищого суду. Організаційно іспит призначався протягом двох місяців з дати подання звернення (§9). Відведений час на усну частину іспиту збільшувався до двох годин.

У 1855р. порядок організації адвокатури в Угорщині доповнювався розпорядженням Міністра права №62 від 26.03.1855р. Відтак комітети адвокатів в Угорщині уповноважувались здійснювати дисциплінарні повноваження над кандидатами в адвокати, що передбачалось ще в §32 Патенту №170, та здійснювати контроль за дотриманням ними засад моральності. У реєстрі кандидатів у адвокати відображалась інформація про порушення порядку проходження практики. У подальшому така інформація передавалась екзаменаційним комісіям із прийняття адвокатського іспиту[80,с.18].

Згодом дисциплінарний порядок доповнювався розпорядженням Міністра права від 14.07.1856р. №128/1856, яке діяло в Угорщині (і на території Закарпаття) та передбачало, що оскарження адвокатами дисциплінарних

рішень судів першої або другої інстанції могло здійснюватися протягом 14 днів із часу отримання копії рішення. Вказаний порядок стосувався і оскарження рішень адвокатських комітетів [80,с.19].

Важливим актом у боротьбі зі здійсненням адвокатської діяльності особами, які не мали на те право (так звані покутники) стало розпорядження Міністра права від 08.06.1857р. №114. Покутниками або вінклерами, згідно з §1 розпорядження Міністра права від 08.06.1857р. №114, були ті, хто, не маючи статусу адвоката виступали представниками сторін або готували чи подавали від імені клієнта звернення в суд. Тому якщо мова не йшла про кримінальний проступок такої особи, то суд міг покарати покутника штрафом або ув'язненням на строк від 24 годин до 6 тижнів. На рішення суду могла подаватись апеляція протягом 14 днів з часу вручення особі тексту судового рішення. Також вводився новий вид дисциплінарного порушення для адвокатів. Йшлося про можливість притягнення адвокатів до відповідальності за підписання підготовлених покутниками юридичних документів або іншим способом надання допомоги таким особам у незаконному здійсненні ними адвокатської діяльності[83,с.39-40].

Щодо персоніфікованої характеристики адвокатури на Закарпатті у першій половині XIX ст., то з об'єктивних причин дана інформація досить обмежена, адже судові органи вели реєстри адвокатів тільки за іменем та місцем проживання особи. Також слід взяти до уваги і те, що частими були зміни в структурі та місцезнаходженні і самих судів, що вели такі реєстри. Відтак інформацію про адвокатів, що діяли на Закарпатті, можна знайти тільки в окремих відомостях про діяльність тих чи інших судових установ, а також в поодиноких архівних фондах.

Досить інформативними у даному плані є матеріали сімейного фонду адвокатів Ружаків у ДАЗО. Фонд містить цінні матеріали про період XVII-XIX ст. на Закарпатті. Як зазначає Ю. Чотарі, Ружаки були родом з Імстичова (село в Хустському районі Закарпатської області – І.Ф.), які в основному жили у Мукачеві, де й брали активну участь у тогочасному

суспільному житті. Завдяки сімейним зв'язкам вони займали важливі державні посади, у тому числі і у сфері юриспруденції. Члени родини ставали переважно адвокатами та судьями[160,с.213]. Найбільше матеріалів наявно з початку XIX ст., коли Лайош Ружак був офіцером, що брав участь у революції 1848-1849рр. в Угорщині, Карл Ружак (1787 – 1846 рр.[161, арк.1;162,арк.1]) – адвокатом, який, судячи зі змісту архівних документів, здійснював адвокатську діяльність орієнтовно в кінці XVIII – першій третині XIX ст.

Також звертають на себе увагу архівні документи про порушення адвокатами на Закарпатті питань про захист їх честі та гідності. Зокрема, скарга адвоката Ружака Карла з Мукачева на столяра Каллоша Міхаля та адвоката Бочки Габора за особисту образу датована 1833р. [11]. Позовна заява Ружака Карла до жупного суду про порушення судової справи проти жителя Мукачева Галнерт Рота за наклеп датується 1838-1841 рр.[12].

У 1852р. у судових округах комітатських судів в Ужгороді, Берегові та Мараморош-Сігеті, що діяли на території тодішнього Закарпаття, проживало відповідно 9, 20 та 10 адвокатів. Серед них в Ужгороді працювали Ком'яті Стефан, Полані Артур; у Берегові – Макк Антон, Пакк Альберт; у Мукачеві – Ясой Антон; у Косині – Блокшай Артур; у Мараморош-Сиготі – Фабіан Йоханн, Коваші Габріель, Севке Йоханн, Вароді Габріель; у Хусті – Хернет Людвіг; у Міжгір'ї – Марошшан Людвіг; у Тячеві – Фехерварі Йоханн[158, арк.5,6].

Щодо загальних правових умов діяльності закарпатських адвокатів після поразки угорської революції 1848-1849рр., то в Угорщині національне матеріальне та процесуальне законодавство замінювали австрійські правові норми, про що вже зазначалось.

У рамках такої політики імператорським патентом від 29.11.1852р. в Угорщині з 01.05.1853р. вводився Цивільний кодекс Австрії 1811р. [163,с.174].

Впровадження австрійського приватного права мало значний вплив на правове життя Угорщини та Трансільванії. Вперше приватне право на усіх угорських землях стало уніфікованим[164,с.55]. Цивільний кодекс Австрії діяв

на території Угорщини з 1853 р. до моменту його скасування на підставі рішень Курії Судової конференції 1860-1861 рр. Хоча на практиці Цивільний кодекс Австрії й надалі застосовувався. Для Угорщини створення власного кодексу приватного права стало символом державно-правової єдності та нагальної політико-правової необхідності[165,с.82].

У 1853р. прийнято і новий Кримінально-процесуальний кодекс – нормативно-правовий акт Австрійської монархії, який за зразком загального кримінального судового порядку 1788р. розмежував кримінальне право (матеріальне) і кримінально-процесуальне. Він частково запроваджував гласність процесу, але не допускав участі громадськості до здійснення судочинства. Кримінально-процесуальний кодекс 1853р. суперечив більшості демократичних принципів[166,с.151]. Також для Угорщини був прийнятий і окремий цивільний процес. Зокрема, мова йде про австрійський Цивільно-процесуальний кодекс від 16.09.1852 р.[50]. Вводився і окремий Кримінальний австрійський кодекс від 1852 р.[167].

Таким чином, незважаючи на те, що норми вказаних австрійських кодексів часто суперечили більшості демократичних принципів, слід відзначити, що вони вносили правову визначеність в порядок діяльності адвокатів в Угорщині (і на Закарпатті), адже на відміну від попередніх угорських правових звичаїв були чітко виписані та закріплені в законодавстві.

Відміна в Угорщині системи бахового режиму та видання Жовтневого диплому у 1860р. визначили відновлення національного правопорядку, що діяв до 1849р. Однак вже з перших днів стало зрозуміло, що для подальшого застосування старих угорських законів їх потрібно було адаптувати до нових умов. Для вирішення вказаного завдання під керівництвом Курії скликали Судову конференцію, яка засідала від 23.01.1861р. по 04.03.1861р. та підготувала Тимчасові судові правила.

Характеризуючи даний історичний документ, А.Чізмадіа зазначав, що за рішенням Курії він мав застосовуватися в Угорщині до прийняття інших конституційних актів, однак статусу закону Тимчасові судові правила не мали

[53,с.241]. Загалом рішення Курії про відновлення в країні національного правопорядку, що діяв до 1849р., сприймали лише як проміжний, «допоміжний засіб та спосіб орієнтації» для угорського правосуддя, котрий повинен був полегшити правовий перехід від австрійського до угорського правопорядку[168,с.19].

Тимчасові судові правила стосувалися правового регулювання різних галезей права. У сфері торгового права поряд зі старим угорським приватним правом діяв і новий угорський закон №15-20/1840р., і австрійські норми. Зберігалася дія австрійського права і у сфері земельного права, гірничого та сімейного. У сфері кримінального права практика діяла на основі підручника з кримінального права Теодора Паулера від 1864 р., який з часом став актом звичаєвого права.

Правила, що стосувалися адвокатів, розміщувалися у сьомому розділі Тимчасових судових правил, який складався з семи параграфів. Насамперед йшлося про осіб, які могли займатися адвокатською діяльністю. Зокрема, для цього треба було здобути диплом адвоката до 1849р. та не бути позбавленим ліцензії за рішенням суду. Для тих адвокатів, що розпочали адвокатську діяльність після 1849р., передбачалася умова обов'язкового повторного складення адвокатського іспиту перед Курією на знання угорських, а не австрійських законів (§2).

Так само дана вимога стосувалася і тих осіб, які склали адвокатський іспит до 1849 р., але не отримали відповідний диплом (§ 3). У §5 йшлося про перелік загальних умов отримання права на здійснення такої діяльності. Зокрема, окрім складення іспиту перед королівською Курією, передбачалося, що кандидат мав здобути вищу юридичну освіту та скласти всі необхідні державні іспити. Після цього він мав здобути дворічний юридичний стаж. Також продовжувала діяти згадана вже норма закону №15 від 1840 р., у якій йшлося про складення окремого іспиту з вексельного права тими адвокатами, які мали намір виступати в судах представниками клієнтів у вексельних

справах [115,с.114]. Норми Тимчасових судових правил не містили положень щодо формування самоврядування в адвокатурі.

З 1867р. Закарпаття (так звана «Угорська Русь») перебувало в складі Австро-Угорщини, а саме – у складі угорської частини країни. Тоді угорські закони, які до 1830р. писались на латинській мові, а в подальшому і латинською і угорською мовами, а з 1844р. тільки по-угорськи, почали з 1867р. публікуватися в офіційному збірнику, що значно допомагало в роботі адвокатів. Автентичним текстом була їх угорська публікація, поряд з якою здійснювались і переклади на місцеві мови, але якість таких перекладів не була високою[87,с.123]. З періодом Австро-Угорщини пов'язаний цілий ряд реформ у державно-правовій системі Угорщини. Так, закон від 14.07.1869р. встановив, що юстиція відділена від адміністрації; ні одна з них не мала втручатись в сферу діяльності іншої; суддя міг бути звільнений тільки у випадках, визначених законом[169,с.185]. Отож, угорські суди були реформовані в світлі ідей розділення адміністративних і судових органів та гарантування суддівської незалежності.

У системі тодішніх угорських судів основними складовими були королівські окружні суди, яких діяло 384. Вони розглядали цивільні справи з незначними сумами позовів та кримінальні справи щодо злочинів невеликої тяжкості. Другою ланкою були королівські суди, які створювалися переважно в адміністративних центрах комітатів, інколи – в інших великих населених пунктах. У 1871р. налічувалося 102 такі суди, з 1875 р. – 64, а з 1879 р. – 67. Вони виступали першою судовою інстанцією загальної юрисдикції, котра розглядала цивільні, кримінальні та інші справи. Наприклад, кримінальні справи розглядалися колегією суддів (якщо мова йшла про розгляд апеляції) або суддею-слідчим індивідуально. Третьою ланкою судової системи була королівська судова палата, яка розглядала цивільні і кримінальні справи у другій або третій інстанції, а у першій – лише дисциплінарні справи щодо державних службовців. До 1890р. в Угорщині діяли дві королівські судові палати – в Будапешті та у Марошвашархей (сучасна румунська назва – Тіргу-

Муреш). У 1880 р. їх кількість збільшили до 11. Королівські суди стали прикріплюватись до одного із апеляційних судів. На закарпатських землях Маромуреський і Сатмарський королівські суди належали до Дебреценського суду, а Берегський та Унгський – відповідно до королівської судової палати в місті Кошшо (сучасна словацька назва – Кошице). Очолювала судову систему Королівська судова Курія, як вища судова інстанція [81,с.116-120].

Щодо цивільного процесу Угорщини, то в 1868р. реалізована його перша національна кодифікація. Планували, що Закон №54 від 1868р. діятиме тимчасово, але в Угорщині (і на території Закарпаття) він зберігав чинність до 01.01.1915 р. (тобто 47 з 51 року існування Австро-Угорщини).

Одним із найбільших його досягнень була відміна в цій сфері норм звичаєвого права (методика *Directio Яноша Кітоніча*, рішення *Planum Tabulare*, а також збірник І. Вербовці)[53,с.301-303]. Згідно з нормами Закону №54, сторони в суді могли користуватись послугами адвокатів. Підставою для визнання судом обов'язкової присутності адвоката могла стати така поведінка сторони, яка перешкоджала судовому розгляду (§85). Окрім цього, §59 Закону №54 передбачав відповідальність адвоката за подання позову з метою затримки судового розгляду[170].

Іншим напрямком у розвитку процесуального статусу адвоката є кримінальний процес. В Угорщині він характеризувався наступним чином. Після 1867 р. чинним залишався процесуальний порядок, встановлений Тимчасовими судовими правилами з 1861 р. Судовий процес – за виключенням процесів, де до підсудного могла застосовуватися смертна кара, був усним; різниця між дворянами та іншими особами вже була скасована, як і тортури та тілесні покарання (хоча в деяких випадках дозволялись тілесні покарання, які були остаточно скасовані в 1871р.). Паралельно з цим у країні тривали кодифікаційні роботи, які за урядовим дорученням здійснив відомий правник Карл Шемегі. Однак парламент не затвердив новий кодекс. Тоді Міністр справедливості Штефан Бітто у 1872р. розіслав судам для застосування вказаний проект кодексу під назвою «Тимчасовий процесуальний порядок».

Саме провадження згідно з його нормами не було організовано відповідно до західноєвропейських порядків та носило інквізиційний характер. Захист хоча і передбачався, але адвокат мав бути обов'язково присутнім тільки в справах, де санкції передбачали смертну кару. Загалом правовий статус адвоката був надзвичайно обмеженим. Так, з підсудним він міг зустрітися тільки у виключних випадках, це стосувалося допуску адвоката до ознайомлення з матеріалами справи для підготовки апеляційної скарги [81,с.207,208].

Відтак після створення Австро-Угорщини та проведення у країні цілого ряду реформ у сфері юстиції настав час до реформування адвокатури. Проект адвокатського порядку був підготовлений уже в 1871р. У розробці документа взяли участь Курія та адвокатська спільнота Угорщини. Тодішній Міністр справедливості Теодор Паулер 03.05.1873р. підписав та подав підготовлений проект реформи адвокатури в угорський парламент. Структурно документ включав 116 параграфів та мотивувальну частину, яка містила чотири розділи. Так, у першій частині йшлося про сутність адвокатської професії, якою є охорона права, тому тільки порядні та освічені люди можуть бути адвокатами. У другій частині йшлося про недоцільність розподілу адвокатів на судових та позасудових, оскільки це не відповідало угорській історичній традиції. У третій частині обґрунтовувалось те, чому непотрібно розподіляти адвокатів на тих, що можуть працювати в найвищих судах, та тих, які можуть представляти довірителів у всіх інших судах. У четвертій частині проекту перераховувались принципи організації адвокатури. Зокрема, зазначалося про забезпечення теоретичної та практичної підготовки до професії адвоката; свободу адвокатської діяльності для осіб, які виконали всі передбачені законом вимоги для доступу до адвокатської професії; заборону інституту «*numerus clauses*» (обмеження кількості адвокатів); незалежність адвоката у професійній діяльності; право адвоката на гонорар. При цьому, презюмувалось, що контроль за кваліфікацією адвоката, гарантування адвокатам їх професійної незалежності має забезпечувати адвокатська спільнота, яка у свою чергу повинна бути

автономною у розгляді в першій інстанції справ про дисциплінарну відповідальність адвокатів[48,с.207-219].

Головною ідеєю проекту стало утворення адвокатських палат як органів адвокатського самоврядування. Їм мали надати значну частину повноважень у сфері організації адвокатури та вирішення кадрових питань.

Процес прийняття нового адвокатського порядку був дискусійним з усіх його ключових питань: створення адвокатських палат як органів адвокатського самоврядування, що незалежні від держави; вимоги про статус доктора права, як умови допуску до адвокатської професії, тривалості юридичного стажу тощо.

Розгляд проекту закону розпочався 04.02.1874р. у правовому комітеті угорського парламенту. Профільний комітет підтримував концепцію закону та висловив свої пропозиції щодо порядку організації адвокатських палат, кожна з яких мала об'єднувати щонайменше 30 адвокатів. Були в комітеті і консервативні думки щодо реформування адвокатури. Зокрема, багато хто висловлювався про відсутність потреби створення адвокатських палат, оскільки – це могло шкодити адвокатській незалежності та професійній свободі кожного адвоката. Також пропонувалось доручити ведення реєстру адвокатів Міністру справедливості; призначення адвокатів за правом бідності мав здійснювати відповідний суд, а не палата адвокатів; суди мали розглядати справи про дисциплінарні порушення адвокатів[48,с.207-219].

15.05.1874 р. правовий комітет рекомендував прийняти проект закону. Наголошувалося на тому, що адвокатська палата не має стати органом, який просто здійснюватиме прийом нових членів, а найперше вона має вести контроль за належним виконанням адвокатами своєї адвокатської професії. Оголосили свою позицію і противники створення адвокатських палат. Однак на захист концепції закону виступив тодішній угорський Міністр справедливості Теодор Паулер. Незважаючи на всю складність проходження концепції реформи адвокатури в Угорщині, 04.12.1874р. закон був прийнятий угорським парламентом.

Отож, у хронологічних рамках окресленого етапу формування передумов для оформлення професійної адвокатури на Закарпатті в самостійний правовий інститут слід виділити наступні його ключові складові.

Зокрема, мова йде про періоди від XIX ст. – до революції в Угорщині 1848 – 1849 рр. та її правові здобутки; реформування угорського правопорядку за час австрійського неоабсолютизму (1849-1860 рр.); чинності в Угорщині Тимчасових судових правил з 1861р. та подальший процес формування в країні модерного правового порядку після 1867р., коли було створено Австро-Угорщину, у рамках якої і відбулася реформа угорської адвокатури в 1874 р., ключові положення якої стосувались формування адвокатури як самостійного правового інституту.

Завершуючи цей підрозділ, варто зазначити про таке:

1.Значним кроком у розвитку системи правового регулювання інституту адвокатури в Угорщині (і на території Закарпаття) в XIX ст. стало прийняття Інструкції про адвокатів від 1804 р., яка діяла на території краю до 01.01.1853р. Однак за своєю юридичною природою даний документ не мав статусу закону, а був розпорядженням Курії.

2.Першим комплексним нормативно-правовим актом з питань організації адвокатури в Угорщині став імператорський патент №170, що діяв на Закарпатті з 1853р. по 1861р.

3.Аналогічно до норм Тимчасового адвокатського порядку від 1849 р., що діяв у Австрії та на західноукраїнських землях в її складі, імператорський патент від 1852р. №170 містив окремі норми щодо оформлення професійної адвокатури в самостійний правовий інститут, але патент №170 залишав за межами впливу адвокатської спільноти кадрові питання та дисциплінарні повноваження щодо адвокатів. Саме цей документ містив норми щодо створення в Угорщині (і в Закарпатті) комітетів адвокатів, аналогічно до палат адвокатів за нормами Тимчасового адвокатського порядку від 1849 р. для Австрії, але на території Закарпаття вказані положення не отримали практичної

реалізації. Є підстави припустити, що така ситуація виникла через те, що тоді і сама кількість адвокатів в Закарпатті була ще незначною.

4. Дослідження передумов для оформлення на Закарпатті професійної адвокатури в самостійний правовий інститут продемонструвало рівень ґрунтовності реформ, а найперше їх реалізацію у сфері здійснення судочинства, що робило можливим якісно новий рівень розвитку адвокатури.

Зокрема, правові перетворення в Угорщині проходили протягом тривалого часу, протягом якого запроваджувалася юридична рівність громадян; реалізовувався принцип незалежності суддів; відокремлювався суд від адміністрації; запроваджувався однаковий порядок судочинства для різних суспільних станів; визначався статус самих судів як виключно державних органів; вносились правова визначеність в порядок діяльності адвокатів, що було досягнуто заміною угорських правових звичаїв на чітко виписані та закріплені в законодавстві приписи, які до того ж в головних галузях матеріального та процесуального права проходили кодифікацію.

5. Окремо слід відзначити, що оформлення професійної адвокатури на території Закарпаття в самостійний правовий інститут робили можливим не тільки законодавчі реформи, а й розвиток ідеї про адвокатське самоврядування всередині самої адвокатури, що свідчить про наступність історико-правової традиції у становленні адвокатури природнім шляхом.

6. Хоча початок створення необхідних передумов для оформлення професійної адвокатури на території Закарпаття в самостійний правовий інститут було закладено ще у першій половині XIX ст., але необхідного розвитку та реалізації вони досягли в період перебування Закарпаття в складі Австро-Угорщини (1867-1918 рр.), коли інститут адвокатури реформували у світлі ідей адвокатського самоврядування згідно з угорським законом від 04.12.1874р. №34 «Про адвокатуру». Даний закон, як показала історія, визначав порядок організації та діяльності не однієї генерації адвокатів на Закарпатті навіть після припинення існування Австро-Угорщини, адже безперервно

застосовувався на території Закарпаття з урахуванням змін та доповнень до його норм аж до 1939 р.

2.2. Становлення адвокатури на території Закарпаття в складі Австро-Угорщини у період 1874-1918рр.

Розвиток правових систем в Австрії та Угорщині на якісно новому рівні пов'язаний з періодом Австро-Угорщини (1867-1918 рр.). Тоді кожна з двох країн, за словами Н. Роман, наділялася внутрішнім суверенітетом, обсяг якого в Австрії та Угорщині охоплював такі питання, як: власний парламент та уряди, відповідальні перед відповідними парламентами, власна система державної адміністрації, суду і юстиції [65,с.107]. Реформування всіх цих сфер правового життя якраз і стосувалось ключових змін у Австро-Угорщині. Їх значення, як і важливість всього австро-угорського періоду для Закарпаття, характеризується науковцями неоднозначно.

Так, В. Лемак зазначає, що українські території Угорщини не мали таких сприятливих умов розвитку як Галичина чи Буковина у складі австрійської частини габсбургської монархії, зокрема, їх не було виділено в окрему адміністративно-територіальну одиницю, відсутнім був представницький орган цієї території, вживання рідної української мови не опиралося на правові гарантії. Водночас поширення угорської системи законодавства та функціонування в Закарпатті владних інститутів Угорщини сприяли розвитку правової і політичної культури населення. Ступінь зрілості демократичних інститутів відповідав на той час європейським стандартам, і в цьому плані Закарпаття вигідно відрізнялось від тих українських земель, які входили в цей час до складу Російської імперії[171,с.138]. На вказаному також акцентує увагу Н.Роман, підкреслюючи, що австро-угорський період був пов'язаний з несприятливими суспільними та правовими умовами для збереження та розвитку на Закарпатті національної української ідентичності, і, водночас, він сприяв утвердженню в краї європейських правових цінностей (верховенства права, демократії, світської держави), поступовому формуванню інститутів громадянського суспільства [65,с.6].

Щодо адвокатури Австро-Угорщини, то у 1868 р. в Австрії проведено її реформу згідно з нормами Постійного положення про адвокатуру від 06.07.1868р.[83,с.42-51]. Аналогічна реформа в Угорщині пройшла у 1874р., коли був прийнятий закон «Про адвокатуру» №34 від 04.12.1874р., який в історії асоціюється також з такими назвами, як «Закон про адвокатів», «Закон про адвокатський порядок» тощо. Вказаний нормативний акт визначав і порядок організації та діяльності адвокатури на території Закарпаття в складі Австро-Угорщини. У період до 1918р. він зазнав незначних змін, серед яких слід зазначити доповнення його норм законами від 26.05.1887р. №28[172] та від 19.05.1907 р. №24[173].

Таким чином, Австро-Угорщина мала для обох своїх складових частин окремі профільні акти про адвокатуру – від 1868р. в Австрії, а також від 1874р. в Угорщині. Аналізуючи дані документи, відомий дореволюційний дослідник історії адвокатури Є.В. Васьковський вказував на схожість їхніх основних положень [44,с.376,377]. На сторінках «Юридичного вісника» за 1890р. адвокатура в Австро-Угорщині характеризувалася навіть як більш самостійна, ніж у Німеччині[174,с.244].

Структурно Закон №34 складався зі 113 параграфів, які згрупували у 10 розділів. У першому розділі йшлося про умови набуття статусу адвоката. Другий розділ стосувався правового статусу кандидатів у адвокати. Третій розділ визначав порядок організації та діяльності адвокатських палат. Четвертий розділ передбачав підстави припинення адвокатської діяльності. П'ятий розділ містив норми щодо прав та обов'язків адвокатів. Шостий та сьомий розділи регулювали питання адвокатського гонорару та довіреності. У восьмому розділі йшлося про те, що окрім дисциплінарної відповідальності адвокатів, питанням якої був присвячений наступний – дев'ятий розділ Закону №34, за професійні порушення вони могли бути притягнуті до кримінальної та цивільної відповідальності. У десятому розділі цього ж Закону наводилися його перехідні положення.

Аналіз норм Закону №34 дозволяє звернути увагу на те, що його ключові положення стосувались саме оформлення професійної адвокатури в самостійний правовий інститут, що супроводжувалось вдосконаленням правового статусу адвоката. Обсяг розділів закону, що присвячувалися даним питанням, нараховував 68 із усіх 113 параграфів у документі. Способом оформлення адвокатури в самостійний правовий інститут стало створення адвокатських палат як органів адвокатського самоврядування.

За словами М.Гайдошової, даний процес в Угорщині відповідав тенденціям розвитку адвокатури в інших тогочасних європейських країнах. Серед них найбільш давніми були традиції становлення французьких адвокатських палат, які виникли ще у XVIII ст.[175,с.82].

Щодо компетенції адвокатських палат згідно з нормами Закону №34, то до їх відання відносилось формування кадрового складу адвокатури та морального авторитету адвокатської спільноти; охорони прав адвокатів; контролю за належним здійсненням адвокатами професійної діяльності. Логічним продовженням у вибудові правового статусу палат було наділення їх правом дисциплінарної влади щодо адвокатів та кандидатів у адвокати. В Угорщині, як і в Австрії, вони також брали участь у процесі реформування адвокатури. Так, в Угорщині їм надали право подавати Міністру права власні проекти змін до чинного адвокатського порядку та здійснювати аналіз урядових реформ адвокатури, що передбачалося нормами Закону №34.

Угорський Міністр права визначав тільки загальну кількість адвокатських палат, їх місцезнаходження та територіальну юрисдикцію, а всі інші питання внутрішньої організації належали до відання самих адвокатів. Критерій для створення адвокатських палат був прописаний у нормах Закону №34. За ним, кожна із палат мала об'єднувати не менше 30 адвокатів в судовому окрузі одного або декількох регіональних судів.

У 1875 р. в Угорщині (без території міста Фіуме) розпочало діяльність 28 адвокатських палат[176,с.20]. Щодо адвокатів із території тодішнього Закарпаття, то вони знаходилися у сфері відання Мараморош-Сиготської

адвокатської палати, яка розташовувалася в м. Мараморош-Сигот, що є територією сучасної Румунії.

Рішення про створення Мараморош-Сиготської адвокатської палати прийнято угорським Міністром права відповідно до його розпорядження від 28.12.1874р. №35.365 [49,с.513]. Територіально дана палата об'єднувала адвокатів у межах підсудності королівських судів (головних судів) у Берегові та Мараморош-Сиготі. До судового округу королівського суду в Берегові належали королівські районні суди в Нижніх Воротах, Берегові, Іршаві, Косині, Мукачеві, Великому Березному, Виноградіві, Ужгороді, а також в Собранцях та Великих Капушанах (останні два міста із вказаних є територією сучасної Словаччини). Щодо королівського суду (головного суду) в Мараморош-Сиготі, то до його округу належали королівські районні суди у Вішеу-де-Сус та Мараморош-Сиготі, Хусті, Рахові, Тячеві та Міжгір'ї.

Загальноугорська статистика кількості адвокатів у палатах при їх заснуванні свідчить про укрупнення палат. До прикладу, у 1875р. Мараморош-Сиготська палата об'єднувала 112 адвокатів: на території Мараморошського комітату – 37, Березького – 30, Ужанського – 36, Угочанського – 9 [49,с.513]. Отож, така їх кількість формально дозволяла створити не одну, а декілька адвокатських палат на території даних комітатів.

За загальнодержавними показниками адвокатська палата в Мараморош-Сиготі за кількістю адвокатів в її складі належала до палат середнього розміру.

До виключної компетенції загальних зборів адвокатів палати належало: затвердження порядку денного зборів; встановлення заробітної плати для окремих функціонерів та службовців палати; обрання строком на три роки виконавчого органу палати, яким був її комітет; затвердження бюджету палати; заслуховування різного роду звітів; розгляд скарг на рішення комітету, які стосувались фінансових питань (скарги в дисциплінарних справах подавались до найвищого суду, тобто Курії); участь у аналізі законодавчих проектів реформування адвокатури, як і подання на розгляд угорського Міністра права власних пропозицій із даних питань.

Окрім безпосередньої реалізації адвокатами права на самоврядування через участь у загальних зборах палати, важливі повноваження здійснював обраний на зборах комітет – виконавчий орган кожної з діючих палат. Його голова за посадою був головою палати адвокатів.

Структурно комітет палати адвокатів складався з голови, його заступника, секретаря, казначея, обвинувача (виконував обов'язки прокурора при розгляді дисциплінарних справ проти адвокатів), членів комітету (вісім основних та чотири запасні, з яких щонайменше троє з постійних членів, а також одна особа зі списку запасних, мали проживати у місті, де розташовувалася палата).

Голова, його заступник та члени комітету виконували свої функції безоплатно. Строк повноважень комітету та голови палати адвокатів становив три роки.

До складу комітету не міг бути обраний той адвокат, проти якого велося кримінальне розслідування або дисциплінарне провадження. Щодо секретаря, прокурора та казначея палати, то окрім відшкодування їх витрат за виконання службових обов'язків, за рахунок коштів палати їм могла виплачуватись заробітна плата.

Згідно з §27 Закону №34, комітет палати здійснював: 1) прийняття до складу палати адвокатів та кандидатів у адвокати; 2) обрання частини зі складу екзаменаційних комісій адвокатів (здійснювали тільки комітети Будапештської та Марошвашаргельської палат); 3) дисциплінарну владу щодо кандидатів у адвокати та адвокатів – членів палати; 4) підтвердження строку та результатів проходження кандидатами в адвокати юридичної практики; 5) ведення реєстрів адвокатів та кандидатів у адвокати; 6) призначення захисників для осіб, що мали право на безкоштовного адвоката (визнання за особою цього права належало до компетенції судів, а палата за їх рішеннями визначала конкретного адвоката для участі в судових засіданнях); 7) виконання рішень загальних зборів палати та управління їх фінансовими справами; 8) підготовку різного роду звітів; 9) аналіз проектів реформування адвокатури та подання

пропозицій з даних питань; 11) реалізацію інших питань, якщо вони не належали до виключної компетенції загальних зборів палати.

Першим головою палати адвокатів у Мараморош-Сиготі та головою її виконавчого органу (комітету) у 1875р. став адвокат Якоб Петер (31.05.1835 – 14.02.1903 рр. [177]). Він очолював дану палату до 1903 р., тобто був її незмінним головою протягом 28 років. Надалі 29.03.1903р. на позачергових загальних зборах палати його наступником обрано Сегеді Дюлу[178,с.4], який очолював палату до 1918 р. Щодо посади заступника голови палати, то у 1875р. ним обрано адвоката Крічфалуші Вільмоса (02.08.1845 – 03.12.1894 рр. [179]), який займав цю посаду до 1890 р. Після нього заступниками голови палати обирали Павла Березная (1891-1896 рр.), Ауреля Сабо (1897 – 1901 рр.), Юлія Сегеді (1903) та Сігізмунда Грюнвальда (1906-1917 рр.). Секретарями були Аурель Сабо (1875-1896 рр.), Юлій Корані (1897-1908 рр.), Елек Валковшкі (1909-1911 рр.) та Артур Кляйн (1912-1918рр.). Функції прокурора палати у різні періоди виконували Ян Сабо, Йозеф Мандіч, Людовік Гаваллер, Міхаль Кюкенісді. Казначеями в різні роки були Франтішек Краммер, Ян Міхалі, Іллеш Маріш, Людовік Баторі.

Норми Закону №34 передбачали, що з восьми основних та чотирьох запасних членів комітету щонайменше троє із постійних, а також одна особа зі списку запасних членів, мали проживати в місті розташування палати, але за весь час існування Мараморош-Сиготської палати адвокатів до складу її комітету входив тільки один адвокат, що проживав за межами Мараморош-Сиготу. Ним був Імріх Ердю з Тячева, який входив до складу виконавчого органу палати у період з 1886[180] по 1890 р. [181,с.440].

Варто зауважити, що була досить поширеною практика, коли головами палат протягом тривалого часу були одні і ті самі адвокати. До прикладу, Е. Турксаній був головою палати адвокатів в Банській-Бистриці у період із 1894р. по 1914 р., що склало 20 років. Братиславську палату протягом 19 років (з 1875 по 1894 р.) очолював Др. К.Самаряй. Головою Кошицької палати також протягом 19 років (з 1888 по 1907 р.) був адвокат Л. Араньош. А очільник

палати адвокатів в Прешові А. Кубіні займав свою посаду у період з 1875 по 1906р., тобто 31 рік[88,с.44,45]. Така ситуація, на думку автора, обумовлювалась тим, що обирали адвокати керівниками палат найбільш авторитетних колег.

До повноважень голови палати Закон №34 відносив: 1) представлення палати у відносинах з іншими органами та установами; 2) призначення тимчасових секретаря та прокурора палати, у випадках неможливості виконувати свої повноваження особами, що були обрані на ці посади; 3) вжиття заходів для мирного вирішення суперечок, що виникали між адвокатами та кандидатами в адвокати у ході проходження практики останніми.

У 1875р. до складу виконавчого органу (комітету) палати адвокатів у Мараморош-Сиготі належало 6 адвокатів [49,с.513]. У 1886 р. до нього входило сім осіб та три резервні члени [182,с.472]. Надалі у 1900р. комітет діяв у складі восьми членів та чотирьох запасних адвокатів [183,с.714], як і було передбачено Законом №34. Аналогічно його чисельність була і в 1918р. [184,с.523].

Голова палати, а також її казначей, прокурор і секретар, окрім повноважень, закріплених в Законі №34, могли здійснювати й інші завдання, що визначав статут палати. Його прийняття було частиною автономії адвокатури та видом внутрішньої нормотворчості адвокатської спільноти. Статут палати погоджувався угорським Міністром права. На даний час статут Мараморош-Сиготської палати в архівних джерелах ще не виявлений.

Щодо правового статусу казначея, то він забезпечував ведення фінансових справ палати адвокатів. До власних коштів палати належали щорічні внески адвокатів на забезпечення її діяльності. Так само це стосувалось і платежів за запис в реєстри адвокатів та кандидатів у адвокати, як і зарахування платежів за внесення записів, пов'язаних зі зміною статусу даних осіб у відповідних реєстрах. Щодо грошових штрафів, які накладались на адвокатів, то вони хоч і скеровувались до палат, членами яких були адвокати-порушники, але могли використовуватись тільки на фінансування визначених палатою благодійних заходів (§106 Закону №34).

Прокурор палати, згідно з нормами Закону №34, підтримував від імені палати обвинувачення у дисциплінарних провадженнях проти адвокатів, а також забезпечував контроль за сплатою адвокатами щорічних внесків та накладених на них грошових штрафів.

Головними джерелами інформації про Мараморош-Сиготську палату адвокатів є повідомлення її голови Якоба Петера про перші кроки з організації даної палати, які опубліковані в дослідженні І. Шіладія, присвяченому характеристиці Мараморошського комітату[49]; загальнодержавна статистика розвитку адвокатури в Угорщині за період із 1875р. по 1918 р.; річні звіти палати в Мараморош-Сиготі, які вона так само, як і інші угорські палати, подавала на початку кожного року на розгляд угорського Міністра права. Зокрема, віднайдено такий звіт палати за 1904р.[13]. Окремо слід вказати про Меморандум адвокатів даної палати до Міністра права Угорщини в 1902 р., де узагальнено інформацію із попередніх річних звітів палати, а також консолідовано її пропозиції щодо вдосконалення чинного угорського адвокатського порядку[14].

Отже, адвокатура в Угорщині (і на Закарпатті) за реформою 1874 р. отримала значну автономію[185,с.49]. Відбулось оформлення професійної адвокатури в самостійний правовий інститут. Найважливішими напрямками у роботі палат стало формування кадрового їх складу; охорона прав адвокатів та здійснення щодо них дисциплінарної влади. Надалі всі ці питання слід розглянути більш детально.

Так, найперше потрібно зазначити, що норми Закону №34 встановлювали адвокатську монополію. Згідно з нею, представниками осіб у судах та інших державних органах та установах могли бути тільки адвокати. За порушення даного правила передбачалась юридична відповідальність. Зокрема, згідно з §39 Закону №34, першого разу на порушника міг бути накладений штраф у розмірі від 5 до 50 форинтів, а при повторному здійсненні адвокатської діяльності без належного на те права – від 20 до 100 форинтів. Якщо і після

цього особа порушувала дану заборону, то покарання могло бути набагато суворішим.

Віднайдені архівні матеріали свідчать, що на території Закарпаття мала місце представницька діяльність осіб, що не були адвокатами, за що на порушників накладались грошові штрафи[186,арк.1-12].

Норми Закону №34 визначали, що адвокатом могла бути тільки та особа, яка була записана до реєстру однієї з діючих адвокатських палат. Для цього кандидат мав проживати на території діяльності відповідної палати, а також мати дійсний сертифікат про складення адвокатського іспиту. Право приймати адвокатський іспит в Угорщині мали дві екзаменаційні комісії. Вони розташовувались у Будапешті та Марошвашаргелі (сучасна румунська назва Тіргу-Муреш).

Порядок формування екзаменаційних комісій адвокатів передбачав, що їх голів та заступників, як і половину складу членів комісій, призначав на початку кожного року Міністр права зі списку найбільш авторитетних у країні правників, які не мали бути адвокатами. Другу частину кожної з комісій обирали відповідно Будапештська та Марошвашаргельська адвокатські палати. Для повноважності комісій необхідним було, щоб при проведенні іспитів присутніми, окрім голови або заступника голови комісії, були ще по два члени комісії, яких призначали Міністр права та палата адвокатів. Кількісний склад комісій Міністр права визначав особисто. До іспиту допускались особи, які: мали закінчену юридичну освіту; здобули після завершення навчання в університеті трирічний юридичний стаж (в суді, прокуратурі, нотаріуса, адвоката), з якого щонайменше один рік кандидат мав відпрацювати після отримання ступеня доктора права, а півтора року – у адвоката або на іншій юридичній службі. До адвокатського іспиту допускались без виконання даних умов ті особи, які пропрацювали щонайменше три роки на посаді судді. Аналогічно це стосувалось викладачів права в університетах, які допускались до іспиту за тієї умови, що після здобуття юридичної освіти три роки викладали право в одному із університетів та здобули дворічний юридичний стаж.

Адвокатський іспит включав усну та письмову частини. Розмір офіційного збору за допуск до нього встановлював Міністр права. Дана плата не могла бути більшою за 20 форинтів, що визначалось Законом №34. На випадок нескладення іспиту існувала можливість повторного допуску до нього. Втретє можливість складення адвокатського іспиту не передбачалась. Ті особи, що успішно склали іспит, мали прийняти присягу адвоката та бути записаними в реєстр адвокатів.

Кожного року інформація про загальну кількість адвокатів в діючих угорських адвокатських палатах доводилась до відома Міністра права.

У 1907р. згідно із Законом №24 від 19.05.1907р. внесено зміни в порядок проведення адвокатського іспиту, організації палат адвокатів та дисциплінарного провадження, що визначався нормами Закону №34. Відтак голову та заступника в кожній із екзаменаційних комісій обирав серед самих членів комісій угорський Міністр права, причому для комісії в Будапешті було потрібно вибрати двох заступників голови із суддів, а двох із осіб, що були делеговані палатою адвокатів. Щодо комісії в Марошвашархелі, то там по одному заступнику голови палати мали обрати із членів комісії, делегованих зборами суддів та адвокатів. Виключені безпосередньо з тексту Закону №34 були і умови щодо визначення розміру плати за складання адвокатського іспиту (надалі це питання Міністр права визначав своїм розпорядженням). Передбачали зміни до Закону №34 і право в третій раз складати адвокатський іспит, але для цього такі кандидати мали здобути додатковий рік юридичного стажу від часу вступу в силу вказаних змін до Закону №34.

Щодо дисциплінарного провадження, то вказаними вище змінами до Закону №34 визначалось, що рішення комітету палати та дисциплінарного суду палати могли оскаржуватись до дисциплінарного суду Курії. Дисциплінарним органом другого ступеня, який розглядав справи про конфлікт підсудності став адвокатський сенат Курії[187].

Підставами припинення адвокатської діяльності згідно з §§ 34-37 Закону №34 були: а) смерть адвоката; б) подання відповідної заяви за власним

бажанням; в) припинення угорського громадянства; г) позбавлення права на здійснення адвокатської діяльності за рішенням суду. Кожен випадок припинення адвокатської діяльності, як і його причини, підлягали офіційному опублікуванню.

Ведення реєстру кандидатів в адвокати здійснював комітет палати. Прохання про запис до нього міг подати кожен, хто був добропорядним угорським громадянином, здобув юридичну освіту або склав перший державний іспит та виконував юридичну практику у суді, у адвоката, в прокуратурі, нотаріуса або на іншій юридичній службі.

Отож, всі, хто бажав набути статус адвоката за нормами Закону №34, мали виконати ряд умов, серед яких важливе місце відводилось адвокатському іспиту. Жодних обмежень щодо максимальної кількості адвокатів в Угорщині за нормами Закону №34 не існувало. Адвокатура була вільною професією, а кожен, хто відповідав визначеним у Законі №34 вимогам та склав іспит адвоката, міг розраховувати на запис за власною заявою до складу однієї з діючих адвокатських палат. В Угорщині доступ жінок до адвокатури в період Австро-Угорщини так і не був передбачений. Адвокатура залишалась виключно чоловічою професією.

Опрацювання статистичної інформації щодо кількісного розвитку палати адвокатів в Мараморош-Сиготі дозволяє зазначити наступне. Так, у перший рік створення даної палати (у 1875р.) вона об'єднувала 112 адвокатів[49,с.513]. Згодом, у 1886р. палата нараховувала 127 адвокатів[180,с.472,473]. У 1890 р. їх було 123 [188,с.500-501]. У 1894р. палата адвокатів в Мараморош-Сиготі об'єднувала 119 адвокатів [16, арк.2-3]. У 1900 р. – 108 [183,с.714-715]. У 1910 р. – 185[189,с.501-502]. У 1916р. діяло 240 адвокатів [190,с.586,587]. Територіально найбільша кількість адвокатів зі складу палати у Мараморош-Сиготі зосереджувалась у комітаті Унг – в Ужгороді, у комітаті Угоча – у Виноградіві, у комітаті Мараморош – в Мараморош-Сиготі, у комітаті Берг – в Мукачеві та Берегові.

Щодо статистики по Угорському королівству загалом, то у 1890 р. там діяло 4652 адвокати [191,с.332]. У 1900 р. – 5004[192,с.396]. У 1910 р. – 6782 [193,с.450].

Отож, якщо врахувати, що за офіційними переписами населення, у 1869 р. на Закарпатті проживало 577025 чоловік. Через 11 років, у 1880 р. – 572597 осіб, у 1890 р. – 653444 чоловік, у 1900 р. – 751528, а в 1910р. – 848160 чоловік[72,с.293], а в Угорщині загальна кількість населення в 1890 р. складала 17463791 осіб, у 1900 р. – 19254559 осіб, а в 1910 р. – 20886487 осіб [194,с.11-12], то у 1890 р. один адвокат на території Закарпаття обслуговував 5356 осіб, у 1900 р. – 6958 осіб, у 1910 р. – 4585 осіб. Відтак по Угорщині загалом у 1890 р. один адвокат обслуговував 3754 особи, в 1900 р. – 3848 осіб, в 1910р. – 3080 осіб[195,с.194].

Щодо розвитку на Закарпатті юридичної освіти та характеристики адвокатури краю за національним критерієм, то слід акцентувати увагу на такому. Так, у першій половині XIX ст. кількість закарпатських студентів, які навчалися за рубезем (за межами Габсбургської імперії – І.Ф.), збільшилась удвічі. Однак через запровадження у 1819р. заборони на навчання за кордоном, певний час закарпатці вступали на навчання лише в університети Габсбургської імперії. Справжній пік припадав на другу половину XIX ст., коли за п'ятдесят років загал закарпатських студентів, які навчалися за кордоном, зріс до 400. У порівнянні з цим у перші два десятиріччя 20 століття спад був мінімальним, але очевидним через Першу світову війну. До прикладу: на гуманітарному факультеті Будапештського університету в період з 1850 по 1918 рр. навчалося 57 студентів із Закарпаття, на юридичному факультеті з 1850 по 1872 рр. – 32 студенти, у Братиславській королівській академії з 1813 по 1847 рр. – 18 студентів, у Нодьвародській королівській академії – з 1814 по 1847 рр. – 83 студента, у Коложварській королівській академії з 1800 по 1827 рр. – 7 студентів. Починаючи від середніх віків і до Першої світової війни, стабільно 50% з усіх закарпатських студентів складали угорці, більшість з яких (46%) вивчали переважно теологію, а починаючи з XIX ст., – майже всі професії у

незначній кількості. Друге місце серед національностей посідає закарпатське єврейство, частка якого становить 22%. Спеціалізувалися вони, переважно, на медицині: 82 особи вивчали медицину, 41 особа – гуманітарні науки, 29 осіб – інженерні науки і 29 осіб готувалися стати юристами. Третє місце належало закарпатським німцям (13%). Більшість із них вивчали теологію, менша – інженерні та юридичні науки, медицину. На четвертій сходинці знаходилися студенти русинської національності, частка яких становить 9%. З них 91% навчались в університетах імперії Габсбургів, далі якої вдалось пробитись тільки незначній кількості студентів. Половина русинських студентів (40 осіб) вивчало богослов'я, 10 осіб – юриспруденцію, 7 – гуманітарні науки і 6 – медицину[84,с.18,27,28].

З урахуванням вказаного слід відзначити, що у 1910 р. в Угорщині діяло 6743 адвокати, з яких за національною ознакою: 136 – німців, 92 – словаки, 370 – румунів, 4 українці (у списках адвокатів палати в м. Мараморош-Сигот за 1910 р. знайдено прізвища д-р Юлія Бращайка, що працював в Хусті, Миколи Поповича – в Ужгороді, д-р Ореста Ляховича та д-р Августина Штефана (Агоштон) – в Рахові [189]), 8 – хорватів, 103 – серби, 20 – іншої національності, а інші – угорці. Щодо кандидатів у адвокати, то в той же 1910 р. з поміж усіх 4364 осіб: 114 були німцями, 43 – словаками, 308 – румунами, 3 – хорватами, 60 – сербами, 14 – іншої національності, а інші – угорці[62].

Поясненням такої ситуації в кадровому складі адвокатури є тодішня політика Угорщини щодо інших народів, які проживали на її території. Так, на думку дослідника Р. Майора, угорська політика мадяризації (1848–1918 рр.) охопила майже усі сфери життя українського населення, а особливо освітню, мовну й церковно-релігійну. Її результати найбільше позначилися на інтелігенції, яка на початку ХХ ст. майже вся виявилася змадяризованою (однак абсолютна більшість українців не асимілювалася й зберегла свою етнічну ідентичність, мову, релігію, свій національний стрижень) [196,с.158–159]. Тому зовсім не дивно, що в закарпатській адвокатурі в той час працювали переважно

іноземні правники з територій сучасних Угорщини, Румунії тощо.

Наступним важливим напрямком у становленні самостійного інституту адвокатури була діяльність палат по забезпеченню захисту професійних прав адвокатів та здійсненню дисциплінарної влади над ними. Зокрема, Закон №34 містив ключові норми, що стосувались вимог до порядку професійної діяльності адвокатів та формування правил адвокатської етики. Крім цього, передбачав Закон №34 і правила відповідальності адвокатів.

§10 Закону №34 передбачав, що адвокати представницькі дії на користь клієнта мали вчиняти добросовісно з використанням усіх наданих їм для цього правових засобів, а вся їх професійна поведінка, як і позапрофесійна, мала здійснюватися так, щоб це у жодному разі не суперечило авторитету та високому статусу професії адвоката.

На основі цих орієнтирів визначалися всі інші питання професійної діяльності адвокатів. Так, щодо прийняття адвокатського доручення, то §39 та §40 Закону №34 встановлювали, що адвокат мав невідкладно вирішити питання прийняття чи неприйняття доручення клієнта, а у разі його прийняття клієнт отримував від адвоката відповідне письмове підтвердження. Питання про розмір гонорару було предметом вільної домовленості адвоката з клієнтом, за результатом чого досягнута згода між ними оформлялась у письмовій формі. Що стосувалось оплати послуг адвоката за представництво осіб за правом бідності, то адвокат міг вимагати оплати своїх послуг тільки у тому випадку, якщо така особа за результатом розгляду її справи в суді отримала на свою користь певне майно або кошти, з чого міг бути оплачений гонорар адвоката.

У своїх звітах палата адвокатів в Мараморош-Сиготі звертала увагу Міністра права Угорщини на прогалини в угорському законодавстві, які були причиною порушення прав адвокатів, а також вносила пропозиції щодо їх подолання та вдосконалення законодавства про адвокатуру загалом. Так, однією з причин порушення прав адвокатів на належну оплату наданих правових послуг була неврегульованість в угорському законодавстві порядку відшкодування судом витрат сторін на оплату послуг адвоката. Зокрема, у

звітах даної палати відзначалось, що така ситуація призвела до формування усталеної судової практики, коли судами дане питання вирішувалось на їх розсуд, а кошти на оплату послуг адвоката зараховувались в рахунок загальної суми задоволених позовних вимог на користь тієї чи іншої сторони, що в подальшому призводило до труднощів із отриманням адвокатами від клієнтів належних їм гонорарів[14,акр.2-4,8]. Частково дана проблема була вирішена тільки у 1918 р. Курією, яка розробила рекомендації для угорських суддів з визначення розміру відшкодування витрат сторін на оплату послуг адвоката [197,с.63-64].

Важливим питанням адвокатської діяльності була адвокатська довіреність. Клієнт у будь-який час мав право відмовитись від послуг адвоката, а от для адвоката передбачалось, що у такому разі, для забезпечення захисту інтересів довірителя він протягом тридцяти днів після належного повідомлення клієнта про своє рішення, мав забезпечувати захист його інтересів.

Щодо порядку здійснення представницьких дій, то передбачалось задокументовування кожної представницької дії в частині отриманих, виплачених адвокатом коштів, вжитих заходів та їх результатів. Це робилось для того, щоб у будь-який час довіритель міг з'ясувати дійсний стан виконання доручення.

Містив Закон №34 в абзаці другому §49 вимоги і щодо адвокатської таємниці. Так, адвокат не міг розголошувати відомості, отримані від клієнта у ході виконання його доручення, що могло спричинити шкоду інтересам клієнта. Про них адвокат аналогічно не міг свідчити та бути допитаним без згоди клієнта.

Гарантувалася належність здійснення адвокатами своєї діяльності через заходи юридичної відповідальності. Зокрема, судді у ході провадження могли застосувати до адвокатів зауваження або штраф у розмірі від 40 до 400 форинтів за: недотримання порядку під час судового розгляду; вживання образливих слів у письмових документах, адресованих суду, або їх усне вживання в ході судового розгляду. Згодом це право надавалось не тільки

суддям, але і іншим державним органам. Однак розмір штрафу у 1887р. був змінений. Зокрема, надалі він міг становити від 10 до 100 форинтів.

Хоча Закон №34 і покладав здійснення нагляду за адвокатськими палатами на Міністра права, але притягнення адвоката до відповідальності здійснювалось тільки у порядку, визначеному законом. Тому Міністр права міг тільки ініціювати перед палатами адвокатів чи судами питання про притягнення адвоката до відповідальності.

У першій інстанції справи про дисциплінарні порушення адвокатів розглядав дисциплінарний суд (у складі голови палати та чотирьох членів комітету) тої палати, в реєстрі якої перебував адвокат на час розгляду справи про їх порушення. У другій інстанції дисциплінарні порушення адвокатів розглядав дисциплінарний сенат королівської Курії. Його рішення з цих питань були остаточними. Ситуація, коли адвокат припинив перебування в реєстрі палати, а до іншої не був записаний, не могла бути підставою відмови у відкритті дисциплінарного провадження проти нього. Питання щодо підсудності таких справ вирішувала Курія.

Загалом Закон №34 проводив межу між незначними та дисциплінарними порушеннями адвокатів. У випадках вчинення перших, відповідальність за них обмежувалась усним зауваженням без відкриття дисциплінарного провадження (таке рішення комітету палати не могло бути оскаржене).

Згідно з §70 Закону №34 видами дисциплінарних стягнень були: а) догана; б) штраф у розмірі від 50 до 500 форинтів; в) призупинення адвокатської практики строком до 1 року; г) заборона здійснювати адвокатську діяльність.

Здійснював дисциплінарний проступок адвокат і тоді, якщо порушив свої обов'язки щодо виконання професійних або інших вимог закону і таким чином здобув для себе або іншої особи вигоду, або спричинив шкоду, або своїми діями порушив честь та гідність адвокатського стану та таким чином став таким, що не вартий поваги та довіри. Не допускалась діяльність адвоката з пошуку клієнтів через посередників, послуги яких він оплачував.

Неприпустимою була і недбалість у виконанні доручення та умисне затягування судового розгляду. За такі дії передбачалась догана, або штраф у розмірі від 50 до 500 форинтів, або тимчасова, строком на 1 рік, або постійна заборона здійснювати адвокатську діяльність.

Дослідники історії словацької адвокатури акцентують увагу на тому, що в архівах недостатньо збереглися документи про розгляду дисциплінарних справ проти тогочасних адвокатів. Як правило, такі відомості є надзвичайно обмежені [176,с.24]. Вказане сповна стосується і аналогічної практики Мараморош-Сиготської палати адвокатів.

Однак про формування правил адвокатської етики йшлося у багатьох рішеннях Курії. Так, до цього списку можна віднести наступні з них:

- від 22.12.1883р. №493 щодо заборони необґрунтованого збільшення адвокатами витрат на виконання доручення клієнта;
- від 08.03.1884р. №73 щодо недопустимості вживання адвокатами образливих слів в офіційному спілкуванні з працівниками суду;
- від 26.09.1885р. №298 щодо недопустимості адвокатом здійснювати професійну діяльність у стані алкогольного сп'яніння;
- від 09.05.1885 р. №221 щодо недопустимості прийняття адвокатами від клієнтів доручень, які не мали юридичного обґрунтування;
- від 14.09.1889р. №236 щодо недопустимих способів залучення адвокатами клієнтів через рекламу своїх послуг із зазначенням вартості юридичних послуг;
- від 04.09.1912 р. №4130 щодо недопустимості встановлення адвокатом у справах осіб за правом бідності гонорару (встановлювався тільки у тому випадку, якщо така особа за результатом судового розгляду отримувала певні кошти чи майно);
- від 14.05.1918р. №1191 щодо неможливості обґрунтування адвокатом збільшення розміру гонорару додатковими витратами на залучення ним до участі в судових засіданнях кандидата в адвокати, який проходив у нього юридичну практику[80,с.27-28].

Іншою проблемою, яка мала загальнодержавний характер, було питання пенсійного забезпечення адвокатів. Як відомо, в Угорщині тривалий час не існувало пенсійного фонду для адвокатів. Створений він був у 1908 р.[198], а почав діяти на початку 1909р. До цього часу і палатою в Мараморош-Сиготі вносились пропозиції для вирішення даного питання. Так, пропонувалось, щоб частина штрафів, які накладались на адвокатів, сплачувалась ними безпосередньо до пенсійного фонду самої палати, куди мали відраховуватись і певні кошти всіма членами палати [14,акр.2-4,8].

Торкались адвокати із Закарпаття і питань ефективної організації роботи судових службовців. Так, недостатня забезпеченість судовими службовцями призводила до тимчасових затримок у виданні судових рішень. Також у Меморандумі адвокатів Мараморош-Сиготської палати адвокатів до Міністра юстиції від 1902р. адвокати звертали увагу на недосконалість чинного угорського цивільного процесу, а також висловлювали сподівання на прийняття нового цивільного процесуального кодексу. У Меморандумі йшлося і про усталену практику залучення судами у якості перекладачів осіб, які не мали належної освіти, що набувало особливої актуальності на Закарпатті, де більшість суддів були угорцями та не розуміли української мови. Практичною проблемою було забезпечення вчасного отримання судових викликів учасниками справи, які проживали у віддалених населених пунктах.

1904-го року палата адвокатів в Мараморош-Сиготі негативно характеризувала у своєму звіті практику з розміщення на території Закарпаття судів у будівлях колишніх в'язниць, які були непридатними для потреб судочинства. Додавало клопоту й призначення суддями засідань у різних справах на практично одні й ті самі години, що призводило до затримок у часі щодо початку засідань [13, арк.8].

Зазначені вище відомості дозволяють краще розібратись в історичних умовах діяльності адвокатів на території Закарпаття. Щодо розвитку загальноправових умов, то слід зазначити про таке. Ще у 1869р. угорські суди були реформовані у світлі ідей розділення адміністративних і судових органів

та гарантування суддівської незалежності. Суди присяжних утворені в 1897 р. До спеціальних судів належав Адміністративний суд, Біржовий суд, суд головного мажордома (створений у 1909 р. для розгляду кримінальних і цивільних справ королівської сім'ї і осіб, що були наближені до двору, та виступав пережитком феодального минулого), військові суди, суд в особі головного окружного начальника (розглядав спори між господарем і слугами), Патентний суд (отримав статус суду в 1895 р.), сільські суди [53,с.278-284].

Система органів прокуратури Угорщини концептуально розглядалася як «складова» судової влади, котра зосереджена на сприянні здійснення правосуддя[65,с.103]. Найбільш широкою сферою дії звичаєвого права була судова практика, в основному практика верховних судів і в першу чергу Курії. Тому хоча ще в 1769 р. створеною Марією Терезією комісією зібрано рішення верховних судів, однак тоді даний збірник не був затверджений, і тільки в 1880р. він опублікований під назвою «Planum Tabulare, sive decisiones Curiales». Даний збірник мав великий вплив на судову практику Угорщини.

Продовженням розвитку правового статусу адвоката, визначеного в профільному законі про адвокатуру, було галузеве угорське законодавство, яке в той час активно реформувалось.

Кримінально-правової охорони адвокатської діяльності та відповідальності адвокатів стосувався ряд норм угорського Кримінального кодексу про злочини і проступки 1878р. [46], який набув чинності у вересні 1880р.[195]. До цього часу в судовій практиці застосовувалися норми Тимчасових судових правил з 1861р., а також підручник з кримінального права Тиводара Паулера з 1864р. Положення останнього, за словами П. Керецмана, у ході застосування набули статусу звичаєвого права[87,с.109].

Відповідальність адвокатів, за Кримінальним кодексом про злочини і проступки 1878 р., передбачалась за розголошення адвокатської таємниці (§328 розділу XXIV «Порушення чужих таємниць»); надання допомоги (словом або ділом) протилежній стороні в судовому процесі; змову з протилежною стороною на шкоду довірителю (§ 482 розділу XLII «Злочини та проступки по

службі та зловживання званням адвоката»); учинення дій на шкоду клієнту внаслідок підкупу подарунком або обіцянкою його передати (§483). У §220 розділу XII «Лжесвідчення і лжеприсяга» йшлося про відповідальність за неправдиві свідчення під присягою проти адвоката в дисциплінарному провадженні, що каралось ув'язненням у виправному домі на строк до одного року; ті самі дії, якщо в їх результаті адвоката позбавляли права виконувати адвокатську діяльність, карались утриманням у виправному домі на строк до трьох років, а якщо дисциплінарне стягнення до адвоката було менш суворим, то до лжесвідка могло застосовуватися ув'язнення у виправному домі до двох років [46].

Реформувався в Угорщині і цивільний процес. Перша його національна кодифікація у 1868р. сприймалась як перехідна, адже головні зміни кодексу були половинними. Відтак в окружних судах діяв усний (сумарний, спрощений) процес, а в королівських судах чинним залишався письмовий («звичайний», старий) судовий порядок. Однак тільки у 1911р. в Угорщині прийнято новий Цивільний процесуальний кодекс[60]. Він вступив у дію з 01.01.1915р. [200], тобто вже в умовах Першої світової війни. До розпочатих судових процесів його норми не застосовувались. Тому навіть в 30-ті роки тривали процеси, які були розпочаті ще на початку століття [53,с.303]. За словами М. Кендела, весь закон був результатом роботи угорського правника та Міністра юстиції Шандора Плоса. Він створив з урахуванням, у першу чергу, німецького Цивільного процесуального кодексу 1877р., а також з урахуванням австрійського Цивільного процесуального кодексу 1895р. – проект, який вважається одним із найбільш високих досягнень угорської кодифікації [201,с.174]. Суд приймав рішення про дійсність або недійсність фактичних тверджень на основі повної оцінки всього ходу судового розгляду і доказів [43,с.406]. § 299 Цивільного процесуального кодексу гарантував адвокатам свідоцький імунітет [60]. Адвокати мали представляти інтереси сторін у королівських судах, королівських судових палатах та в Курії. До цього часу це не відносилось до королівських судів. У §94 Цивільного процесуального

кодексу 1911р. зазначалось, що у вексельних процесах участь адвоката була обов'язковою, незалежно від вартості позову. Також це стосувалося тих справ, де вартість предмету спору перевищувала 1000 крон. Однак навіть за обов'язкової участі адвоката сторона могла особисто бути присутньою в суді першої та другої інстанцій для надання усних пояснень [43,с.403, 404]. До обов'язків суддів окружних судів, де присутність адвокатів не була вимогою, належало надання юридичних порад тій стороні, яка діяла без адвоката[201,с.174].

Іншим напрямком у розвитку процесуального статусу адвоката є кримінальний процес. Історія його становлення в Угорщині неоднозначна. Так, у період кодифікаційних робіт у країні в даній сфері продовжував діяти процесуальний порядок, встановлений Тимчасовими судовими правилами з 1861 р. Однак і завершення підготовки проекту кримінального процесуального кодексу докорінно ситуацію не змінило, адже парламент його не затвердив. Відтак Міністром справедливості Штефаном Бітто у 1872р. розісланий суддям для застосування сам проект кодексу під назвою «Тимчасовий процесуальний порядок», про ключові положення якого зазначено у підрозділі 2.1 роботи.

Якісно новий етап розвитку кримінального процесу в Угорщині пов'язаний із його кодифікацією в 1896 р.[58]. Новий кодекс набув чинності 01.01.1900р. [202]. Архівні матеріали свідчать про здійснення владою на Закарпатті підготовчих дій щодо впровадження нового Кримінально-процесуального кодексу. Зокрема, в даному напрямку вивчався стан забезпечення судів службовцями, адвокатами, а суддям надавались роз'яснення щодо нового порядку провадження[15,арк.5,15]. За словами М. Поважана, набуття чинності Кримінально-процесуальним кодексом від 1896р. стало великим досягненням порівняно з традиційним угорським кримінальним процесом, адже таким чином долався правовий партикуляризм у цій сфері, а також розширювались права учасників кримінального провадження [203,с.240]. Правовий статус адвоката визначався як представника цивільного позивача та захисника [58]. Ключовою новелою стало те, що адвокати отримали доступ на

досудове слідство. Прогресивний характер таких змін дозволяє показати короткий аналіз розвитку даної норми в законодавствах провідних країн того часу. Зокрема, сама ідея допуску захисту на стадію досудового слідства розвивалась у тогочасному європейському законодавстві досить повільно. Недоліки інквізиційного слідства, на яких наголошувалось в *code d'instruktion criminelle 1808р.*, які надалі були порушені практично у всіх країнах тогочасної Європи, стали предметом запеклих дискусій на восьмому черговому з'їзді міжнародного союзу криміналістів, що проходив в Буда-Пешті 12-14 вересня 1899р. Дане питання розглядали і на черговому міжнародному з'їзді криміналістів, який проходив у 1902р. в Санкт-Петербурзі. Загалом європейські країни в цьому плані розділились на дві групи. Так, у Франції спочатку в 1789р. питання доступу адвокатури на досудове слідство отримало позитивне вирішення. Однак уже за час Імперії, у 1808 р., захист виключено зі стадії досудового слідства. Найновіші кодекси германської сім'ї у тих чи інших випадках допускали захист на досудове слідство. Так, австрійське Положення Кримінального судочинства 1873р. позитивно вирішило дане питання. За німецьким Положенням Кримінального судочинства 1877р., захист допускався на досудове слідство, де захисник міг бути призначений обвинуваченому самим судом. Аналогічно вказане питання позитивно вирішено в Норвезькому кодексі 1887р., Іспанському Кодексі кримінального судочинства 1882р. та Женевському від 1891 р., а згодом і у Франції у 1897р. адвокати отримали право доступу на досудове слідство [42,с.1524].

У контексті вказаного варто відзначити, що судові Статути від 1864 р., за якими розвивалась адвокатура на тих українських землях, що перебували в складі Російської імперії, не передбачали такого права для адвокатів до 1897 р., а через деякий час адвокатам його надали тільки щодо захисту на досудовому слідстві неповнолітніх[204,с.361]. На противагу цьому, угорський Кримінально-процесуальний кодекс від 1896р. надавав адвокатам в Закарпатті право допуску на досудове слідство у всіх стадіях процесу (стаття 62). Обвинувачений, що перебував під вартою, міг мати зустріч із захисником

наодинці. Однак в інтересах розслідування листування та особиста зустріч із захисником могли піддаватись контролю та нагляду (стаття 62). Загалом обвинуваченому та захиснику дозволялось ознайомитись із матеріалами досудового слідства, однак у виключних випадках це право могло обмежуватися (стаття 63). Прокурору та захиснику заборонялось бути присутніми на допиті обвинуваченого та свідків (стаття 125). За загальним правилом, такі процесуальні дії, як обшук та виїмка, мали проводитись у присутності сторін та їх захисників (стаття 126) [42,с.1526,1527].

Відтак слід наголосити на ключовому значенні Закону №34 для формування самостійного правового інституту адвокатури в Угорщині (і на території Закарпаття). Поряд із цим вдосконалення правового статусу адвоката в інших нормах угорського матеріального і процесуального права крок за кроком наближало адвокатуру до статусу повноправного правозахисного інституту, на шляху до чого виникли перешкоди. Для оцінки їх масштабу, найперше, необхідно проаналізувати розвиток в тогочасній Угорщині законодавства про національну рівноправність.

З даного приводу дослідники зазначають, що у ХІХ ст. угорська державна мовна політика особливо не перешкоджала розвитку руської мови. Однак на рубежі ХІХ–ХХ ст. мадяризаторські заходи поступово витісняли використання мови слов'янського населення в освіті [205,с.56]. Зокрема, у 1868р. був прийнятий угорський закон №44 «Про рівноправність національностей». У преамбулі документа зазначалось про те, що громадяни Угорщини «у політичному відношенні становлять одну націю, неподільну єдину угорську націю, а кожний громадянин батьківщини, до якої б національності не належав, є її рівноправним членом». Надалі в даному законі зазначено про мовні питання. Зокрема, мовою парламенту та головних установ була угорська, однак закони також потрібно було видавати і мовами інших національностей (§ 1). У містах та селах мовою діловодства мала бути найбільш поширена мова (§ 21). Законом надавалося необмежене право користуватися рідною мовою з місцевими органами влади, в судочинстві, освіті, церкві (§ 23) [206]. З даного

приводу відомий угорський дослідник Ласло Контлер зазначав, що закон «Про рівноправність національностей» 1868р. заперечував сам факт політичного існування національних меншин і, відповідно, їх вимог стосовно колективних прав і власних політичних інститутів. В той самий час по відношенню до громадянських індивідуальних прав закон був настільки ліберальним, що навіть перекивав вимоги самих національностей. Однак закон «Про рівноправність національностей» 1868р. мав і суттєву ваду – відсутні були механізми його реалізації, гарантії його дієвості, що зводило нанівець достатньо ліберальний характер даного закону. До того ж, угорська влада фактично не виконувала закон. На урядовому рівні ідея «єдиної угорської політичної нації» тлумачилась як прискорена асиміляція, мадяризація національних меншин [207,с.365]. При цьому слід вказати на те, що угорці, як і раніше, становили менше половини населення у власній державі, але за даними статистики їх частка у складі населення (без Хорватії) постійно зростала: з 41 до 54 % у 1848-1910 рр. [208,с.365].

Надалі засади, що були закладені в законі від 1868р. №44 «Про рівноправність національностей», отримали розвиток в інших нормативних актах, серед яких і закон від 1879р. №18 «Про навчання угорської мови у закладах народної освіти», який зробив обов'язковим викладання угорської мови, а також відповідне володіння нею вчителями [209]. Згодом закон №30 від 1883р. зробив обов'язковим викладання угорської мови та літератури у середніх школах для учнів різних національностей[210]. На основі закону №15 від 1891р. в дитячих садках дітей, рідна мова яких неугорська, потрібно було ознайомити з державною мовою, тобто з угорською[211]. У 1907р. був прийнятий закон №27 щодо правового статусу недержавних початкових шкіл. У його §17 йшлося про те, що усі школи та всі вчителі, незалежно від типу школи та від того, отримує вона державну допомогу чи ні, у душах дітей мають розвинути та підсилити свідомість відданості угорській вітчизні та належності до угорської нації, а також релігійно-морального мислення. Ця точка зору повинна була домінувати у процесі всього навчання[212].

Наслідки чинності вказаних норм для українського населення Закарпаття були катастрофічними. Якщо в 1869 р. українських (русинських) шкіл у чотирьох комітатах було 473, то в 1880р. – уже 393. У наступному десятилітті ситуація погіршувалася ще більш інтенсивно. У 1890 р. таких шкіл залишилося лише 211, у 1900 – 76, а в 1905-1906 рр. – 23[71, с.144]. На початок ХХ ст. рівень грамотності населення в Закарпатті становив менше 35 %, а в Мараморощському комітаті – менше 22%. Відтак І.Коломієць, аналізуючи динаміку загальнодержавних переписів населення в Угорщині у 1870р., 1890р., 1900р., 1910р., відзначає, що в середньому впродовж цих сорока років кожнорічний приріст населення Закарпаття, що вміло читати і писати, становив всього 0,6%. Щодо загальнодержавної статистики по Угорщині, то в 1890р. письменне населення країни складало 50,8%, а в 1900р. – 59%[213,с.243].

На думку автора, рівень освіченості населення Закарпаття також певною мірою відображає особливості умов діяльності адвокатури краю у досліджуваний час. Щодо зазначених вище нормативних засад реалізації в угорській частині Австро-Угорщини національної рівноправності, то досить важко уявити в тогочасній Угорщині судову практику з успішного захисту українським населенням Закарпаття своїх національних прав, яка в той час діяла на інших західноукраїнських землях у складі австрійської частини Австро-Угорщини.

Зокрема, австрійський дослідник Геральд Штурц звертає увагу на те, що в Угорщині, на відміну від Австрії, не було різниці між Конституцією в формальному сенсі (Основний закон держави) та звичайним законодавством. Тому не могло бути і закріпленого в ній каталогу громадянських прав (включаючи конституційне право на рівноправне збереження національності та мови). Не могло бути й процесів у Конституційному суді щодо порушень гарантованих Конституцією прав, що з 1867р. передбачалося, а з часу заснування 1869 р. Найвищого Імперського суду практикувалося в Австрії. Зокрема, однією з перших успішних скарг національностей до Імперського суду була скарга українського адвоката, д-ра Івана Добрянського та тридцяти інших

українців стосовно заснування української публічної народної школи у Львові. Згодом, 25.04.1882р., Імперський суд вже в іншій справі задовольнив скаргу українського національного інституту «Народний дім» у Львові до Галицького намісництва щодо недопустимості використання латинки (у польській транскрипції) в офіційній кореспонденції крайового намісництва з українськими установами. Тоді колегія Імперського суду сімома голосами проти шести визнала кириличне письмо невід'ємною ознакою української мови, а написані українською мовою латинськими літерами листи Міністерства внутрішніх справ та намісництва такими, що порушують ст. 19 Основного закону держави про права громадян. Також слід відзначити, що якщо в Австрії Найвищий адміністративний суд запланували у 1867р., запровадили в 1876р., то в Угорщині ввели в дію на два десятиліття пізніше (1896р.) [214, с.16, 137, 139, 200, 268].

Щодо судової практики у сфері національної рівноправності на Закарпатті, то вона там знайшла свій своєрідний, мабуть, єдино можливий на той час прояв – у конфесійних відносинах. Зокрема, йдеться про перший та другий Мараморош-Сиготські судові процеси, що відбулися на початку ХХ ст.

Перший Мараморош-Сиготський судовий процес відбувся над 19 жителями села Іза, яким прокуратурою закидалась державна зрада. Підставою для судового переслідування став факт переходу селян с. Іза у православ'я. Доказами були конфісковані у підсудних книги, ікони, карта слов'янських земель. Дана судова справа розглядалась в трьох судових інстанціях: 30.04.1904р. – в суді Мараморош-Сиготу, 23.06.1905р. – у вищому суді в Дебрецені, а 10.05.1906р. – в Будапештській королівській курії. Суд першої інстанції у діях селян ознак державної зради не знайшов, проти 12 підсудних слідство було припинено, а 7 було засуджено за образу уніатської Церкви таким чином: Плисці – рік в'язниці і 500 крон штрафу; Вакарову, Лазару, Оросу, Ізаю та іншому Плисці – по два місяці і дев'ять днів в'язниці і по 180 крон штрафу. Адвокат др. Артур Кляйн добивався повного виправдання своїх підзахисних, а тому оскаржив дане рішення суду, що зробив і прокурор з мотивів м'якості

призначеного покарання підсудним. Однак апеляційна інстанція зменшила міру вже призначеного покарання. Вказане рішення продовжили оскаржувати як адвокат, так і прокурор у найвищій судовій інстанції Угорщини, яка у своєму рішенні дії підсудних кваліфікувала як державну зраду[215, с. 541, 542].

Щодо аналогічних судових справ у австрійській частині Австро-Угорщини, то першим із політичних процесів такого роду став суд, що розпочався 31 травня (12 червня) 1882р. у Львові[216,с.3] та був організований прем'єр-міністром Угорщини К.Тисой проти вченого і суспільного діяча Закарпаття Адольфа Івановича Добрянського (у 1881р. переїхав на проживання до Львова) і його дочки Ольги Грабар, яких звинувачували в державній зраді (спробі відірвати Галичину і Закарпаття від Австрії і приєднати до Росії). По цій самій справі проходила і група галицьких москвофілів[217,с.158]. Підставою для судового переслідування став факт масового переходу селян с. Гнилички у православ'я. Процес був неординарним і тому, що головним свідком проти А.Добрянського виступав тодішній угорський прем'єр-міністр. Однак А.Добрянському у своїй захисній промові вдалось спростувати всі закиди обвинувачення. Відтак 17 (29) липня 1882р. суд присяжних виніс А.Добрянському та шести підсудним (всього їх було 11 чоловік) виправдувальний вирок[218, с.171]. Щодо інших підсудних, то суд обмежився покаранням за порушення громадського порядку (саме так суддями було кваліфіковано пропаганду православ'я)[219,с.43]. Поряд із цим дослідники зазначають, що далеко не завжди галицькі та буковинські русофіли відбувалися легким переляком. З початком Першої світової війни Відень перестав панькатися з платною агентурою Санкт-Петербурга і перейшов до рішучіших дій. Інша річ, що під роздачу жорсткого воєнного часу потрапили переважно безневинні люди [220,с.401].

Започаткована судова практика у ході першого Мараморош-Сиготського судового процесу отримала своє продовження у наступні роки. Зокрема, другий Мараморош-Сиготський судовий процес розпочався 29.12.1913р. і тривав до 03.03.1914р. над 94 русинськими селянами, чоловіками і жінками у віці від 17

до 67 років. Усі вони були звинувачені в державній зраді через їх масовий перехід із греко-католицької церкви в православну. Обвинуваченим інкримінувалася політична мета: підпорядкування православних русинів російській православній церкві і приєднання частини території Угорщини (комітати Мараморш, Угоча, Берег) до Росії, зв'язок з цією метою з російськими політичними діячами через депутата Думи графа В.А.Бобринського за посередництва братів Олексія і Георгія Геровських і прямої участі в переговорах русинського православного проповідника, архімандрита Олексія Кабалука. Обвинувачем виступав Андор Іллеш (мадяризований русин, син греко-католицького священника із села Липча), захист вели 17 адвокатів, надісланих за клопотанням угорського публіциста Віктора Араді масонською ложею Будапешта, а також словацький адвокат з Тренчина Юрій Яношка. Звинувачення було побудоване на доносах поліцейського провокатора А.Дулішковича. Доказами були представлені конфісковані у селян релігійні книги і Біблії, надруковані в Росії. Свідком захисту на процесі виступив і граф В.А.Бобринський, у зв'язку з чим обвинувачення змушене було розкрити агента-провокатора А.Дулішковича. Процес викликав бурхливу реакцію в демократичних колах Європи, що засудила угорське судочинство як свавілля, в австрійському парламенті з даного питання виступив чеський депутат В.Клофач. Як захисник на процесі хотів виступити інший чеський депутат, Т.Масарик, не допущений туди угорською владою. Процес закінчився засудженням 33 обвинувачених на 37 років ув'язнення і 6800 крон штрафу. А.Кабалука був засуджений на 4 роки ув'язнення і 1000 крон штрафу [217, с. 243,244]. Судовий процес в Мараморш-Сиготі в 1913-1914рр. продемонстрував, що в Австро-Угорщині органи влади діють за допомогою провокаторів і не дотримуються законодавства про релігію [221,с.141]. Зокрема, право переходити з одного віросповідання в інше дозволялось після досягнення особою 18 років та за умови дотриманими певних формальностей. Так, найперше, така особа мала заявити про перехід своєму священнику, релігійній общині в присутності двох свідків. Після цього

через 15-30 днів заявник отримував свідоцтво, таке ж свідоцтво отримував орган місцевого управління та церква, в яку віруючий переходив [217,с.537-538].

Щодо захисту в другому Мараморощьському процесі, який проводили адвокати, то він засвідчив, що угорська влада, не маючи змоги засудити православних за вихід із унії, безпідставно інкримінувала їм державну зраду. Вирок суду свідчив про поразку судової системи імперії та її кризи. Методи слідства шокували широкий загал та зацікавили чимало європейських періодичних видань, котрі об'єктивно оцінювали православний рух [222,с.117].

Завершуючи цей підрозділ, можна зробити такі висновки:

1. У результаті реформи адвокатури за угорським законом №34 даний правовий інститут в Угорщині та на території Закарпаття в складі Австро-Угорщини здобув чітку структуру, окрему компетенцію та визначену автономію стосовно судових та правоохоронних органів, що з урахуванням адвокатської монополії та високих стандартів, яким мала відповідати особа, щоб отримати право займатися адвокатською діяльністю, обумовило в той час високу авторитетність та важливість адвокатури у суспільстві, як самостійного правозахисного інституту держави.

3.Визначальну роль у процесі становлення на території Закарпаття адвокатури, як самостійного правозахисного інституту держави, відіграли палати адвокатів, як органи адвокатського самоврядування, котрі за юридичною суттю були професійними асоціаціями, що займали ключову роль у створенні та забезпеченні професійних стандартів та етичних норм, захисті професійних інтересів своїх членів, наданні юридичної допомоги всім, хто її потребував.

4.3 1875р. центром розвитку адвокатури на території Закарпаття в складі Австро-Угорщини стала Мараморощь-Сиготська палата адвокатів, яка об'єднувала у своєму складі адвокатів із території тодішнього Закарпаття.

5. Упродовж періоду існування Австро-Угорщини кількість адвокатів у Закарпатті суттєво збільшилась, але за загальнодержавними мірками на одного адвоката на Закарпатті припадало більше населення, ніж по Угорщині загалом.

6. Всі, хто бажав набути статус адвоката за нормами Закону №34, мали виконати ряд умов, серед яких важливе місце відводилось адвокатському іспиту. Жодних обмежень щодо максимальної кількості адвокатів в Угорщині за нормами Закону №34 не існувало.

7. Закон №34 містив ключові норми, що стосувались вимог до порядку професійної діяльності адвокатів та формування правил адвокатської етики, а також норми даного закону передбачали і наслідки для адвокатів за порушення встановлених вимог до їх професійної діяльності.

8. Хоча Закон №34 і покладав здійснення нагляду за адвокатськими палатами та адвокатами на Міністра права, але підкреслювалось, що притягнення адвоката до відповідальності могло здійснюватись тільки у порядку, визначеному законом. Тому Міністр права міг бути тільки ініціатором питання про притягнення адвоката до належної відповідальності палатами адвокатів чи судами.

9. У руслі досягнень європейської юридичної науки другої половини ХІХ – початку ХХ ст. розвивався на українських землях у складі Угорщини і правовий статус адвоката. Складовою його частиною були заходи юридичної відповідальності, що мали гарантувати належний порядок здійснення адвокатами своєї професійної діяльності. Логічним продовженням розвитку правового статусу адвоката, визначеного в профільному законі про адвокатуру, стало галузеве угорське законодавство, яке в той час також активно реформувалось. Насамперед йдеться про кодифікації угорського матеріального та процесуального права.

10. Потрібно з прогресивної точки зору охарактеризувати значення та роль угорського закону №34 у процесах становлення адвокатури в Угорщині (і на території Закарпаття) як незалежної, самоврядної, правозахисної організації. Окрім цього, в той час у краї запроваджено правові умови для здійснення

адвокатської діяльності в суді, які відповідали останнім досягненням тогочасної європейської юридичної науки та досвіду передових країн Європи. Однак зміни в таких основних галузях, як кримінальний та цивільний процес, відбулися у кінці періоду існування Австро-Угорщини, а тому якщо для апробації нового кримінального процесу після 1900 р. залишався хоч деякий час до 1918р., коли Австро-Угорщина припинила своє існування, то для апробації цивільного процесу після 1915р. часу практично не залишалося. Вказане дозволяє говорити про дисбаланс між профільним законом про адвокатуру та розвитком правового статусу адвоката в нормах процесуального законодавства.

11. Вивчення практики діяльності закарпатських адвокатів в досліджуваний час розкриває зміст питань та проблем, з якими зіштовхувалась адвокатська спільнота, що в свою чергу свідчить про характерні умови її функціонування.

12. Проведений аналіз питань нормативно-правового регулювання та реалізації в угорській частині Австро-Угорщини механізмів захисту прав національних меншин дозволяє відзначити, що мадяризація стала джерелом порушення та неможливості реалізації захисту прав національних меншин у сфері національної рівноправності, що стало суттєвою перешкодою на шляху до здобуття адвокатурою на території Закарпаття статусу повноправного правозахисного інституту.

2.3. Розвиток адвокатури Підкарпатської Русі (1919-1939рр.)

Зміни, які відбулися в Європі протягом 1917-1919рр. призвели до утворення 28.10.1918р. Чехословаччини. Одразу після цього в напрямку державотворення Чехословаччини відбувалися певні кроки переважно стабілізаційного характеру, про що свідчить досить інтенсивний законотворчий процес новоствореної держави, який багато в чому залежав від рецепційної практики. Остання полягала в тому, що при побудові правової системи Чехословацької Республіки використовувалися австрійські та угорські моделі управління, а також закони та підзаконні нормативні акти, які продовжували тимчасово діяти[223,с.10].

Розпад у 1918р. Австро-Угорщини став знаковим і для тодішнього Закарпаття у складі даної держави. У зв'язку з цим активізувалось питання про майбутнє краю. Тут варто згадати про участь закарпатських адвокатів Юлія та Михайла Бращайків у підготовці та роботі Всенародних зборів закарпатських українців, на яких 21.01.1919р. в Хусті головував М. Бращайко, та де проголосили про возз'єднання історичного Закарпаття з Соборною Україною. Однак політична ситуація не дозволила тоді звершитись задекларованому, а Закарпаття у 1919р. включили до складу Чехословаччини за рішенням Паризької мирної конференції, що діяла у рамках підбиття підсумків Першої світової війни. У складі даної країни Закарпаття отримало назву Підкарпатська Русь.

У процесах приєднання Закарпаття до складу Чехословаччини важливу роль відіграв адвокат Г. Жаткович (1886р., с. Голубине, Закарпатська область – 1967р., Піттсбург, США). У той час він був одним із лідерів закарпатської еміграції у США. Як голова Американської народної ради угро-русинів 1918р. вів переговори з президентом США Т.-В. Вільсоном і майбутнім президентом Чехословаччини Т.-Г. Масариком. Був одним із ініціаторів проведення в листопаді 1918 плебісциту серед своїх американських земляків, у ході якого

вони більшістю голосів (67%) висловилися за приєднання Закарпатської України до Чехословаччини. Навесні 1919р. на чолі делегації американських русинів перебував у Парижі, Празі й Братиславі з метою ознайомлення представників союзних держав та громадськості з волею американських русинів, а також у самому Закарпатті, де сприяв прийняттю рішення Центральною руською народною радою від 8 травня про приєднання краю до Чехословаччини на правах автономії. У серпні 1919р. чехословацька влада призначила Г.Жатковича головою Директорії Підкарпатської Русі – першого автономного уряду Закарпаття, а 5 травня 1920р. президент Чехословаччини призначив його першим (тимчасовим) губернатором краю. Однак вже у березні 1921р. Г.Жаткович склав повноваження губернатора на знак протесту проти позиції чехословацьких властей, які не погоджувалися на надання Закарпаттю автономії, приєднання до нього Пряшівщини та на участь закарпатців у виборах до парламенту. Відтак Г.Жаткович повернувся до США, де зайнявся адвокатською практикою[224,с.160].

Вказана інформація надає можливість краще зрозуміти перебіг та результат процесів із визначення долі території Закарпаття після розпаду Австро-Угорщини, а також дозволяє сприймати діяльність адвокатів Ю.Брацайка, М.Брацайка та Г.Жатковича як організуючу силу в тогочасному Закарпатті.

Загалом саме чехословацькому періоду (1919-1939 рр.) в історії адвокатури Закарпаття відводиться окреме важливе місце. На це були об'єктивні причини. Свого часу державний режим Чехословаччини характеризувався як один із найбільш демократичних у міжвоєнний час у країнах Центрально-Східної Європи. Сучасні умови для належного функціонування інституту адвокатури якраз і асоціюються з демократичним правовим режимом та пов'язаними з ним гарантіями для реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина. Оцінювати їх можна з точки зору уявлень про той ідеальний стан, якого вони повинні досягти у своєму розвитку. Історичне становлення умов для належного функціонування інституту

адвокатури необхідно аналізувати у контексті наближеності чи віддаленості їх від визначеного орієнтиру та з урахуванням того, про який конкретний історичний період ведеться мова.

Якщо говорити предметно про правовий розвиток Закарпаття в чехословацький період, то потрібно вказати, що рецепційна практика Чехословаччини була узаконена згідно із законом від 28.10.1918 р. №11 «Про утворення самостійної Чехословацької держави». Даний акт став знаковим документом для новоствореної держави, і, як показала історія, він визначив на багато років наперед правовий дуалізм та заходи влади з його подолання головними ознаками розвитку адвокатури країни.

Зокрема, тоді окремі правові системи, які діяли на відповідних землях Австрії та Угорщини, як складових частинах колишньої Австро-Угорщини, об'єднувались у рамках Чехословаччини. Відтак австрійські норми про адвокатуру продовжили бути чинними в чеських землях Чехословаччини, а угорські норми залишилися діяти в Словаччині та в Закарпатті. Все це зумовило необхідність подальшого реформування адвокатури країни. Проводили її через реорганізацію та уніфікацію діючих систем даного правового інституту у чеських та угорських землях колишньої Австро-Угорщини, які стали частинами Чехословаччини. На Підкарпатській Русі порядок організації адвокатури продовжував визначатись угорським Законом №34 з його наступними змінами та прийнятими на його виконання підзаконними актами.

Що до загальної політики Чехословаччини відносно Закарпаття, то вона в історичній та спеціальній літературі характеризується як відносно ліберальна[225,с.63]. Враховуючи це, а також те, що поляки ще в 1920р. скасували автономні права Галичини, в Чехословаччині швидко збільшилась кількість емігрантів з Галичини. Вони, як зазначає М. Вегеш, сприяли заснуванню та розвитку на Закарпатті «Пласту», товариства «Просвіта», які відіграли визначальну роль у формуванні національної свідомості закарпатських українців[226,с.308]. Менш помітною на Закарпатті була

культурна праця адвокатів-емігрантів, яких, зрештою, й не було вже так багато: д-р Й. Дудикевич, д-р О.Охримович та д-р В. Комаринський – в Мукачеві, д-р М. Станко – в Хусті, д-р. М. Стахура – у Виноградіві, д-р Р. Стахура – в Ужгороді та інші [227,с.335]. Серед них слід згадати про адвоката д-ра Д. Стахуру (19.12.1860–20.12.1938рр.), який був колишнім громадським діячем Самбірщини, а у 20–30-их роках ХХ ст. вимушено перебував на Закарпатті (тоді Чехословаччина), де працював у крайовому суді в Берегові, у «Просвіті» в Ужгороді та в її читальні і філії в Берегові. Виховав двох синів, які працювали адвокатами на Закарпатті – Романа та Михайла[228,с.7].

Отож, незважаючи на всю складність історичних подій, адвокати-українці із західноукраїнських земель намагались підтримувати зв'язки між собою, а за можливості вони долучались до регіональних процесів українського національного відродження закарпатців[229,с.31].

Нові соціально-політичні, економічні й культурні умови розвитку Закарпаття в складі Чехословаччини стали передумовою для змін у кадровому складі тодішньої закарпатської адвокатури. Наслідки попереднього періоду перебування Закарпаття в складі Угорщини були відчутними ще довгий час в адвокатурі Підкарпатської Русі[230,с.69,70].

Так, станом на 31.12.1926р. в Підкарпатській Русі діяло 140 адвокатів. З них українцями були Михайло Станко, що працював в Хусті; Августин та Антон Штефани – в Рахові; Михайло та Юлій Бращайки, Іван Яцкович, Михайло Стасєв, Олекса Гупаловський – в Ужгороді[36]. Станом на 31.12.1933р. нараховувалось 172 адвокати: в Ужгороді – 50, в Мукачеві – 34, в Берегові – 28, в Хусті – 14, у Виноградіві – 12, в Тячеві – 8, в Рахові та Іршаві – по 6, у Великому Березному – 5, у Воловому (сучасне смт. Міжгір'я Закарпатської області) – 3, в Сваляві – 1, у Вілку – 1, в Середньому – 1. При цьому, переважна більшість із них ідентифікувала себе євреями: в Ужгороді їх було 33, у Мукачеві – 23, в Берегові – 23. Точної ж статистики адвокатів українців на Закарпатті не велось, але було їх там всього кільканадцять [63]. Станом на 31.12.1937р. в Підкарпатській Русі вже діяло 193 адвокати, з яких

українцями були Микола Лозинський, Михайло Станко, Олег Попович та Микола Бандусяк, що діяли в Хусті; Володимир Комаринський, Августин та Антон Штефани – в Рахові; Михайло Стахура – у Виноградіві; Василь Саврук – у Тячеві; Юлій та Михайло Брацайки, Олекса Гупаловський, Іван Яцкович, Михайло Стасєв, Роман Стахура – в Ужгороді [231, с. 21-25]. Територіально більша частина адвокатів на Закарпатті зосереджувалась в таких містах, як Ужгород, де їх було 64, в Мукачеві, де працювали 33 адвокати та в Берегові, де трудився 31 адвокат [232, с.14].

Аналіз наведених статистичних даних показує непропорційне розміщення адвокатів у Підкарпатській Русі, переважна більшість із яких зосереджувалась у великих містах. Така ситуація хоча і була логічною (у великих містах проживало більше населення, яке було потенційними клієнтами адвокатів), однак визначалась і тим, що законодавчо кількість адвокатів не була обмежена, і кожен, хто склав адвокатський екзамен та відповідав визначеним законодавчим вимогам, сам вибирав місце для здійснення адвокатської діяльності.

Загалом адвокати в Чехословаччині зробили вагомий внесок у розбудову незалежної держави. Їх професійна спільнота однією з перших відгукнулася на заклик новоствореної держави взяти участь в розбудові Чехословаччини.

При цьому адвокатура чітко визначила межі такої співпраці, в яких остання могла бути підпорядкована тільки закону, де незалежність та самоврядування цієї професійної спільноти мали бути основою [233, с.116,117].

Нові адміністративні кордони Чехословаччини призвели до того, що місто Мараморош-Сигот, де знаходилась діюча адвокатська палата на території тодішнього Закарпаття, стало частиною Румунії. Відтак одним із невідкладних питань в адвокатурі краю постала її організація відповідно до нових територіальних кордонів.

Самі закарпатські адвокати в такій ситуації створили в 1920р., для захисту своїх інтересів, професійну організацію «Союз адвокатів Підкарпатської Русі». До 1927р. його очолював адвокат із Ужгорода

Адольф Сентдердїй, а з 1928р. по листопад 1938 р. (коли організація припинила своє існування) – Юлій Брацайко. Цей керівник налагодив плідну роботу організації, зокрема, участь у конгресах правників та адвокатів Чехословацької Республіки, аналіз законопроектів, що готувались на розгляд парламенту Чехословаччини та інше[78,с.32,33].

Аналогічна ситуація до колізії з розташування Мараморош-Сиготської палати адвокатів виникла і з територіями розташування екзаменаційних комісій, що приймали адвокатські іспити в майбутніх адвокатів із Словаччини та Підкарпатської Русі. До означеного часу вони знаходились у містах Будапешт та Марошвашаргел, які після 1918р. залишились за межами кордонів Чехословаччини. Тому урядовим розпорядженням від 04.01.1919р. №5 для складення суддівського та адвокатського іспитів створювалась екзаменаційна комісія в Банській Бистриці. До її складу входили: голова, два заступники, яких призначав Міністр у справах Словаччини та 12 членів, із яких половину призначав сам міністр, а іншу половину – збори адвокатської контори в Банській Бистриці. У ході проведення іспиту комісія могла надати кандидату дозвіл відповідати на питання угорською мовою. У такому випадку приймалось додаткове рішення комісії щодо достатності знань у кандидата зі словацької мови для можливості належного здійснення практичної діяльності (розпорядження Міністра у справах Словаччини від 04.01.1919 р. №5.) [234,с.229-230].

Наступним кроком законодавця за хронологічним принципом у сфері уніфікації діючого адвокатського порядку стало прийняття закону від 16.04.1919р. №216, яким створювався в м. Брно Найвищий Суд. Його дисциплінарному сенату делегувався розгляд справ про дисциплінарні проступки адвокатів в останній інстанції (§5) [235]. Обрання адвокатськими конторами членів до складу дисциплінарного сенату найвищого суду в Брно відбувалося за визначеними правилами. Ті з адвокатських контор, які об'єднували до 400 адвокатів, делегували двох своїх представників, контори ж із чисельністю від 400 до 800 адвокатів – чотирьох, із чисельністю більше 800

адвокатів – вісьмох представників. Кандидатом до дисциплінарного сенату Найвищого Суду в м. Брно міг бути адвокат, який мав десятирічний фаховий стаж (розпорядження влади Чехословацької держави від 28.04.1919р. №273)[236].

Вносились зміни і до переліку умов набуття статусу адвоката. Зокрема, згідно з розпорядженням Міністра у справах Словаччини від 07.08.1919р. №130, до кінця 1920р. до адвокатського та суддівського єдиного екзамену могли бути допущені кандидати, які мали на 2 роки менше від необхідного стажу, але при цьому мінімально 1 рік вони мали відпрацювати у адвоката, суді або в іншій державній установі[237]. Надалі, згідно із законом від 02.12.1919р. №13, змінювався і порядок прийняття майбутніми адвокатами присяги, яку вони складали вже Чехословацькій державі [238]. Існувала така практика, коли адвокати приймали присягу кожного разу при записі їх до списку адвокатів (розпорядження влади Чехословацької держави від 17.02.1920р. №34)[239].

Незважаючи на всі ці зміни, ключовим питанням залишалось надання права адвокатам із чеських та угорських земель Чехословаччини здійснювати адвокатську діяльність на території всієї держави. Його врегулював закон від 03.02.1920 р. №83. Відтак результати адвокатського іспиту, складеного в будь-якій із двох частин країни, ставали чинними на всій її території. Кандидати в адвокати та адвокати отримали можливість здійснювати професійну діяльність на території всієї країни[240], що стало важливим кроком в уніфікації правил здійснення адвокатської діяльності.

Згодом, на підставі закону від 16.03.1920 р. №167, об'єднали всі діючі до того часу на території Словаччини угорські адвокатські палати в Братиславі, Банській Бистриці, Прешові та Кошицях в одну структуру. Розташовувалась така об'єднана палата адвокатів в місті Турчанський Святий Мартин, який, за словами П.Керецмана, став центром словацької адвокатури[241,с.83]. Там же розміщувалась і екзаменаційна комісія з прийняття адвокатського та суддівського єдиного іспиту[242,с.232]. Її рішенням від 31.08.1921р.

встановлювалось, що адвокатський екзамен має проводитись тільки державною мовою[243,с.235].

До складу адміністративного комітету адвокатської контори в Турчанському Святому Мартині, згідно з вимогами Закону №34, входив голова, секретар, скарбник, обвинувач, його заступник, вісім членів та чотири резервісти. Членами адміністративного комітету могли бути тільки адвокати даної об'єднаної контори. Її адміністративному комітету доручалось проведення перевірки наявності чехословацького громадянства в осіб, внесених до списку адвокатів після 28.10.1918р. Якщо з'ясовувалось, що адвокат не мав чехословацького громадянства, то він виключався зі списку адвокатів (закон від 16.03.1920р. №167)[244]. Всі адвокати, які належали до адвокатських контор в: Рабе, Мішкольцях, Балажських Дармотах, Мараморощ-Сиготі та до того часу не вступили до жодної з контор у Словаччині до заснування об'єднаної адвокатської контори в Турчанському Святому Мартині, мали протягом 15 днів від 12.03.1921р. подати прохання про запис до об'єднаної адвокатської контори. За невиконання цієї вимоги на них накладався штраф у розмірі до 500 корун, а судам було рекомендовано не допускати їх до участі в судових засіданнях[245,с.233].

Таким чином, у період із 1919 по 1921р. діючі норми угорського законодавства про адвокатуру зазнали змін у плані організації адвокатської спільноти в новоутвореній державі відповідно до її територіальних кордонів. Однак всі здійснені зміни так і не вирішили питання правового дуалізму.

Впорядковувалась діяльність і адвокатів на території Закарпаття, де адвокатська палата, до якої вони входили, припинила своє існування. На вирішення даної проблеми спрямовувався закон від 31.01.1922р. №40. Окрім визначення організаційної форми діяльності адвокатів Підкарпатської Русі (§8), його норми уточняли підстави набуття та припинення статусу адвоката в Чехословаччині загалом (§1 та §3); передбачили вперше допуск до професії адвоката жінок (§3) тощо.

Дані зміни передбачали в тому числі те, що адвокатську діяльність міг здійснювати той, хто був внесений до списку однієї із адвокатських контор на території Чехословаччини. Претендент повинен був мати чехословацьке громадянство, бути дієздатним, здобути юридичну освіту в одному з університетів Чехословаччини або навчатися на останньому курсі в якому-небудь із університетів Австро-Угорщини (якщо це був період 1918-1919 рр.), включаючи наявність ступеня доктора права, складення екзамену адвоката, підтвердження шестирічного юридичного стажу, з яких п'ять років в статусі помічника адвоката, та ще один рік кандидат мав відпрацювати в суді, прокуратурі, нотаріальній конторі або державній установі.

Щодо організаційно-правової форми діяльності адвокатів із Закарпаття, то в параграфі 8 закону №40 від 31.01.1922 р. передбачалось, що голова того суду, якого мав визначити додатково Міністр справедливості, на час до створення окремої адвокатської контори для Підкарпатської Русі повинен вести реєстр тамтешніх адвокатів та кандидатів у адвокати, приймати присяги в адвокатів. Таке повноваження Міністр справедливості реалізував 22.02.1922р., коли тимчасово здійснювати всі вказані питання на Закарпатті уповноважив голову крайового суду в Ужгороді. Право дисциплінарної влади над адвокатами з Підкарпатської Русі належало дисциплінарному сенату адвокатської контори в Турчанському Святому Мартині на весь період до створення окремої адвокатської контори в Підкарпатській Русі[246].

Згодом, згідно з постановою Міністерства справедливості від 28.12.1923р. №55.282/23, при голові крайового суду в Ужгороді створювався дорадчий комітет, до компетенції якого належали фінансові та правові питання діяльності адвокатів із Підкарпатської Русі. Після цього голова крайового суду в Ужгороді 03.02.1924р. затвердив статут для дорадчого комітету. Згідно з §3 якого, комітет включав чотирьох адвокатів, а до його повноважень §4 відносив надання пропозицій голові суду з питань визначених у пунктах 3, 4, 5, 7 §21 Закону №34 (фінансові питання організації адвокатури, розгляд державних, та підготовка власних проєктів щодо реформування адвокатури). Згідно з §6

статуту, комітет свої засідання проводив державною мовою, хоча не виключалось і застосування місцевої мови. Проводились засідання даного дорадчого органу не рідше одного разу на місяць, а відповідні протоколи за результатом проведення засідань передавались до Міністерства справедливості (§8) [17,арк.16,18].

Згідно з нормами Закону від 18.02.1921р. №78 врегульовувалось і питання адвокатського тарифу [247]. Для практичної реалізації даного закону про винагороду адвоката 03.04.1923 р. прийнято розпорядження влади Чехословацької республіки №95, яким детально визначались нормативи адвокатського тарифу (розпорядження введено в дію з 01.06.1923 р.). Таким чином, на всій території республіки запроваджувалися єдині правила щодо визначення вартості адвокатських послуг, а розпорядження №498 від 02.09.1919 р., що діяло на території Чехословаччини за винятком Словаччини та Підкарпатської Русі, втратило чинність.

Практична реалізація вказаних нормативних актів щодо визначення вартості адвокатських послуг засвідчила їх недосконалість. Про це зазначалось на першому з'їзді адвокатів зі Словаччини та Підкарпатської Русі, що проходив у Братиславі 6-7 квітня 1935р. Зокрема, у своїй доповіді адвокат із Ужгорода д-р Бартоломей Бернат зазначив про те, що розпорядження від 03.04.1923р. №95 в частині визначення вартості адвокатських послуг містить настільки детальний опис малозначних юридичних послуг та дій, що їх сумування призводить значних затрат часу у суддів. Доповідач також вніс пропозицію збільшити розмір адвокатської винагороди через постійне зростання відрахувань, які сплачували адвокати до пенсійного фонду. Окремо наголошувалось і на вирішенні практичного питання з відшкодування адвокатам вартості правових послуг у справах, де вони представляли осіб за правом бідності. Особливо дана пропозиція набувала актуальності у зв'язку з постійним збільшенням такої кількості справ. Тому пропонувалось унормувати питання про відшкодування вартості таких правових послуг адвокатів за рахунок держави[248,с.60,61,62]. Статистика свідчить, що у практиці

адвокатської контори в Турчанському Святому Мартині у 1921р. таких справ було 630, в 1922р. – 798, в 1930р. – 1680, в 1932 р. – 3041, в 1934 р. – 3973[233, с.118].

Варто зауважити, що саме Закон №40 від 31.01.1922р. вперше робив можливим допуск до адвокатської діяльності жінок. До цього часу на території Закарпаття в складі Угорщини така норма була відсутня, і право на доступ до адвокатури мали виключно чоловіки. Зокрема, в параграфі 3 даного закону йшлося про те, що якщо жінка втратить чехословацьке громадянство внаслідок укладення шлюбу з іноземцем, то за рішенням Міністерства справедливості (приймалось за рекомендацією адвокатської контори) їй може бути дозволено й надалі здійснювати адвокатську діяльність.

Першою жінкою, яку 28.12.1934р. внесли у список адвокатів Підкарпатської Русі, стала д-р Леона Функова. В цілому, за період Чехословацької республіки в адвокатурі Підкарпатської Русі працювало 11 жінок, з яких 10 мали статус кандидата в адвокати, а одна була адвокатом. Так, у Хусті в період з 1934 по 1937 р. кандидатом у адвокати працювала Марія Еліашова, в Ужгороді у період з 1932 по 1937 р. – Алжбетта Фрідова, Марія Фухсова, в Ужгороді та Мукачеві статус кандидатів у адвокати мали Ольга Волфова в період з 1932 по 1937р., Алжбета Заній в 1935 р., в Берегові у період з 1934 по 1937р. працювала Ілона (Гелена) Краменова, Віра Малютінова (в 1938 р.), в Мукачеві кандидатом у адвокати в період з 1936 по 1937 р. працювала Магда Поппенова та Магдалена Палковічова, в Тячеві кандидатом у адвокати в 1938 р. – Ештер Фаркашова [85, с.221-231].

Проаналізований хід реформ із реорганізації адвокатури в Чехословаччині дозволяє зробити висновок, що в цій інституції даної країни запроваджувався тимчасовий правовий порядок, який докорінно не вирішував питання правового дуалізму. Щодо закарпатських адвокатів, то вони були досить у невідповідному становищі, адже власної адвокатської контори не мали і водночас повноправно не належали до новоствореної об'єднаної контори в Турчанському Святому Мартині. Її дисциплінарний сенат здійснював

дисциплінарні повноваження щодо них, а їх організаційні питання вирішував голова крайового суду в Ужгороді разом із функціонуючим при ньому дорадчим комітетом. Отож, поширення на закарпатських адвокатів влади дисциплінарного сенату об'єднаної контори в Турчанському Святому Мартині призвело до того, що вказана контора розглядала дисциплінарні справи адвокатів, які не були її членами і навіть не могли бути представлені в складі її адміністративного комітету, адже до нього входили тільки ті адвокати, які були членами даної контори.

Звичайно, що запроваджений у 1922р. статус-кво в адвокатурі на Закарпатті був неприйнятним для адвокатів, і, відповідно, їх діяльність спрямовувалась на вирішення вказаної проблеми. Зокрема, як відомо, в Чехословаччині практично з часу її проголошення тривала робота з підготовки реформи адвокатури. У ній активну участь взяли і закарпатські адвокати через Союз адвокатів Підкарпатської Русі під керівництвом Ю. Бращайка. У подальшому, як зазначає М.Поважан, у 1929 р. завершено підготовку нового закону про адвокатуру, а сам проект отримав схвалення постійно діючої делегації всіх чотирьох адвокатських контор Чехословаччини. Парламент, однак, його так і не схвалив[80,с.35].

Адвокати Підкарпатської Русі не втрачали надії на створення окремої адвокатської контори. Так, на засіданні постійної делегації адвокатів Чехословацької республіки 12.10.1932р. у присутності тодішнього Міністра справедливості Альфреда Мейсснера вони у черговий раз доповідали про свої проблеми, а у відповідь отримали запевнення, що для Підкарпатської Русі буде передбачено створення окремої адвокатської контори[18,арк.10].

Загалом питання необхідності прийняття нового адвокатського порядку обговорювали неодноразово і в подальшому. Було воно предметом гострих дискусій і під час першого з'їзду адвокатів зі Словаччини та Підкарпатської Русі в 1935р. Тоді адвокат із Братислави д-р Войтех Вічанек у своїй доповіді зазначав, що назріла нагальна необхідність прийняття нового адвокатського порядку та вказав, що адвокатура може тільки тоді належно виконувати свою

роль, коли належно буде забезпечена суть її існування. Це мало включати незалежність адвокатської спільноти, адвокатське самоврядування; крім цього доповідач запропонував створити вищу адвокатську контору на території Чехословаччини, яка б виступала останньою інстанцією в питаннях оскарження дисциплінарних проступків адвокатів та здійснювала систематизацію дисциплінарної практики адвокатських контор[249,с.39-40].

Однак прийнятий 26.05.1936р. закон №144 вказаних положень не містив, а передбачив створення на території Словаччини адвокатських контор у Братиславі та Кошицях (остання з яких мала включати і територію Підкарпатської Русі), а час початку їх роботи мав бути визначений відповідним урядовим розпорядженням (стаття 5). Також закон №144 вносив і деякі інші зміни, серед яких слід зазначити збільшення вимог до юридичного стажу майбутніх адвокатів. Так, було передбачено, що із загального юридичного стажу в 6 років тільки 1 рік адвокат міг відпрацювати в різних державних установах, а інші 5 років мав діяти в статусі помічника адвоката[250].

Союз адвокатів Підкарпатської Русі 11.06.1936р. відреагував на такі законодавчі зміни в частині організаційних норм про закарпатську адвокатуру Меморандумом до президента країни Едварда Бенеша. Його положення 13.06.1936р. підтримані і тодішнім губернатором Підкарпатської Русі Костянтином Грабаром. Вимоги адвокатів зводились до необхідності внесення змін у закон від 26.05.1936р. №144, з якими на території Словаччини, окрім контор у Братиславі та Кошицях, мала створюватись в Ужгороді окрема адвокатська контора для Підкарпатської Русі. Сфера її дії мала включати території підсудності крайових судів в Ужгороді, Берегові та Хусті [18,арк.10-12]. Однак вказані пропозиції не внесли до закону від 26.05.1936р. №144. На виконання норм даного закону в липні 1936р. прийнято урядове розпорядження щодо часу початку діяльності адвокатських контор у Братиславі та Кошицях, але через політичні причини адвокатська контора в Кошицях так і не розпочала свою діяльність[85,с.48,49].

Наступним важливим питанням у плані порядку діяльності адвокатури є судова система країни, адже у її рамках здійснюється найбільш важлива частина адвокатської діяльності. Тут варто зауважити, що систему угорських судів у Чехословаччині реформували, але при цьому не змінили кардинально. У § 1 закону від 15.04.1920р. №270 зазначалось, що протягом п'яти років мали переглянути округи та розташування колишніх угорських судів[251,с.600,601]. На виконання даного закону прийнято розпорядження від 03.12.1920р. №634 (вступило в дію 01.02.1921р.), яким створено окреме відділення для Підкарпатської Русі при судовій дошці у Кошицях[252,с.1589]. Згідно з розпорядженням від 17.12.1920р. №651, яким ліквідовувався окружний суд у Косині, змінювалась і територіальна підсудність деяких судів на території Підкарпатської Русі[253,с.1606,1607].

Уніфікації системи судів у Чехословаччині стосувався закон від 09.11.1928р. №201, що набув чинності 14.03.1929р. Згідно з ним судами першої інстанції були окружні суди (попередня їх назва – королівські окружні суди). Судами другої інстанції були крайові суди, які у визначених випадках могли виступати і як суди першої інстанції (попередня їх назва – седрії). Судами третьої інстанції були головні суди у Братиславі та Кошицях (попередня їх назва – королівські судові дошки) [254,с.1205-1207]. Найвищий Суд Республіки створений у 1918р. знаходився в місті Брно[255,с.291,292].

На Закарпатті суди першої інстанції (окружні суди) знаходились в Ужгороді, Мукачеві, Великому Березному, Нижніх Воротах, Берегові, Іршаві, Міжгір'ї, Виноградіві, Хусті, Тячеві, а також у Рахові. Систему апеляційних судів складали крайові суди, які діяли в Ужгороді, Берегові та Хусті. Щодо судів третьої інстанції, то вони так само, як і Найвищий суд та Адміністративний суд, знаходились за межами Закарпаття. Особовий склад судів та їх працівників на Закарпатті виглядав таким чином. У крайовому та окружному судах в Берегові працювало 17 суддів, 5 судових кандидатів і 44 службовці. Крайовий та окружний суди в Хусті діяли у складі 17 суддів, 5 судових кандидатів та 43 службовців. Крайовий та окружний суди в Ужгороді

діяли у складі 19 суддів, 7 судових кандидатів та 5 службовців. Окружний суд в Іршаві діяв у складі 4 суддів та 14 службовців. Окружний суд у Виноградіві діяв у складі 7 суддів та 25 службовців. Окружний суд у Рахові включав 5 суддів та 17 службовців. Окружний суд у Тячеві включав 8 суддів та 27 службовців. Окружний суд у Мукачеві налічував 11 суддів та 37 службовців. Окружний суд у Міжгір'ї складався з 4 суддів та 12 службовців. До окружного суду у Н.Воротах входило 3 судді та 8 службовців. Окружний суд у В.Березному включав 5 суддів та 14 службовців. Загалом на території Підкарпатської Русі в 1938 р. працювало 100 суддів, 17 судових кандидатів та 296 судових службовців[231,арк. 21,22].

Варто зазначити і те, що у Чехословаччині функціонувала і система спеціальних судів (річкові, страхові, промислові тощо). У справах, які розглядали трудові суди, сторін могли представляти будь-які дієздатні особи, а там, де вартість предмету спору була меншою за 1000 корун, участь адвоката не передбачалась[256,с.1003-1010]. Розмір гонорару адвоката за участь у трудових спорах визначався окремим урядовим розпорядженням від 17.11.1932р. №170. За ним, адвокатська винагорода у справах із предметом позову до 5000 корун зменшувалась на 20 відсотків, у порівнянні з розміром гонорару адвоката, визначеним відповідно до розпорядження від 03.04.1923р. №95 [257,с.613].

Містився ряд правил щодо правового статусу адвокатів і в нормах галузевого чехословацького законодавства, щодо якого проводились неодноразові спроби його нової кодифікації в рамках Чехословаччини. Так, для прийняття нового Кримінального кодексу у Чехословаччині була здійснена значна робота. Як зазначають К. Шелле та Л. Воячек, у 1921р. під керівництвом Міністерства справедливості завершена підготовка загальної частини нового Кримінального кодексу, а в 1926р. завершено підготовку особливої частини документу, але він не був прийнятий[82,с.268,269].

У ході уніфікації кримінального законодавства приймали відповідні закони. Серед них слід виокремити закон від 1923р. №50 «Про охорону республіки». До нього у 1936 р., згідно з законом №130, внесили зміни, згідно

з якими захисниками у провадженнях про злочини, перелік яких визначав закон №50 від 1923р., могли бути тільки адвокати, які перебували у спеціальному реєстрі (§6). Розпоряджалося таким реєстром Міністерство справедливості. У записі до нього могло бути відмовлено без пояснення причин, так само і до порядку виключення адвоката з такого реєстру. Думка відповідної адвокатської контори при вирішенні даних питань носила рекомендаційний характер. До такого реєстру адвокати могли бути записані і без їх згоди. Якщо ж адвокат відмовлявся прийняти на себе окреме зобов'язання щодо нерозголошення інформації, то йому могли заборонити виступати захисником у будь-яких інших кримінальних справах[258, с.477-479].

У кінцевому підсумку, зусилля по уніфікації кримінального законодавства призвели до створення Основ кримінального законодавства Чехословацької Республіки 1936р., які через конфлікти між політичними партіями в Національних Зборах не були прийняті. Цей факт викликає жаль, оскільки Основи були вельми прогресивними і будувалися на основі взаємної поваги передових ідей обох країн (Австрії та Угорщини), законодавство яких застосовувалося на території Чехословацької Республіки[259,с.65].

Як зазначає В. Кнапп, у другому десятилітті ХХ ст. у Чехословаччині були складені проекти Цивільного- і Цивільно-процесуального кодексів. Перший мав замінити австрійське Загальне цивільне уложення 1811р. і угорське звичаєве право, а інший – австрійський Цивільно-процесуальний кодекс 1895р. та угорський Цивільно-процесуальний кодекс 1911р., однак жоден із цих проектів не став законом[260,с.33]. Не набув чинності і новий Кримінально-процесуальний кодекс.

Прийняті в кінцевому періоді існування Австро-Угорщини нові угорські Кримінально-процесуальний та Цивільно-процесуальний кодекси, які до Чехословаччини перейшли від Австро-Угорщини, саме в даний час пройшли свою апробацію. Внесені до них зміни кардинально не змінювали встановлений порядок здійснення судочинства.

Зокрема, щодо кримінально-правової охорони та відповідальності адвокатів за порушення порядку адвокатської діяльності, то угорський Кримінальний кодекс про злочини і проступки від 1878 р. в цій частині не зазнав суттєвих змін. В Підкарпатській Русі він діяв протягом всього часу існування Чехословаччини. Так само це стосувалось і угорського Кримінально-процесуального кодексу від 1896 р. Нова національна кодифікація даної галузі права в Чехословаччині так і не відбулась. Аналогічно мова йшла і про дію на Закарпатті угорського Цивільно-процесуального кодексу від 1911р., у §94 якого в 1921 р. вносились зміни, згідно з якими, окрім вексельних процесів, обов'язковою стала участь адвоката і в тих справах, предмет спору в яких перевищував 2000 корун (до цього часу даний критерій було визначено на рівні 1000 корун)[60,с.68].

Отже, на становлення та розвиток інституту адвокатури Підкарпатської Русі у складі Чехословацької республіки вплинула рецепційна практика, яка передбачала використання австрійського права у Чехії, а угорського права у Словаччині та Підкарпатській Русі. Угорський Закон №34 був покладений в основу формування інституту адвокатури Підкарпатської Русі, а його норми з деякими змінами і доповненнями застосовувалися протягом всього періоду існування держави.

Правовий потенціал положень Закону №34 щодо системи адвокатського самоврядування практично був вичерпаний ще в період Австро-Угорщини. Зокрема, відповідно до цього закону система організації адвокатури як професійного об'єднання мала обмежений характер. Про це свідчило те, що питання дисциплінарної відповідальності адвокатів не знаходилося у повному віданні адвокатської спільноти, адже у ролі останньої інстанції, яка розглядала такі питання, виступав дисциплінарний сенат Верховного Суду в Брно.

Загальною особливістю розвитку адвокатури в Чехословаччині стало те, що вона протягом всього часу свого існування перебувала в стані реорганізації. Це питання знаходилося в площині відсутності політичної волі законодавця[261,с.32].

У чехословацький період адвокатура краю продовжувала свій шлях до здобуття статусу повноправного правозахисного інституту. На сторінках Львівської газети «Діло» д-р. Р. Домбчевський в 1936р. опублікував статтю, присвячену порівняльному аналізу розвитку у міжвоєнний період національної адвокатури на західноукраїнських землях, де стверджував, що найкраще працює українська адвокатура в Чехословаччині, і то завдяки загальній демократичній лінії у внутрішній політиці цієї держави та її мовному законодавстві[262,с.2].

Досліджуючи інститути держави і права в Домюнхенській Чехословаччині, український науковець Ю.Бисага зазначав, що справжню цінність демократизму політичної системи можна визначити шляхом аналізу обсягу правового регулювання громадянських прав і свобод. Конституція Чехословаччини 1920р. досить детально займалася визначенням, регламентацією прав і свобод з обов'язками громадян і охороною національних меншин[263,с.25]. З огляду на це, конституція Чехословацької держави була однією з найдемократичніших у міжвоєнній Європі [264,с.13].

Відтак варто перейти до аналізу конституції Чехословаччини 1920р. Зокрема, структурно даний документ складався зі 134 параграфів, що були згруповані в 6 глав. При цьому 28 параграфів конституції стосувались питань забезпечення прав та свобод людини й громадянина, у тому числі й прав національних меншин. У п'ятому розділі, де йшлося про права і обов'язки громадян, визнавалась рівність усіх громадян республіки перед законом, закріплювались: свобода особи, друку, зборів, совісті, віросповідання, недоторканість житла. У шостому розділі конституції гарантувався захист національних, релігійно-конфесійних та расових меншин, проголошувалась рівність громадян республіки перед законом незалежно від мовних, релігійних або расових відмінностей, йшлося про право на здобуття освіти рідною мовою, заборонялась насильницька асиміляція. §128 гарантував громадянам право вільно вживати мову їхнього вибору в приватному і діловому спілкуванні, релігії, пресі, публікаціях або в громадських зборах. Питання освіти

врегулював §131 конституції – згідно з ним, у містах і районах, де проживала значна частка чехословацьких громадян, для яких рідною була не чехословацька мова, для дітей таких чехословацьких громадян у межах загальних вимог стосовно освітнього процесу мала бути забезпечена можливість навчатися рідною мовою, при цьому вивчення чехословацької мови було обов'язковим[261]. Загалом §§128, 130–132 майже повністю відповідали статтям 7–9 Сен-Жерменського договору. Лише пункт 4 статті 7 договору, в якому означено право використання мов національних меншин у судах, був замінений §129, відповідно до якого основи мовних прав у Чехословацькій Республіці мав окреслити окремий закон, який був складовою конституції[266]. Вказаний закон «Про принципи мовного права в Чехо-Словацькій Республіці» прийнятий в той самий день, що і конституція – 29 лютого 1920р., та вводив важливі гарантії для вільного розвитку національних меншин. Згідно з §1 даного закону, державною й офіційною мовою в державі стала «чехословацька» мова. Для забезпечення мовних прав національних меншин, §2 цього закону, передбачав створення територіальної одиниці – судового округу або судового повіту, в межах якої переважали мовні права тієї мовної меншини, яка, за переписом, становила там не менше 20% населення. Мовний закон гарантував меншинам право навчатися рідною мовою. Зокрема, у §5 йшлося про те, що «інструкції, призначені для шкіл національних меншин, мають бути написані їхньою мовою[267]. Проте, на практиці ця постанова закону розпорядженням від 03.02.1926р. була значно обмежена: за цим розпорядженням згаданий порядок ставав обов'язковим для тих місцевостей, де національна меншість становить не менше двох третин населення[268,с.65].

Щодо розподілу населення Чехословаччини та Закарпаття за критерієм національності, то результати загальнодержавних переписів населення у 1921р. та 1930р. показали наступне: Чехословаки: 65,53% та 66,91% відповідно; німці: 23,36% та 22,32%; угорці: 5,57% та 4,78%; українці: 3,45% (372500 осіб) та 3,79% (446916 осіб); євреї: 1,35% та 1,29%; поляки: 0,57% та 0,57%; роми:

0,06% та 0,22%; румуни: 0,08% та 0,09%; хорвати: 0,02% та 0,02%; інші: 0,01% та 0,01%[269, с.4].

Поряд з цим слід відзначити, що питання національних меншин Підкарпатської Русі вперше отримало і якісно новий механізм для захисту. Мова йде про невідомі до того часу міжнародні важелі захисту прав меншин у рамках Ліги Націй.

Зокрема, аналізуючи практику здійснення даного механізму, О.Кравчук приходить до наступних висновків. Так, у 1920-их рр. частими були скарги політиків Закарпаття на зволікання уряду Чехословаччини у питанні надання автономії краю, але Ліга Націй неодноразово визнавала обґрунтованість політики Чехословаччини щодо Закарпаття, навіть з огляду на зволікання у наданні автономії краю, система міжнародного захисту національних меншин Чехословаччини не була формальністю. Вона стала одним із чинників, який постійно стимулював проведення Чехословаччиною зустрічної щодо національних меншин політики. Але в умовах існування суперечностей Версальського мирного врегулювання меншини стали заручниками зовнішньополітичних цілей своїх «історичних батьківщин». Вони використовували меншини як підставу для втручання у внутрішні справи Чехословаччини (подібна модель спостерігалася і в інших країнах) для її дестабілізації. Зрештою, це призвело до поразки системи захисту меншин у Лізі Націй[270, с.482, 489, 492].

Науковці справедливо зазначають, що у міжвоєнний період перша Чехословацька Республіка, за рівнем конституційного закріплення прав людини і особливо – за рівнем функціонування інституційного механізму забезпечення цих прав (загальні суди, Конституційний Суд), вважається однією із найдемократичніших держав у регіоні Центральної Європи. Гарантуванню прав та задоволенню національно-культурних потреб національним меншинам сприяли також взяті Чехословаччиною на себе зобов'язання по виконанню умов Сен-Жерменського договору, закріплених на конституційному рівні [271,с.228].

Ряд законів новоствореної держави стосувався і питань обмеження прав і свобод. Зокрема, в окремих визначених законом випадках могло бути обмежене право на вільне переселення за кордон, про що говорив закон №193 від 1920р. «Про оборону»[272]. Право на недоторканість житла, свободу друку могло обмежуватись в окремих випадках, які визначались законом №300 від 1920р. «Про надзвичайні заходи»[273]. Про заборону створювати таємні об'єднання й організації та можливість обмеження свободи друку йшлося в законі №50 від 1923р. «Про охорону республіки» [274].

Загалом щодо законодавчих обмежень в царині прав і свобод першої Чехословацької Республіки українська дослідниця Н.Кушнір справедливо зазначає, що їх не можна розцінювати як засіб порушення прав людини і громадянина, вони не носили масового характеру, а були у певних ситуаціях необхідними для забезпечення миру й безпеки в державі, нормального функціонування її установ[275,с.11].

Окрім цього, в чехословацький період відбулися якісні зміни і в структурі освіченості населення краю. Так, переписи населення в Чехословаччині 1921р. та 1930р. показують, що якщо у Підкарпатській Русі на початку 20-их рр. письменними були 49,78% при освітньому цензі від 6 років, то вже в 1930р. даний показник при освітньому цензі 11 років і старших становив 69,12% [276, с.11-14], що загалом не могло не бути позитивним аспектом і для процесів становлення адвокатури краю.

Поряд з усіма здобутками Чехословаччини у розбудові новоствореної держави слід зазначити і наступне. Зокрема, науково-редакційний відділ видання «Реабілітовані історією. Закарпатська область» порушує питання діяльності в Підкарпатській Русі посадових осіб (переважно представників правоохоронних органів), які у ряді випадків перевищували свої повноваження. Однак вивчення таких питань ускладнено тим, що в архівах майже відсутні документи, які б розкривали вжиті до порушників заходи або покарання відповідними адміністративними чи судовими органами. Що ж до передумов виникнення такої практики, то цьому певною мірою сприяла кадрова політика

щодо Закарпаття, куди в державні, адміністративні, поштові та інші служби, поряд із залученими місцевими жителями, масово направлялися і люди, які не мали роботи в чеських землях, і чимало з них грубо ставилися до місцевих жителів, принижували їх національну гідність, що викликало негативну реакцію. Крім цього, свій внесок у таку негативну практику внесла і необізнаність абсолютної більшості населення із законодавством. Загалом порушення посадовців державних органів були багатограними і особливо торкалися таких питань, як друкування матеріалів на сторінках періодичних видань та організація масових зібрань населення й виступів на них ораторів[277, с.12, 18].

У цьому контексті був й успішний досвід захисту жителями Закарпаття своїх прав у політичних процесах, коли вони сповна використовували правовий потенціал судової системи Чехословаччини. Зокрема, на сторінках газети «Діло» висвітлювався результат розгляду судових справ (тривали вісім років) проти родини Купчиків з Королева, а саме двох братів: Юрія та Івана. Юрія Купчика було засуджено на 1 місяць в'язниці за виступ проти державної влади. Івану Купчику інкримінували виступ проти держави (публічно сказав: «Україна тут була і буде!»), невиконання законних вимог працівника правоохоронного органу та нанесення йому легкого тілесного ушкодження. За вказаними звинуваченнями суд у Берегові визнав Івана Купчика винним, однак оскаржене рішення суду було скасовано судом у Кошицях. Після цього брати Купчики подали звернення до Міністерств справедливості та внутрішніх справ Чехословаччини, як і до президента Республіки щодо «безпідставних виступів жандармів в Королеві»[278, с.8].

Український дослідник Ю.Бисага слушно зазначає, що охорона національних менших в Чехословаччині трактувалася як правова охорона окремих громадян, вона не надавала окремого статусу народностям, мовним і релігійним групам[263,с.26]. Такий підхід проявлявся і в практиці Найвищого адміністративного суду в Празі. Зокрема, в 1930р. чехословацьке Міністерство внутрішніх справ відмовило в реєстрації змін до статутів «Товариства

українського учительства» та «Просвіта» в Ужгороді через використання слів «український» щодо означення мови і національності закарпатського населення. Відтак товариства подали позов до Найвищого адміністративного суду в Празі. Вказана справа розглядалась більше трьох років. У ході судового розгляду адвокату д-ру. В.Комаринському вдалось спростувати аргументи Міністерства внутрішніх справ та обґрунтувати законність вживання слова «український» в Закарпатті і в Чехословаччині загалом. Однак в рішенні суду було підтверджено незаконність вживання слова «український» щодо жителів Закарпаття в Чехословаччині[279,с.7]. Вказана заборона стосувалася лише офіційних документів, але не повсякденного життя[280, с.146].

Отож, завершуючи цей підрозділ, можна зробити такі висновки:

1.У системі державно-правового будівництва Чехословаччини інституту адвокатури належало важливе місце, а його реорганізація в рамках уніфікації законодавства про адвокатуру стала лейтмотивом функціонування адвокатури даної країни.

2.Чехословацький період (1919-1939 рр.) в регіональній історії адвокатури Закарпаття є досить неоднозначним. Зокрема, саме тоді місцеві адвокати отримали досвід діяльності в рамках державного режиму Чехословаччини, який характеризувався як один із найбільш демократичних у міжвоєнний час у країнах Центрально-Східної Європи, а сучасні умови для належного функціонування адвокатури якраз і пов'язують з демократичним державним режимом та пов'язаними з ним гарантіями для реалізації і захисту прав і свобод людини і громадянина. Також тоді вперше в історії Закарпаття в 1922р. право допуску до професії адвоката отримали жінки, перша з яких здобула статус адвоката на території Підкарпатської Русі у 1932 р.

Однак за весь час існування Чехословаччини інститут адвокатури в даній країні перебував у стані реформування, що проводилось через реорганізацію та уніфікацію чинних систем адвокатури у чеських та угорських землях колишньої Австро-Угорщини, які стали частинами Чехословаччини. Незважаючи на те, що у період з 1918р. по 1939 р. у Чехословаччині прийнято

не менше 15 нормативних актів (законів та розпоряджень), що стосувались тих чи інших питань організації інституту адвокатури, але вони так і не розв'язали питання правового дуалізму в даній сфері правового регулювання. Водночас до прийняття нового адвокатського порядку справа так і не дійшла, незважаючи на те, що проект відповідного закону був підготовлений та схвалений адвокатською спільнотою Чехословаччини ще в 1929 р.

3. Особливо негативно позначилося перебування адвокатури Чехословаччини у постійному стані реорганізації на розвитку закарпатської адвокатури, адже це призвело до обмеження прав цієї фахової спільноти краю на самоврядування. Зокрема, після поширення на закарпатських адвокатів влади дисциплінарного сенату об'єднаної контори в Турчанському Святому Мартині склалась ситуація, коли вказана установа розглядала дисциплінарні справи адвокатів, які не були її членами і навіть не могли бути представлені в складі її адміністративного комітету, адже до нього входили тільки ті адвокати, які були членами даної контори.

4. Вказаний історичний час став і випробуванням єдності адвокатської спільноти краю, яка значно збільшилась кількісно та, незважаючи на всі політичні труднощі, відстоювала всіма можливими правовими засобами своє право на об'єднання в рамках окремої адвокатської контори, що в силу історичних обставин не було реалізовано у міжвоєнний період у складі Чехословаччини.

5. Правовий потенціал положень профільного угорського закону №34, який продовжував діяти на території Підкарпатської Русі в складі Чехословаччини, у питаннях системи адвокатського самоврядування практично був вичерпаний ще за часів існування Австро-Угорщини. Про це свідчив обмежений характер правових норм щодо організації адвокатури як самоорганізованого професійного об'єднання. Зокрема, питання про дисциплінарну відповідальність адвокатів не знаходилося у повному віданні адвокатської спільноти, адже у ролі останньої інстанції, яка розглядала такі питання, виступав дисциплінарний сенат Верховного Суду в Брно.

6. На Закарпатті в складі Чехословаччини в кінці існування першої Республіки (1938р.) інститут адвокатури не тільки повністю увібрав у себе правові традиції попереднього австро-угорського періоду, коли також були апробовані прийняті в кінці періоду існування Австро-Угорщини угорські Кримінально-процесуальний та Цивільно-процесуальний кодекси, що діяли на території Закарпаття в складі Чехословаччини, але і самій адвокатурі краю вдалось здійснити суттєвий крок до здобуття статусу повноправного правозахисного інституту. Окрім цього, у кадровому складі закарпатської адвокатури, яка зростає кількісно, поступово збільшувалась і кількість адвокатів-українців.

Якщо ера «адвокатської доби» в Галичині у період з кінця ХІХ – до початку ХХ ст. пов'язана з періодом Австро-Угорщини, то для Закарпаття такий історичний час в адвокатурі має бути пов'язаний саме з чехословацьким періодом, коли були закладені основи для розвитку вітчизняного інституту адвокатури у даному західноукраїнському регіоні як національної самоідентифікованої адвокатури і організуючої сили в українському суспільстві.

2.4. Формування адвокатури Карпатської України та її розвиток на території Закарпаття в складі Угорщини (1939–1944 рр.)

Напередодні Другої світової війни сучасні українські землі продовжували бути розділеними та перебували в складі таких держав, як Польща, Румунія, СРСР та Чехословаччина. Поряд із цим, у 1939р. з'явився історичний шанс добитися незалежності однієї частини українських земель – Закарпаття, яке ще з 1919р. перебувало у складі Чехословаччини.

На формування нових політичних умов на Закарпатті опосередковано вплинув Мюнхенський договір (підписаний у вересні 1938р.), за яким фактично розчленовано Чехословаччину. Про це слушно зазначає П. Гай-Нижник. Зокрема, хоча безпосередньо питання про долю Закарпаття не було розглянуто у Мюнхенському договорі, проте його підтекст неприховано вказував на потурання Угорщині[281,с.50], яка на Закарпаття мала свої претензії. Відтак в умовах розпаду Чехословаччини Закарпаття отримало в її складі обіцяну автономію, а щодо нього усталеною стала назва Карпатська Україна. Післямюнхенський період існування чехословацької держави увійшов в історію під назвою «друга Чехословацька Республіка».

02.11.1938р. на прохання Чехословаччини та Угорщини відбувся Віденський арбітраж у складі міністрів закордонних справ Німеччини та Італії. За його рішенням Карпатська Україна передала Угорщині свою значну територію з містами та населенням Ужгорода, Мукачева, Берегова, Чопа, а з ними і понад 40 українських сіл. Арбітри – Німеччина та Італія – вважали, що в таких кордонах Закарпаття не може існувати і саме буде проситися до Угорщини[282,с.19].

Відповідно до нових кордонів була організована адвокатура Карпатської України. Згідно із розпорядженням Міністерства судівництва в Хусті від 06.12.1938р. №185-38 «Про тимчасове управління агенди досі незорганізованої адвокатської палати для Підкарпатської Русі» голові крайового суду у

Великому Березному доручалось ведення справ адвокатів Підкарпатської Русі, за виключенням питань про їх дисциплінарну відповідальність, якими і надалі видав дисциплінарний сенат адвокатської контори в Турчанському Святому Мартині[26,с.29-30].

Одним із перших рішень нового уповноваженого у справах адвокатів краю було прийняття статуту для діючого при суді у Великому Березному адвокатського дорадчого комітету. Офіційною мовою роботи даного органу стала українська (§6); формувався комітет Міністерством судівництва Карпатської України (§3). До нього ввійшли адвокати: д-р Роман Стахура, д-р Василь Тюк, д-р Отокар Бенда та д-р Яків Майор[17,арк.16,17].

Планували скликати і загальні збори адвокатів краю. Їх підготовкою займалися Ю.Бращайко, А.Рудий та Т.Галіп. Союз адвокатів Карпатської України просив Міністерство судівництва Карпатської України створити в місті Хуст адвокатську палату[283,арк.1].

Що ж до адвокатів із територій Закарпаття, що відійшли до Угорщини за рішенням Віденського арбітражу від 02.11.1938р., то їх з округів королівських судових палат у Берегові (входили королівські повітові суди в Берегові та Мукачеві), Ужгороді (входив королівський повітовий суд в Ужгороді) територіально віднесли до новоствореної палати адвокатів у Кошицях[284,с.1-3].

В умовах нових територіальних претензій Угорщини та розпаду Чехословаччини Карпатська Україна 15.03.1939р. проголосила незалежність. У цих подіях взяли участь і адвокати краю. Зокрема, М.Бращайко очолював конституційно-правничу комісію в Соймі Карпатської України, а 15.03.1939р. він зачитав Маніфест проголошення незалежності Карпатської України. Міністром фінансів і комунікацій в Соймі був Ю. Бращайко, а М. Бандусяк головував на установчих зборах «Карпатської Січі» в Хусті. Однак 15.03.1939р. у день проголошення незалежності Карпатської України Угорщина розпочала її військову окупацію, яка була успішно здійснена.

Після цього угорський правопорядок вводився на території Закарпаття з урахуванням перехідного періоду та діяв до жовтня 1944р.

З даного приводу український науковець І.Мазурок, досліджуючи правове становище Закарпаття у 1939-1944рр., зазначав, що певний час у регіоні могли діяти чехословацькі норми, якщо вони не суперечили угорським. Лакуни в цій сфері заповнювалися без зайвої ідеологічної заангажованості. Також бралось до уваги те, що до 1919р. тут уже функціонувала правова система Австро-Угорщини (фактично Угорщини), звична для більшості населення краю. Ці фактори оптимізували запровадження правових норм Угорщини на Закарпатті[66,с.45].

Правовою основою організації і діяльності адвокатури в Угорщині у той час був Закон від 1937р. №4 «Про адвокатуру» (надалі – Закон №4)[22]. Його норми поширювались і на адвокатуру в Закарпатті. Даний документ складався із 7 розділів, які містили 164 параграфи. Концептуально Закон №4 продовжував розвивати ті засади, що їх заклали в угорському Законі №34.

Зокрема, так само центрами адвокатського самоврядування були палати адвокатів, що формувались за територіальним принципом та об'єднували адвокатів на певній території; зберігалась і адвокатська монополія та загальний нагляд за адвокатурою Міністром юстиції. Поряд з цим в Законі №4 вперше запроваджувався загальнодержавний представницький орган адвокатського самоврядування – Національний комітет палат адвокатів Угорщини.

Окрім цього, ряд норм Закону №4 стали явним кроком назад. Так, в §51 та §53 закону заклали принцип *numerus clausus* (обмеженої кількості). Зокрема, за поданням відповідної палати адвокатів Міністр юстиції мав право встановити тимчасову заборону на прийняття в палату нових членів, якщо кількість адвокатів там ставала неспівмірною, з кількістю населення в регіоні дії палати. Накладення такої заборони покладало на Міністра юстиції обов'язок невідкладно повідомити про її введення відповідну палату адвокатів. Надалі встановлена заборона на прийом відмінялась за пропозицією самої палати чи за рішенням Міністра юстиції.

На адвокатів з окупованих у березні 1939р. територій Карпатської України тимчасово поширювалась дія Кошицької палати адвокатів (§17 Постанови №5.800/1939) [27,с.1-3].

Однак, якщо адвокати з окупованих у березні 1939р. територій Карпатської України, які практикували на Закарпатті на момент 02.11.1938р., не були прийняті в члени адвокатської «комори», то вони могли продовжувати працювати лише півроку[285,с.4-5].

Згідно з §18 Постанови №5.800/1939, адвокатом або тимчасовим виконувачем обов'язків адвоката (заступником/помічником адвоката) до 31.12.1941р. могли стати також ті, хто мав теоретичну і практичну кваліфікацію (освіту й підготовку), визначену для прийняття до іменного списку (реєстру) адвокатів у правових нормах, що були чинними на повернутих до Угорської Святої Корони Підкарпатських територіях на 02.11.1938р. Щодо кандидатів у адвокати (практикантів у адвокатів), то для них до 31.12.1940р. продовжували діяти вимоги для прийняття, що були чинними на Закарпатті на 02.11.1938р. У «знову приєднаних» областях жінки могли набувати статусу кандидата в адвокати, помічника адвоката і адвоката, якщо за всіх інших умов були докторами права[28,с.7].

Приймальна комісія, що розглядала клопотання від жителів Закарпаття про прийняття до реєстру Кошицької адвокатської палати знаходилась в місті Кошице. Вона не приймала тих, чия поведінка викликала заперечення з огляду на національність або професійну добропорядність. Особи єврейської національності могли бути прийняті в більшій кількості, ніж дозволяло антиєврейське законодавство. До складу приймальної комісії входив голова та вісім членів, яких Міністр юстиції призначав з-поміж адвокатів, членів судів та прокуратур. Приймальна комісія на предмет клопотання вносила пропозицію до Міністра юстиції, який остаточно вирішував питання[27,с.1-3].

Формування кадрового складу палат адвокатів в Угорщині належало до повноважень палат адвокатів (§47 Закону №4). §19 Постанови №5.800/1939 на перехідний період надавав міністру право вирішувати це питання в Кошицькій

палаті адвокатів за поданням приймальної комісії. Зокрема, протягом тридцяти днів від набуття Постановою №5.800/1939 чинності всі адвокати, які тимчасово виконували обов'язки адвоката (заступники/помічники адвоката), або кандидата в адвокати (практиканта у адвоката), і бажали бути прийнятими до відповідного іменного списку (реєстру) адвокатської палати, зобов'язувались подати до приймальної комісії письмове клопотання про прийняття з відповідними підтвердними документами. Загальний порядок щодо прийняття, згідно з нормами Закону №4, застосовувався до клопотань про прийняття в Кошицьку палату адвокатів, поданих після вказаного місячного терміну.

Норми щодо набуття статусу адвоката в загальному порядку містились в розділі 2 Закону №4. Для запису в реєстр адвокатів кандидат мав мати п'ятирічний юридичний стаж (§44), а також відповідати умовам, визначеним у §45, де зазначалось, що в реєстр адвокатів палати могла бути прийнята особа, яка: склала адвокатський іспит; мала необхідні ділові та моральні якості, що були потрібні для успішного здійснення адвокатської діяльності; щодо якої не було підстав для неприйняття її до складу палати, визначених в §46; хто сплатив адвокатські внески; проживав на території палати адвокатів.

Згідно із нормами Закону №4 в Кошицькій палаті адвокатів 17.04.1939р. відбулись установчі збори. Їх урочисто відкрив голова Кошицької судової палати Тиводар Форгач, а головував на зборах найстарший адвокат за віком з усіх присутніх. У роботі зборів взяло участь 113 адвокатів із 128 запрошених. Головою палати обрали Штефана Вуковіча, а секретарем став Ладіслав Глаткі[286,с.1].

До першого складу виборного комітету адвокатської палати в Кошицях входив як голова комітету Дезідер Фюлоп. Членами виборного комітету стали адвокати Ян Гіллер, Гейза Люхеререр, Йозеф Еперьєші (з Ужгорода), Войтех Лацко, Людовіт Горват, Штефан Вуковіч, а також судді Аладар Тімчак та Фердінанд Вайнбрєннер[287].

Палата адвокатів в Кошицях мала велику кількість охочих стати її членами, але зарахування проходило повільно. Спочатку в реєстрах палати

з'явилися адвокати з Берегова, Хуста, Мукачева, Виноградова та Ужгорода. Надалі були записи і про адвокатів з Іршави, Великого Березного, Міжгір'я, Тячева та інших населених пунктів Закарпаття [288, с. 615], [288, с. 657].

У червні 1939р. згідно з Постановою №5.800/1939 знову створювалися Нижньоверецький, Хустський, Іршавський, Великоберезнянський, Виноградівський, Воловецький, Рахівський, Собранецький і Тячівський королівські повітові суди. У Хусті відкривалася королівська судова палата і королівська прокуратура. Вони мали розпочати діяльність з 27.06.1939р. [27, с. 1-3]. За пропозицією Міністра юстиції на посаду голови Хустської королівської судової палати призначався радник Вищого суду у відставці С. Елек, а Хустську королівську прокуратуру очолив прокурор у відставці М. Гейза, про що повідомлялось у випуску «Будапештського вісника» від 20.12.1939р. [290, с. 1].

Судовий поділ Підкарпатських територій згідно з §3 Постанови №5.800/1939 тимчасово був таким: Хустська королівська судова палата належала до округу Кошицького апеляційного суду; Хустський, Іршавський, Виноградівський, Воловецький, Рахівський і Тячівський королівські повітові суди належали до округу Хустської королівської судової палати; Нижньоверецький, Великоберезнянський і Собранецький королівські повітові суди належали до округу Ужгородської королівської судової палати.

З даного питання дослідники зазначають, що на Закарпатті тоді запроваджувалася така сама система загальних судів, що й у "матерній" Угорщині. Судочинство здійснювали колегії при окружних кримінальних та цивільних судах, які були судами першої інстанції. Справи з тяжких злочинів, сімейні, службові та політичні справи розглядала судова палата як перша інстанція. Діяли також Апеляційний суд та Курія, які завжди були апеляційними інстанціями. Рішення (вироки) окружних судів оскаржувались у судовій палаті; рішення (вироки), винесені судовою палатою як першою інстанцією, могли бути оскаржені в Апеляційному суді. Рішення (вироки) нижчестоящих судів як судів другої інстанції в разі порушення закону могли

бути оскаржені у Курії. Судові палати були створені в Будапешті та в більшості комітатських центрів. Апеляційні суди охоплювали територію декількох судових палат, а вищим судовим форумом була Курія[66, с.61].

До категорії загальних судів належали також Суд головного мажордому, Біржовий суд, Компетенційний суд, Всеугорський суд з упорядкування землеволодінь та Адміністративний суд. Останній розглядав і виносив рішення з питань і по скаргах, пов'язаних із проведенням виборів. До нього могли звертатись органи самоврядування зі скаргами на рішення уряду про розпуск муніципальних комітетів. Суди присяжних були ліквідовані у 1919р.[53, 406-408].

Слід погодитися з думкою сучасних юристів-науковців про те, що судова система Закарпаття 1939-1944рр. не ідентифікується як така, що притаманна тоталітарному політичному (державному) режиму[291,с.213].

Поряд з цим були прийняті й інші акти щодо порядку запровадження угорського законодавства на територіях Закарпаття.

Параграф 1 постанови угорського королівського Міністерства №5.910/1939 вказував, що на повернутій до Угорщини Підкарпатській території тимчасово застосовували військове судочинство у кримінальних справах над цивільними особами, яке припинялося 26.06.1939р. З 27.06.1939р. у кримінальних справах стосовно до цивільних осіб діяли цивільні кримінальні суди, за винятком випадків, коли процес з огляду на спеціальну правову норму й на іншій території країни належить до компетенції військового суду у кримінальних справах [292, с.3-4].

Щодо цивільного судового та несудового процесу, то §4 постанови угорського королівського Міністерства №5.920/1939 встановлював, що на Підкарпатській території 27.06.1939р. набували чинності угорські правові норми, що стосуються цивільного судового та несудового процесу, за винятком випадків, коли дана постанова ухвалювала інше. До 26.06.1939р. діяли ті норми, що були чинними на цій території на 15.03.1939 р., за винятком таких,

які внаслідок зміни державної верховної влади, з огляду на характер справи, застосовуватися не могли [293, 4-7].

Слід згадати і про прискорене («статаріальне») судове провадження, що вводилось розпорядженням уряду від 28.08.1939р. та застосовувалося лише за окремим наказом уряду. Публічно оголошувалося про коло діянь, територію поширення та наслідки такого провадження. Надзвичайний судовий процес мав місце, коли особу застали при вчиненні злочину, чи коли її вину, ймовірно, можна було довести негайно. Він не поширювався на психічно та тяжкохворих осіб, вагітних жінок, а також на осіб, проти яких вже було порушене звичайне кримінальне провадження за це саме діяння. Інші діяння особи, які могли розглядатися звичайним судом, до уваги не бралися. Процес відбувався за місцем вчинення діяння, затримання чи перебування під вартою підозрюваного. Прокуратура негайно повідомляла голову надзвичайного суду про виникнення необхідності у надзвичайному провадженні і готувала висновки по справі. Попереднього слідства та представлення обвинувального акту не було. Процес проходив у будь-якому вільному місці і, по можливості, без перерви. Якщо вирок не оголосили протягом 72 годин, то мало місце звичайне кримінальне провадження. Особі надавався державний захисник. Мали місце дебати, в яких останнє слово завжди надавали обвинуваченому та його захиснику. Рішення виносилося на закритому засіданні. При одноголосному визнанні обвинуваченого винним у будь-якому злочині, що підпадав під надзвичайне провадження, оголошувався смертний вирок. До осіб віком до 21 року смертна кара не застосовувалась [294, 2-5].

Згідно з розпорядженням уряду від 03.11.1941р. рішення статаріального суду не могло оскаржуватись, а питання про помилування вирішувалося відразу. При помилуванні всі матеріали по справі передавалися Міністру справедливості (юстиції). При відмові вирок виконували упродовж двох годин. При виправданні особу негайно відпускали на волю. Надзвичайний суд виносив рішення про недопустимість подальшого надзвичайного провадження, коли: вважав справу такою, що не підлягає надзвичайному провадженню; не мав

одноголосного рішення членів з приводу вини обвинуваченого; докази вини обвинуваченого не можна здобути у законний строк (72 години); у межах законного строку рішення не можна було винести взагалі. В цій ситуації справу розглядав звичайний суд. Надзвичайне судове провадження припинялося розпорядженням уряду, яке мало зворотню дію[295, 2-3].

У сфері процесуального законодавства на території Закарпаття діяли угорські Кримінально-процесуальний кодекс від 1896р. та Цивільно-процесуальний кодекс від 1911р. Обидва документи були прийняті ще в період Австро-Угорщини. Вони визначали ключові питання правового статусу адвоката в ході здійснення правосуддя та були розглянуті в попередніх розділах роботи.

Розкриваючи місце і роль силових та правоохоронних органів у забезпеченні правопорядку в регіоні, дослідники зазначають, що всі відомства, які тут функціонували, їхні статус і повноваження були аналогічні загальноугорським. Принциповим для розуміння правового становища регіону є той факт, що спеціальних структур, створених суто для Закарпаття, не існувало. А показовим для характеристики державного (політичного) режиму є те, що поліція та жандармерія в рамках закону виконували одночасно адміністративні, слідчі та судові функції, їхні повноваження часто перетиналися й дублювалися. Армія та військова контррозвідка активно втручалися у громадсько-політичне та господарське життя краю. Загалом можна стверджувати: силові та правоохоронні відомства, що діяли на Закарпатті, мали такі офіційні повноваження, які дозволяли їм активно втручатися в суспільні відносини та ефективно контролювати різні сфери життя краю[296,с.46].

Обмеження в царині прав на вільну комунікацію, вибір місця проживання та свободу пересування уможлилювали практично цілковитий контроль держави над переміщенням осіб (громадян і негромадян) всередині країни (регіону). Розглянувши характер та ступінь обмеження особистих прав громадян в Угорщині, зокрема на Закарпатті, можна зробити висновок, що в

державі на нормативному рівні було створено систему контролю за громадянами та іноземцями. За допомогою позасудового визнання особи "неблагонадійною", процедури "пріорования", тотальної реєстрації влада на законних підставах могла піддати населення репресіям. Особливо грубо нехтували правами і принижували людську гідність єврейського населення. Це була цілеспрямована державна політика, яка проводилась в усіх сферах суспільно-політичного і господарського життя країни. Певний елемент лібералізму проявлявся у вигляді права на апеляцію та не надто суворих покарань (від 15 днів до 2 місяців ув'язнення чи штраф у розмірі 8 тис. пенге) за порушення згаданих розпоряджень. Необхідність мінімізації особистих свобод, не в останню чергу, була також зумовлена військовими діями та прикордонним розташуванням регіону[297, с.40,41].

У 1940 р. палата в Кошицях нараховувала 126 адвокатів, з яких 47 працювало на Закарпатті [298,с.488]. У цьому ж 1940р. новим головою палати адвокатів в Кошицях став адвокат Арістід Араньоші, а його заступником – адвокат з Ужгорода Йозеф Еперьєші[299,с.549].

Паралельно в адвокатурі краю вирішувались також інші питання. Так, у розпорядженні від 24.05.1940 р. №3.670/1940 йшлося про пільгове отримання пенсій та матеріального забезпечення на випадок інвалідності адвокатами, які вже деякий час були членами угорського земського адвокатського Опікунського та Пенсійного фонду до включення закарпатських територій до складу Угорщини[300,1-3].

Влітку 1940р. суди регіону вилучили з підпорядкування Кошицької судової палати й перевели під юрисдикцію Дебреценської судової палати[301,с.3]. Доцільність вказаного рішення була сумнівною навіть із огляду на те, що Дебреценська судова палата знаходилась на значно більшій відстані, ніж судова палата в Кошицях.

У розпорядженні від 20.06.1940р. №36.500/1940 зазначалось, що відповідні суми зборів новоприйняті адвокати в земський адвокатський Опікунський та Пенсійний фонд мали сплатити не пізніше 30 червня кожного

року одноразово або з можливістю встановлення їм внесення даних платежів окремими частинами[302,с.25-29].

Відобразилась позиція держави і в плані захисту прав тих адвокатів, які були мобілізовані на фронт у зв'язку з Другою світовою війною. Такого адвоката не можна було викреслити з іменного списку адвокатів через несплату адвокатських внесків, якщо він після 01.09.1939р. був призваний до війська (розпорядження №4.550/1940)[303,с.20-21].

Надалі 21.03.1941р. у розпорядження №4.550/1940 вносились зміни. Згідно з ними, той адвокат, який свій членський внесок на користь палати адвокатів, а також в земський адвокатський Опікунський та Пенсійний фонди протягом шести місяців з часу звільнення від військової служби сплатить, має вважатися таким, що вчасно вніс відповідні платежі. Протягом цих шести місяців такі адвокати не могли бути виключені з реєстру[304,с.4].

Щодо сплати аналогічних внесків новоприйнятими адвокатами із Закарпаття, що не були мобілізовані в армію, то розпорядження від 28.03.1941р. №2.460/1941 встановлювало для них обов'язок сплати їх протягом 3 місяців із дня набуття чинності даним розпорядженням[305,с.5].

У період з 1939 по 1944 рр. членами виборного комітету Кошицької палати адвокатів були такі адвокати із Закарпаття, як Аладар Бартакович та Іван Яцкович з Ужгорода й Ладіслав Мейселс із Берегова, в 1939-1941 рр. Александр Фрід з Мукачева, а з 1942 по 1945 рр. Штефан Будай з Хуста та Юлій Пап з Мукачева[306].

Загалом у складі Кошицької палати адвокатів у 1944р. перебувало 174 адвокати, з яких 101 адвокат діяв на Закарпатті[307,с.673-674].

На знову приєднаних до Угорщини територіях Закарпаття мали місце питання щодо того, яке законодавство та з якого часу мало застосовуватись в Угорщині при розгляді дисциплінарних справ проти адвокатів, які були порушені іноземними палатами адвокатів до поширення угорських правових норм на територію Закарпаття.

Тому 13.01.1944р. прийнято розпорядження №120/1944, в §1 якого зазначалось, що розглядати справи про дисциплінарні порушення адвокатів повноважною є та палата, на території якої проживає адвокат. Якщо до того часу, коли угорські війська зайшли на відповідну територію, не було прийнято рішення по дисциплінарній справі проти адвоката на основі діючого до того часу законодавства, то надалі мало застосовуватись угорське законодавство, зокрема, закон №4 від 1937 р. При цьому окремо наголошувалось, що в строк давності за кожною з дисциплінарних справ не міг зараховуватись час, що пройшов від вчинення адвокатом проступку до набуття даним розпорядженням чинності (§2) [308,с.1-2].

З приходом в Угорщині до влади фашистів суттєво погіршилась ситуація з допуском до адвокатури осіб єврейської національності. Так, 29.03.1944р. прийнято розпорядження №1.210/1944 [309,с.3-4], §5 якого категорично забороняв прийняття в Угорщині осіб єврейської національності до складу адвокатських палат (йшлося як про адвокатів, так і про кандидатів в адвокати та адвокатів-заступників). Щодо тих із них, яких уже прийняли, то палати до 31.05.1944р. мали виключити їх зі своїх реєстрів. Право оскаржувати такі рішення надавалось за двома виключними підставами протягом 15 днів з часу прийняття рішення. Зокрема, у випадку спростування особою належності до єврейської національності або ж надання доказів, що особа мала угорські військові відзнаки, отримані в ході Першої світової війни.

На виконання вказаного розпорядження 25.05.1944р. Кошицька палата адвокатів виключила зі свого складу усіх адвокатів, їхніх помічників, кандидатів в адвокати єврейської національності (всього 71 особа), а у 54 їхні бюро призначались спеціальні наглядачі[74,с.4]. Завершився на Закарпатті даний історичний період в складі Угорщини звільненням краю радянською армією в жовтні 1944р. від угорської окупації.

Отож, дослідження розвитку адвокатури на території Закарпаття в складі Угорщини в 1939-1944 рр. дозволяє зробити ряд висновків. Зокрема,

історичний досвід розвитку адвокатури на Закарпатті в складі Угорщини в 1939-1944 рр. є багатогранним.

Щодо позитивного досвіду, то вперше система адвокатського самоврядування виводилась на загальнодержавний рівень, де адвокати із Закарпаття в рамках палати адвокатів в Кошицях належали до створеного в Угорщині Національного комітету палат адвокатів Угорщини. Так, звісно, територія Закарпаття сприймалась в Угорщині як така, що вже входила в склад даної країни до 1918р., що мало вплив на всі заходи з поширення угорського правопорядку на Закарпатті, але загалом, і враховуючи умови участі країни в Другій світовій війні, на увагу заслуговує політика в Угорщині в тих умовах щодо формування поваги до законодавчих приписів з боку всіх осіб, утягнутих в орбіту правозастосовного процесу, і як наслідок – дотримання визначених правових процедур.

Щодо негативного історичного досвіду, то в період із 1939р. по 1944р. адвокатура відчувала посилений контроль з боку держави, що продукувалося потенціалом авторитарного правового режиму в країні. Окрім цього, великою проблемою і в адвокатурі стало антиєврейське законодавство, що обмежувало, а в 1944р. і зовсім заборонило допуск осіб єврейської національності до адвокатури.

Висновки до розділу 2

Дослідження процесу становлення та розвитку інституту адвокатури на території Закарпаття у ХІХ – першій половині 40-х рр. ХХ ст. дозволило зробити такі висновки:

1. Аналіз передумов для становлення адвокатури на території Закарпаття як самостійного правового інституту в умовах австрійського та угорського правопорядків у ХІХ ст. показав рівень ґрунтовності правових змін, а найперше їх реалізацію у сфері здійснення судочинства, що робило можливим якісно новий рівень розвитку інституту адвокатури. Окрім цього, якісно новому розвитку адвокатури сприяв і розвиток ідеї про адвокатське самоврядування всередині самої адвокатури.

2. Хоча основи створення необхідних передумов для оформлення професійної адвокатури на території Закарпаття в самостійний правовий інститут закладено ще у першій половині XIX ст., але необхідного розвитку та реалізації вони досягли в період перебування Закарпаття в складі Австро-Угорщини (1867-1918 рр.). Тоді адвокатуру краю реформували у світлі ідей адвокатського самоврядування згідно з угорським законом від 04.12.1874р. №34 «Про адвокатуру».

3. У результаті реформи адвокатури за угорським законом від 04.12.1874р. №34 «Про адвокатуру» даний правовий інститут на території Закарпаття здобув чітку структуру, окрему компетенцію та визначену автономію стосовно судових та правоохоронних органів.

4. Центром розвитку адвокатури на території Закарпаття в складі Австро-Угорщини після реформи 1874р. стала Мараморош-Сиготська палата адвокатів, яка об'єднувала у своєму складі представників цієї професії із території тодішнього Закарпаття, розпочала свою діяльність у 1875р. в місті Мараморош-Сигот.

5. Статистика свідчить, що впродовж періоду Австро-Угорщини (1867-1918рр.) кількість адвокатів на території Закарпаття суттєво збільшилася, але за загальнодержавними критеріями на одного адвоката на території Закарпаття припадало більше населення, ніж по Угорщині загалом.

6. На Закарпатті в складі Чехословаччини в кінці існування першої Республіки (1938р.) інститут адвокатури не тільки сповна увібрав у себе правові традиції попереднього австро-угорського періоду, коли також були апробованими прийняті в кінці періоду існування Австро-Угорщини угорські Кримінально-процесуальний та Цивільно-процесуальний кодекси, що діяли на території Закарпаття в складі Чехословаччини, але і самій адвокатурі краю вдалося здійснити суттєвий крок до здобуття статусу повноправного правозахисного інституту. Окрім цього, у кадровому складі закарпатської адвокатури, яка зростає кількісно, поступово збільшувалась і кількість адвокатів-українців.

7. Особливо негативно позначилось перебування адвокатури Чехословаччини у постійному стані реорганізації на розвитку закарпатської адвокатури. Це призвело до обмеження прав адвокатської спільноти на самоврядування. Зокрема, після поширення на закарпатських адвокатів влади дисциплінарного сенату об'єднаної контори в Турчанському Святому Мартині склалась ситуація, коли вказана контора розглядала дисциплінарні справи адвокатів, які не були її членами і навіть не могли бути представлені в складі її адміністративного комітету, адже до нього входили тільки ті, хто був членом даної контори.

8. Віднайдені та опрацьовані автором архівні матеріали підтверджують, що період Карпатської України є складовою частиною регіональної історії адвокатури Закарпаття. Зокрема, незважаючи на короткий час існування Карпатської України, а також те, що даний час переважно у багатьох асоціюється з державно-правовими змаганнями Закарпаття та трагічними подіями, пов'язаними з окупацією краю Угорщиною, тоді також відбувалось і формування правових основ організації адвокатури Карпатської України.

9. Історичний досвід розвитку інституту адвокатури на території Закарпаття в складі Угорщини (1939-1944рр.) є багатограним. Як позитивні сторони слід відзначити те, що це був час продовження еволюційного розвитку адвокатури краю та подальшого становлення багатьох засад, закладених ще в концепцію угорського закону від 04.12.1874р. №34 «Про адвокатуру». Однак з іншої сторони, частиною історії адвокатури тоді став і цілий ряд негативних процесів, що визначались сутністю державно-правового режиму в тогочасній Угорщині.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК АДВОКАТУРИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РАДЯНІЗАЦІЯ НА ЗАКАРПАТТІ В СКЛАДІ УРСР

3.1.Формування та розвиток адвокатури Закарпатської України (кінець 1944 р. – початок 1946 р.)

У жовтні 1944р. територію Закарпаття від окупаційного режиму Угорщини звільнила радянська армія, але, за міжнародними домовленостями, вона все ще залишалася у складі Чехословаччини. Проведений 26.11.1944р. Перший З'їзд Народних Комітетів Закарпатської України проголосив вихід Закарпатської України зі складу Чехословаччини та її возз'єднання із Радянською Україною. Ці завдання мала здійснити Народна Рада Закарпатської України (надалі – НРЗУ) – єдина центральна влада, яка діяла за волею народу на території Закарпатської України[310,с.3].

Сам процес становлення Закарпатської України проходив у складних умовах. Після визволення Закарпаття радянською армією від окупаційної влади Угорщини там існувало багатовладдя. Поряд з Народними Комітетами діяли і військові комендатури радянської армії та чехословацької адміністрації.

Тоді Закарпатська Україна прийняла рішення скасувати на своїй території дію всіх «законів і розпорядків мадярського і окупаційних урядів»[311,с.15]. На практиці це призвело до виникнення правового вакууму у сфері регулювання суспільних відносин. Незважаючи на те, що радянське законодавство офіційно ще не діяло у Закарпатті, та саме воно стало для Закарпатської України зразком у розробці власних законодавчих актів.

Для вирішення питання створення в краї нової системи правоохоронних та судових органів, як і адвокатури, у ресорті (відділі) юстиції НРЗУ утворили 5 профільних секцій: судову, законотворчу, юридичної освіти, кадрового забезпечення, а також об'єднана секція адвокатури і державного нотаріату. Окрім цього, діяла і комісія, яка займалась питаннями організації юридичного і філологічного факультетів. Для допомоги у реалізації вказаних завдань із СРСР до Закарпаття прибували відповідні спеціалісти. Спочатку вони

приїжджали неофіційно, а після укладення в червні 1945р. радянсько-чехословацького договору про возз'єднання Закарпаття з УРСР змінився і статус їх відряджень. Однак у цілому розбудова Закарпатської України та створених нею органів відбувалась саме через залучення місцевого населення. Цьому сприяло те, що на території Закарпаття в той час була достатня кількість юридичних кадрів, і так само свій вплив зробило й те, що в СРСР тоді гостро стояло питання із кадрами, адже держава зазнала величезних людських втрат під час Другої світової війни.

26.02.1945р. голова НРЗУ призначив адвоката та суспільно-політичного діяча Закарпаття М. Бращайка ведучим секції адвокатури і державного нотаріату у відділі НРЗУ в справах юстиції [312,с.58]. Входив М. Бращайко і до складу вищої управлінської структури народної адвокатури, якою було утворене при ресорті юстиції «Організаційне бюро народної адвокатури Закарпатської України» (надалі – Організаційне бюро). До його складу, окрім М. Бращайка, входили також С.Стасєв, М.Федорко, В.Райзман та І.Товт.

Вже з перших днів процес формування системи нових правоохоронних та судових органів наштовхнувся на серйозні проблеми. Народу Закарпатської України довелось все судівництво відбудовувати від самих основ – про це зазначав Уповноважений НРЗУ в справах юстиції С.Борецький[313,арк.19]. Додатково М. Бращайко підкреслював, що судді і судові службовці, якими були переважно угорці, евакуювалися разом із угорськими військами до Угорщини ще напередодні наближення Червоної армії до Закарпаття[314,арк.3]. Уже в кінці 1944р. спеціальні підрозділи Червоної армії без жодних правових підстав почали заарештовувати на Закарпатті так званих «ворогів народу». Відтак одним із перших 18.12.1944р. прийнято Декрет НРЗУ №22 «Про утворення Спеціального Суду при Народній Раді Закарпатської України»[315,с.15-16]. Повноваження даного суду, як і судочинство в цілому, опиралися на окремі статті Кримінального кодексу СРСР, держави, до якої Закарпатська Україна навіть формально тоді не входила. Це є свідченням того, що про ознаки державної самостійності у питанні побудови судових і правоохоронних органів

з концептуальної точки зору говорити не доводиться, хоча формально і організаційно таке явище мало місце певний час[316,с.88]. Згодом, 12.01.1945р., прийнято Декрети НРЗУ №33 «Про організацію Судових органів Закарпатської України» [317], №34 «Про утворення органів прокуратури Закарпатської України» [318] та №35 «Про організацію роботи народної адвокатури» [30]. Надалі 22.01.1945р. прийнято Постанови НРЗУ «Про порядок діяльності Народних Судів Закарпатської України в справах цивільних[319] та кримінальних»[320]. 20.02.1945р. розпорядженням №14 Уповноваженого НРЗУ в справах юстиції визначено порядок здійснення Декрету №35 «Про організацію роботи народної адвокатури»[31,с.47-48].

Таким чином, можна цілком погодитись із твердженням О.Гріна, що протягом короткого часу НРЗУ розробила і затвердила ряд нормативних актів, що послужили правовою основою організації і діяльності органів правосуддя і прокуратури Закарпатської України[321,с.183]. Про це також зазначає С. Болдижар, підкреслюючи, що в той короткий часовий проміжок з жовтня 1944р. по січень 1946р. мова йшла про те, що народно-революційний уряд Закарпатської України відповідними нормативними актами фактично заклав правову та організаційну основи функціонування системи судових органів, в основі якої лежав досвід радянського судоустрою, що дозволило підготувати перехід від Чехословацької та Угорської до Радянської правозахисної системи [322,с.58].

Формуванням адвокатури, як уже зазначалося, опікалася окрема секція в ресорті юстиції НРЗУ. Саме вона займалася підготовкою Декрету №35 від 1945р. та Розпорядження №14 від 1945р. Дані акти склали правову основу організації та діяльності адвокатури Закарпатської України. Закарпатська адвокатура за радянським зразком ставала народною. Процес її розбудови справедливо кваліфіковано С. Болдижаром як «широке використання досвіду радянського сусіда (така ж система організації і діяльності, навіть у назві присутнє таке улюблене радянською владою слово «народна»)[76,с.64].

Безпосереднім формуванням у краї кадрового складу народної адвокатури та проведенням підготовчих робіт для скликання з'їзду народних адвокатів Закарпатської України займалося створене для цього Організаційне бюро.

Щодо правової форми організації народної адвокатури краю, то, згідно з §2 Розпорядження №14 від 1945р., всі адвокати мали об'єднуватись в рамках окремої колегії, до складу якої, окрім них, входили також заступники (оборонці).

Нормативні вимоги до кандидатів в народну адвокатуру та заступників (оборонців) визначались в Декреті №35 від 1945р. та Розпорядженні №14 від 1945 р. Аналіз даних актів дозволяє виокремити дві категорії вимог:

- а) професійні (юридична освіта, досвід роботи);
- б) загальні («володіння мовами: українською і російською та не запламування себе при попередніх режимах ворожою діяльністю супроти свого народу») (§ 2 Декрету № 35 від 1945р.).

Загальні вимоги кандидати підтверджували такими документами: автобіографією, характеристикою від Народного Комітету, а також окремим «запитним листом», форма якого розроблена та затверджена на першому засіданні Організаційного бюро 06.02.1945р.[323,арк.8].

Саме професійні вимоги дозволяли розподілити претендентів на кандидатів у адвокати та кандидатів на звання заступника (оборонця). Якщо до списку останніх належали особи, які хоч і не мали закінченої юридичної освіти, але працювали на судовій, прокурорській або адвокатській роботі, на адміністративних та інших подібних урядових посадах, внаслідок чого здобули достатній практичний і життєвий досвід і за своїми діловими якостями і кваліфікацією могли надавати населенню юридичну допомогу, то адвокатами могли стати всі колишні адвокати, які виявили бажання працювати в народній адвокатурі Закарпатської України. Ті особи, які ще не працювали як адвокати, але здобули юридичну освіту і мали дворічний стаж роботи в суді, адвоката або в адміністративному уряді, мали таке саме право.

Згідно з §6 Розпорядження №14 від 1945р., розмір плати за запис у список адвокатів становив 700 пенге (включав 100 філлерів). За внесення до реєстру заступників (оборонців) плата становила 350 пенге.

Кожному з кандидатів в адвокатуру гарантувалося право оскаржити до Уповноваженого НРЗУ в справах юстиції (остання інстанція, що визначалось в §5 Розпорядження №14) рішення Організаційного бюро про відмову у прийнятті до числа адвокатів. Особам, які не перебували в складі народної адвокатури, займатися адвокатською діяльністю заборонялося.

Структурно народні адвокати мали діяти в системі юридичних консультацій. Кожну з них очолював завідувач, якого призначало Організаційне бюро. До повноважень завідувачів юридичних консультацій належали наступні питання: розподіл в консультаціях справ серед адвокатів та заступників (оборонців); видання адвокатам ордерів на представництво інтересів клієнтів; укладення від імені консультації договорів з клієнтами щодо надання їм юридичної допомоги адвокатами чи заступниками (оборонцями). Також на завідувачів покладалось забезпечення найбільшого населення безоплатною правовою допомогою та безкоштовним представництвом інтересів таких осіб у судах.

Сам процес розподілу справ у консультаціях мав відбуватися таким чином, щоб кожен адвокат чи заступник (оборонець) отримував саме той обсяг роботи, який би відповідав його здібностям і професійному досвіду.

Завідувачам юридичних консультацій за рішенням адвокатів – її членів, могла бути встановлена заробітна плата, яка виплачувалась з фонду юридичної консультації. Даний фонд створювався за рахунок відрахувань із надходжень на ім'я кожного адвоката чи оборонця. У такому випадку керівники юридичних консультацій не здійснювали адвокатську практику, а зосереджувалися виключно на укладенні від імені консультацій договорів з клієнтами, здійсненні розподілу справ серед адвокатів та заступників (оборонців), а також загалом – керівництві консультацією. Однак, якщо хтось із завідувачів бажав здійснювати адвокатську діяльність і надалі, то для нього встановлювалась оплата тільки за

організаційну роботу в консультації, а прийом відвідувачів і укладення договорів про надання правової допомоги з клієнтами кожен з адвокатів здійснював за визначеним графіком (§14 Розпорядження №14 від 1945р.).

Питання адвокатського гонорару визначалось на основі такси, що затверджувалась Уповноваженим НРЗУ в справах юстиції. Критеріями для визначення розміру такси служили: важливість справи та майновий стан клієнта. Однак найбільшньому населенню юридична допомога мала надаватись безоплатно, а плата за юридичну допомогу в справах, які розглядались Спеціальним Судом і за найважчі злочини, таксою не обмежувалась і встановлювалась на підставі персональної домовленості клієнта та завідувача юридичної консультації[31,с.7]. Всі отримані кошти від здійснення професійної діяльності належали особисто адвокатам та заступникам (оборонцям), окрім відрахувань із їх заробітку, що встановлювались за рішенням Організаційного бюро та направлялись на покриття адміністративно-господарських й організаційних видатків юридичних консультацій та Організаційного бюро. У Розпорядженні №14 від 1945р. передбачалось, що для вказаних вище цілей із загального доходу кожного із адвокатів та заступників (оборонців) мало відщеплюватись 10%. Їх спрямовували на оплату заробітної плати завідувачів юридичних консультацій та інших їх організаційних витрат, а ще 5% із даних доходів скеровували на покриття організаційних витрат Організаційного бюро.

У період Закарпатської України Організаційне бюро провело 11 засідань. Їх аналіз показує, як крок за кроком проходила розбудова новоствореної народної адвокатури краю.

Зокрема, перше засідання Організаційного бюро відбулось 06.02.1945р. Дослідники адвокатури Закарпатської України О.Чужа [324,с.108] та С. Болдижар[76,с.62] звертають увагу на те, що кількісний склад Організаційного бюро нараховував п'ять членів: Стасєв Сергій – голова, Федорко Михайло, Райзман Василь, Товт Іван та Бращайко Михайло – члени. Хоча згідно з параграфом 1 Декрету № 35 від 1945р. передбачалось створення при Уповноваженому НРЗУ в справах юстиції та під його керівництвом

Організаційного бюро в складі 3-х чоловік [30,с.6]. Де-факто у засіданні 06.02.1945р. взяли участь чотири члени Організаційного бюро, адже М. Брацайко був відсутнім [325,арк.1]. Тоді, окрім проекту тарифу про вартість адвокатських послуг, затверджено і форму «запитного листа» для кандидатів у адвокати. Також до 01.03.1945р. продовжувався строк прийняття заяв про запис у народну адвокатуру. У подальшому цей час продовжили до 15.03.1945р.

Наступне засідання Організаційного бюро відбулось 05.03.1945р. Тоді на порядку денному стояло питання про прийняття адвокатів до народної адвокатури. На той час вже надійшло 30 заяв від колишніх адвокатів, 29 заяв від юристів і 5 заяв від осіб без юридичної освіти.

Як адвокатів було прийнято 19 осіб. Так, Антона Балицького та Василя Юсковича направляли на роботу в Ужгород; Євгена Валлу та Олександра Ліхтенштейна – в Берегово; Омеляна Добоша – у Сваляву; Йосипа Еліяша, Миколу Кона, Михайла Станка та Олександра Тегзе-Балабана – в Хуст; Павла Маркуша – у Волове; Теодора Шкултеті та Йосипа Веселого – у Виноградово; Іллю Сливку – в Мукачево; Всеволода Марчаковського – у Тячево; Івана Молнара, Августина Штефана та Сватову Абітову – у Рахів; Юлія Васовчика і Гаврила Фекете – в Іршаву. Як заступник оборонця до Великого Березного був прийнятий Ізідор Айзикович.

П'ятьом претендентам (А. Ровту, М. Кормошу, З. Зільберштайну, І. Поповичу та Ф. Коштяку) відмовили у прийнятті до народної адвокатури у зв'язку з «недостатком» юридичної освіти. За заявою Тиберія Рознера про прийняття до народної адвокатури, Організаційне бюро вирішило звернутись до Народного Комітету в м. Мукачеві для надання ним роз'яснень з приводу висловлених заперечень по даній кандидатурі. Іншим претендентам пропонували в 15-денний строк додати до своїх заяв необхідні документи. Ті особи, заяви яких були успішно розглянуті, мали внести плату за запис у реєстр адвокатів протягом наступних 15 днів[325,арк.2].

Подальші організаційні питання адвокатів Закарпатської України вирішували на засіданні Організаційного бюро 29.03.1945р. Тоді до складу

народних адвокатів краю прийнято Е.Пака. Його направили на роботу в м. Мукачево. Цілому ряду колишніх ужгородських адвокатів (А. Бартаковичу, С. Бартфаю, К. Рауху, А. Світаничу та іншим) було відмовлено у прийнятті до адвокатури через заперечення Народними Комітетами щодо їх кандидатур.

Також через вступ на державну службу не був прийнятий до складу колегії А. Максимець. Іншому кандидату А. Геллінгеру відмовили у записі до адвокатури через те, що він не володів ні українською, ні російською мовами в обсязі, необхідному для самостійного здійснення адвокатської діяльності. Відтермінованим через відсутність всіх передбачених документів був розгляд і заяви С. Яцковича[325,арк.3].

Варто звернути увагу, що згідно з §9 Декрету №35 від 1945р., Уповноваженому НРЗУ у справах юстиції надавалось право скасовувати рішення Організаційного бюро про прийняття та відмову в записі претендентів до народної адвокатури. Однак така практика не була поширеною.

04.04.1945р. М. Бращайко доповідав, що в Перечині на той час не було жодного адвоката. У зв'язку з цим тамтешній Народний суд не міг проводити засідання в тих справах, де участь адвоката була обов'язковою. Відтак на роботу в Перечин невідкладно направили адвоката Г.Лукача [325,арк.4].

Отже, процес формування нового складу народної адвокатури Закарпатської України потребував певного часу. На цьому питанні з недостатньою кількістю адвокатів не було вичерпано. На черговому засіданні Організаційного бюро, що відбулось 20.04.1945 р., М. Бращайко доповідав про недостатню кількість адвокатів в Ужгороді. Щодо фінансового стану Організаційного бюро, то на його рахунку знаходилось вже 1974 пенге 80 філлерів[325,арк.5].

На засіданні Організаційного бюро 25.05.1945р. до складу колегії був прийнятий Г. Рац. Його направляли на роботу в Берегово. Заступником (оборонцем) адвоката М. Кона в Хусті став І. Айзикович. Щодо заяви П.Стеця, то її розгляд відклали. Також тоді задоволили члени Організаційного бюро

заяву адвоката Г. Фекете з Іршави щодо надання дозволу на розстрочку у сплаті внеску за запис у реєстр народних адвокатів [325, арк.6].

Дисциплінарні питання розглядалися на засіданні Організаційного бюро 29.06.1945р. Тоді М. Бращайко доповідав про необхідність перевірки інформації про порушення адвокатом з Берегова Є. Валлою вимог щодо несумісності здійснення адвокатської діяльності з перебуванням на державній службі. Також з умовою про вдосконалення знань із державної мови прийнятими як адвокати були М. Фелді та З.Мошкович. Щодо заяви М.Лавинця, то її розгляд відклали до надання заявником відомостей про місце перебування при звільненні Закарпатської України від угорської окупації. Фінансова сторона справи засвідчила: на рахунку Організаційного бюро на той час знаходилось 8050 пенге та 82 філлери. Щодо кількісної характеристики адвокатури, то на 29.06.1945р. на Закарпатті діяло 28 адвокатів та 2 заступники (оборонці). Окрім Великого Березного, в кожному окружному центрі працювали адвокати. Всього в Закарпатській Україні вже було організовано 4 юридичні консультації. З них, одна в Ужгороді, одна в Мукачеві та по одній у Берегові й Виноградіві [325, арк.7]. У подальшому, станом на 24.07.1945р., юридичні консультації були організовані при Народних судах у Берегові, Мукачеві, Рахові, Виноградіві, Хусті та Ужгороді. На території діяльності тих Народних судів, де консультацій ще не було, юридична допомога населенню надавалась окремо діючими там адвокатами[229, арк.50].

Розгляд питання про порушення адвокатом Є. Валлою вимог щодо несумісності продовжили на засіданні Організаційного бюро, що відбулось 03.08.1945р. Тоді з'ясували, що Є. Валла виконував юридичну роботу при Народному Комітеті в Мукачеві за договором та не перебував на державній службі. Щодо прийнятих адвокатів, то ними стали К.Самуїл, що мав працювати у Великому Березному, Ю.Риба (Фішбайн), що переходив на роботу в Ужгород, А. Дудич, з місцем роботи в Берегові. Задоволили тоді і заяви Е. Пака та М. Кона щодо надання розстрочки для сплати внесків за запис до складу колегії [325, арк.8].

Наступне, вже дев'яте по рахунку засідання Організаційного бюро відбулось 25.09.1945р. Тоді до складу народної адвокатури прийняли Ю. Егрешія, якого направили на роботу в Хуст. Івану Ерданському (до зміни імені та прізвища Ізідор Айзикович) надали дозвіл на самостійне здійснення юридичної діяльності в статусі заступника (оборонця) з огляду на наявний у нього багаторічний юридичний стаж. Також погодили заяву М. Фелді щодо припинення здійснення адвокатської діяльності за станом здоров'я. І.Марковичу Організаційне бюро відмовило у записі до реєстру заступників (оборонців) через відсутність будь-якої юридичної освіти[325,арк.9].

Описаний вище перебіг засідань Організаційного бюро показує, як проходило формування народної адвокатури Закарпатської України. Однак головне завдання Організаційного бюро ще не було виконано. Мається на увазі, що саме після проведення загальних зборів адвокатів Закарпатської України, де мали бути сформовані органи місцевої колегії адвокатів, організаційний період в адвокатурі краю мав завершитись.

На засіданні Організаційного бюро 31.12.1945р. Уповноважений НРЗУ в справах юстиції С. Борецький доповідав про свою службову поїздку до Києва, де питання подальшого розвитку закарпатської адвокатури обговорювалися на його зустрічах з керівництвом київської колегії адвокатів, НКЮ УРСР та партійними керівниками УРСР. Вони наголошували на необхідності проведення загальних зборів закарпатських адвокатів, де були б обрані керівні органи колегії. Також рекомендували посилити роботу зі збереження та підняття професійного рівня закарпатських адвокатів. У цьому напрямку Організаційне бюро мало керуватись принципом, за яким адвокати мали бути кращими, ніж за угорського та чеського періодів. У зв'язку з цим кількісно їх могло бути навіть менше, але всі вони мали відповідати високому званню адвоката. Щодо практики прийняття до складу колегії юристів із-за меж Закарпатської України, то рекомендували розглядати такі питання тільки у виняткових випадках та за наявності у заявників рекомендацій від НКЮ УРСР. Також із засіданням Організаційного бюро від 31.12.1945р. пов'язані і деякі

кадрові зміни. Тоді за рішенням Уповноваженого НРЗУ в справах юстиції наступником Е.Вальницького на посаді голови Організаційного бюро призначило С.Стасєва. Його заступником став П. Дацький, якого до Закарпаття направили з Києва для налагодження роботи місцевої колегії адвокатів. Як адвокати в Ужгороді також прийняті М. Юдкович, Й.Сич, Е.Петрецький, В.Тудовші та С. Лендвай [325, арк.10].

Зазнав змін 31.12.1945р. і визначений в §13 Розпорядження №14 від 1945р. розмір відрахувань від заробітків адвокатів на організаційні потреби юридичних консультацій та Організаційного бюро. Передбачалось, що з 01.01.1946р. завідувачі юридичних консультацій мали забезпечити відрахування із загальної суми доходів адвокатів та заступників (оборонців) 30% коштів на організаційні потреби. З них 60% залишалось на організаційні витрати в юридичних консультаціях, а 40% спрямовувалось на рахунок Організаційного бюро.

Станом на 01.01.1946р., у Закарпатті працював 31 адвокат. Усі вони мали вищу юридичну освіту (30 осіб здобули її в університетах Праги та Будапешта). Юридичні консультації діяли у всіх районах області (в Сваляві, Рахові, Іршаві, Воловому (сьогодні смт. Міжгір'я – І.Ф.), Великому Березному та Перечині, вони працювали в складі одного адвоката)[326, арк.1,2,3].

16.01.1946р. відбулось ще одне засідання Організаційного бюро. Тоді до складу колегії прийнято як адвоката Ф.Терека із направленням на роботу в Берегове. Обговорювали на засіданні і питання практичної участі адвокатів у представленні інтересів клієнтів у адміністративних справах. Окремим рішенням Організаційного бюро скасовано вимогу щодо сплати адвокатами та заступниками (оборонцями) плати за прийняття до народної адвокатури. Також на засіданні Організаційного бюро 16.01.1946р. обговорили практику участі народних адвокатів у судових засіданнях Спеціального суду Закарпатської України. Для цих цілей вирішили сформувати окремий реєстр адвокатів. Загалом всім народним адвокатам краю рекомендували брати участь

в судових засіданнях за справами їх клієнтів незалежно від участі в них прокурорів[327,арк.1].

Виникали практичні питання і у ході становлення у Закарпатській Україні системи судочинства. Так, у зв'язку з тим, що судові працівники Закарпатської України часто зіштовхувались з різними питаннями щодо порядку застосування тих чи інших нормативних актів, за ініціативою Уповноваженого НРЗУ у справах юстиції, голови Вищого Народного Суду і головного прокурора Закарпатської України організовано нараду працівників юстиції, що проходила з 5-го по 8-е квітня 1945 р. Тоді народним суддям та працівникам прокуратури вкотре оголосили про суть завдань, що були поставлені перед судовою системою.

У своїй доповіді на нараді судово-прокурорських працівників голова Вищого Народного Суду Русин В.П. аналізував роботу суддів та вказав на завдання, які стояли перед Народними Суди. Зокрема, доповідач говорив: «В судах все-таки часто ще керуються, хоч і не посилаються на норми статей чеського і угорського права. Це є недопустимим. Потрібно керуватись вже діючим у нас законодавством, а також народною правосвідомістю. Між іншим, бувають такі випадки, коли суд за вибором засудженого застосовує альтернативно позбавлення волі або штраф. Зрозуміло, що у таких вироках багаті відбуваються штрафом, а бідні відбувають покарання. Народні Суди в своїй діяльності мають твердо стояти на захисті держави і суспільної власності від спроб розкрадання і суворо наказувати розкрадачів, обов'язково стягувати з них шкоду, заподіяну злочином»[328,арк.9–10].

Отож, аналіз процесів становлення і розбудови народної адвокатури Закарпатської України показує перебіг тих історичних подій, у ході яких крок за кроком проходило формування закарпатської адвокатури в перехідний період історії Закарпаття з кінця 1944 до початку 1946р. У той короткий проміжок часу, практично з нуля, було закладено не тільки основи для формування народної адвокатури Закарпатської України, сформовано її кадровий склад, а і окреслено подальші плани її розвитку.

Іншим, не менш важливим питанням народної адвокатури Закарпатської України було формування правового статусу адвоката.

Зокрема, в той час у ході здійснення судочинства сторони в судових засіданнях могли брати участь особисто або діяти через представників. Більш детально про судове представництво йшлося в інструкціях про порядок діяльності Народних Судів Закарпатської України в справах цивільних та кримінальних. Зокрема, згідно з §4 Постанови НРЗУ від 22.01.1945р. «Про порядок діяльності Народних Судів Закарпатської України в справах цивільних», представниками сторін в судах могли виступати:

- а) добровільно обрані члени колегії адвокатів;
- б) законні представники недієздатних;
- в) професійні організації в особі своїх уповноважених;
- г) керівники і постійні співробітники установ і об'єднань у справах цих установ і об'єднань;
- д) родичі: батько за свою дитину, дитина за батька, чоловік за свою дружину, брат, сестра тощо.

Щодо кримінальних справ, то §5 Постанови НРЗУ від 22.01.1945р. «Про порядок діяльності Народних Судів Закарпатської України в справах кримінальних» визначав перелік осіб, які були сторонами в судовому процесі. До їх числа було віднесено представників звинуваченого чи цивільного позивача їх законних представників та оборонців (маються на увазі адвокати – І.Ф.)

Окремо варто акцентувати увагу, що згідно з §6 Декрету №34, всі кримінальні справи, окрім справ приватного обвинувачення, передавались до суду не інакше, як за постановою прокурора. Їх розгляд не міг бути одностороннім, а право на захист в суді гарантувалось кожному звинуваченому. Відтак у всіх справах, які розглядалися в судах за участю прокурора, суд мав забезпечити звинуваченому право на адвоката, якщо до цього часу він сам не обрав для себе адвоката.

Певні особливості передбачались при участі адвокатів у судових засіданнях Спеціального Суду. Так, згідно з §8 інструкції про організацію і порядок діяльності Спеціального Суду Закарпатської України, у якості адвокатів у засіданнях цього суду могли брати участь ті особи, які займались адвокатською діяльністю, якщо вони не заплямували себе ганебними вчинками в минулому. Додатково в §9 даної Інструкції зазначалось, що голова Спеціального Суду в кожному окремому випадку вирішував, як мало проводитись слухання в тій чи іншій справі: у відкритому засіданні чи у закритому; за участі сторін (прокурора і адвоката) чи без їх участі. Також на його розсуд залишали і питання про сам допуск до захисту звинуваченого вибраного ним адвоката.

Отже, з урахуванням того, що з усіх категорій представників, окрім адвокатів, всі інші можуть бути об'єднані поняттям законні представники фізичних осіб та уповноважені представники відповідних організацій, установ, об'єднань, то можна резюмувати, що фактично в Закарпатській Україні діяла монополія адвокатів на ведення справ у судах. При цьому законодавець встановлював додаткові вимоги для допуску адвокатів у розгляд справ у Спеціальному Суді Закарпатської України.

Щодо реалізації вказаних вище правових норм, О.Грін, аналізуючи практику застосування нормативних актів Спеціальним Судом, приходить до висновку, що була наявна певна невідповідність, подвійне тлумачення окремих їх положень вказаним органом правосуддя. Так, найчастіше Спеціальний Суд розглядав справи у закритому судовому засіданні, хоча Інструкція (§ 9) надавала право голові суду розглядати справи у відкритих судових засіданнях. Не завжди, згідно з § 8 цієї Інструкції, підсудний мав право користуватися послугами адвоката, особливо при винесенні вироків, пов'язаних з вищою мірою покарання[329,с.151].

Таким чином, всю діяльність Організаційного бюро в період Закарпатської України можна об'єднати терміном «організаційного періоду», який варто розділити на дві частини. Критерієм у такому розмежуванні має

слугувати укладення у червні 1945 р. радянсько-чехословацького договору про возз'єднання Закарпаття з УРСР.

Завершуючи цей підрозділ, варто зробити такі узагальнення:

1. Скасування на території Закарпатської України дії всіх іноземних правових норм Угорщини та Чехії визначило процес упорядкування правових відносин як одне з невідкладних завдань, що втілювалось у тому числі і через створення такого правозахисного інституту, як адвокатура.

Безпосереднім формуванням народної адвокатури на Закарпатті займався спеціально створений для цього орган – Організаційне бюро, до завдань якого належала організація народної адвокатури та проведення підготовчих робіт по скликанню з'їзду народних адвокатів Закарпатської України, де мали бути сформовані керівні органи колегії (обрані її голова та президія).

2. Те, що саме місцеві юристи залучались до організації, а в подальшому саме вони склали основу народної адвокатури на Закарпатті, обумовлювалось тим, що на Закарпатті на той час була достатня кількість юридичних кадрів. Також свій вплив зробило ще й те, що в СРСР напередодні завершення та певний час після закінчення Другої світової війни гостро стояло питання з кадрами, адже держава зазнала величезних людських втрат на фронтах Другої світової війни.

3. Діяльність Організаційного бюро із розбудови системи народної адвокатури Закарпатської України наочно показує перебіг тих історичних подій, у ході яких крок за кроком проходило формування закарпатської адвокатури в перехідний період історії Закарпаття з жовтня 1944р. по січень 1946р. За цей проміжок часу, практично з нуля, закладено не тільки основи для формування народної адвокатури Закарпатської України, сформовано її кадровий склад, а і окреслено подальші плани її розвитку.

4. Особливість правових умов діяльності адвокатури на Закарпатті визначило вже згадане вище рішення Народної Ради Закарпатської України про відміну чинних до того часу угорських та чехословацьких правових норм на території Закарпатської України. Відтак адвокатура Закарпатської України

змушена була виконувати свої завдання в умовах правового вакууму, що значно знижувало ефективність її діяльності.

3.2. Реалізація концепції радянської адвокатури в Закарпатській області у складі УРСР (1946-1950 рр.)

Досліджуючи історію інституту адвокатури у державному механізмі Радянської України, В. Святоцька приходить до висновку, що перебування частин України під пануванням різних держав (Росії, Австро-Угорщини, Польщі) відповідно відобразилось і на організації та діяльності на даних територіях інституту адвокатури у радянський час[105,с.142]. Однією з таких українських територій було і Закарпаття, яке останнім з усіх західноукраїнських земель стало частиною УРСР.

Зокрема, 27.11.1945р. Президією Верховної Ради СРСР ратифіковано договір між СРСР і Чехословацькою Республікою від 29.06.1945р. про возз'єднання Закарпатської України з Українською РСР. Відтак радянський правопорядок поширений у Закарпатті згідно з Указами Президії Верховної Ради СРСР від 22.01.1946р. про утворення Закарпатської області в складі Української РСР[330,с.273], а також від 24.01.1946р., яким з 25.01.1946р. на територію Закарпатської області поширено законодавство УРСР[331,арк.2].

Таким чином, у січні 1946р. офіційно розпочалась історія радянського Закарпаття. Після цього репресивним механізмом проти так званих «ворогів» займалися уже органи КДБ, прокуратури і обласного суду, різні військові трибунали, а також такий позасудовий орган, як особлива нарада при Міністрі державної безпеки СРСР. На посади в органи прокуратури, суду та КДБ в області призначалися переважно особи із інших областей, що прибували сюди за рішенням ЦК КП(б)У, уряду і наркоматів УРСР. Чимало людей осідало і без направлення. Вони слабо розбирались в історії, умовах, звичаях і традиціях населення краю, в результаті цього допускали багато недоліків, помилок і промахів, а також некомпетентності у вирішенні складних питань життя Закарпаття[332,с.72]. У таких умовах проходила радянізація Закарпаття. Вона полягала, серед іншого, в уніфікації практики діяльності владних інститутів на

Закарпатті з аналогічною практикою та стандартами їх діяльності в СРСР–УРСР. Щодо стандартів радянської адвокатури, то вони неоднозначні. Так, адвокатура в СРСР згідно з чинним на той час адвокатським порядком мала діяти на основі нормативно визначених принципів самоврядування, що вже само собою було неординарним явищем для радянського правового режиму. Відомий американський дослідник історії радянської адвокатури Юджін Хаскі вважав, що насправді для влади адвокатура слугувала доказом законності радянської правової системи всередині держави та за кордоном[333,с.170]. Хоча адвокатура в СРСР мала статус громадської організації, але на неї покладали здійснення функцій державної ваги. До таких, окрім надання адвокатами юридичної допомоги громадянам та організаціям, здійснення захисту їх інтересів в суді у цивільних та кримінальних справах, належали ще й інші завдання.

Тому радянські адвокати мали брати і активну участь у реалізації пропагандистсько-виховного впливу на населення; становленні соціалістичної законності та правопорядку; служінні радянському суспільству, а не клієнту; допомозі суду в реалізації радянського правосуддя. Зміст всіх вказаних положень сягає своїми коренями до відомої доповіді головного теоретика радянських юристів, А.Я. Вишинського під назвою «Революційна законність і завдання радянського захисту», яку він в якості Генерального прокурор СРСР проголосив у 1933р. на зборах московської колегії захисників [334,с.35-37].

Таким чином, та роль, яка відводилась адвокатурі в правовій системі СРСР, відрізнялась від призначення адвокатури в правових системах інших країн. Тому науковцями кваліфіковано професійну діяльність радянських адвокатів в рамках окремої етатичної концепції. Її зміст українська дослідниця Н.Обловацька визначає наступним: 1) адвокатура хоч і юридично незалежна, але фактично виконує функцію державного органу; 2) діяльність адвокатури зводиться до сприяння соціалістичному правосуддю і пропагандистсько-виховному впливові на населення, адвокати вірні партії та ідеології; 3) значення адвокатури навмисне підмінювалося; 4) ослаблення ролі і значення

інституту адвокатури у суспільному житті; 5) рівень захисту прав людини і громадянина документально високий, а юридично не відповідав покладеним на неї функціям; 6) низький, декларативний характер основних законодавчих актів у сфері захисту та охорони прав людини і громадянина; 7) моральні принципи адвокатів відповідали суспільному і державному ладу[335,с.38].

Отож, після поширення радянського правопорядку в Закарпатті у 1946р. уніфікація практики діяльності адвокатури краю з аналогічною практикою та стандартами її діяльності в СРСР-УРСР якраз і зосереджувалась на впровадженні стандартів етатичної концепції здійснення адвокатської діяльності. Радянська влада вже мала досвід радянзації адвокатури тих західноукраїнських земель, які стали частиною СРСР на початковому етапі Другої світової війни.

З 25.01.1946р. правовою основою діяльності адвокатів Закарпатської області стало радянське законодавство. У його структурі ключове місце займали норми Конституції СРСР від 05.12.1936р. Її положення дублювались в Конституції УРСР від 30.01.1937р. Окремо слід згадати Положення про адвокатуру СРСР від 16.08.1939р.[32], яке регулювало порядок організації та діяльності адвокатури в СРСР аж до 1962 р. Окрім цього, цілий ряд відомчих актів виданих НКЮ СРСР та НКЮ союзних республік (в серпні 1946р. їх наступниками стали Міністерство юстиції СРСР та міністерства юстиції союзних республік), яких (інструкцій та наказів щодо адвокатури) станом на 01.08.1948р. діяло 15. У них детально врегульовувались різні сторони діяльності органів радянської адвокатури[336,с.415-434]. Так як Положення 1939р. мало загальносоюзний статус, за час його дії окремих та відмінних від нього правил організації та діяльності адвокатури в СРСР не існувало.

Щодо Конституцій СРСР 1936р. та УРСР 1937р. відповідно, то, за мірками свого часу, вони були одними з найбільш демократичних у світі. Зокрема, в них проголошувалось право на недоторканність особи, таємницю листування, усім громадянам надавались рівні права: загальне, рівне і пряме виборче право при таємному голосуванні; право на працю і відпочинок,

матеріальне забезпечення у старості і хворобі, свободу совісті, слова, друку, зборів і мітингів. Однак більшість з цих прав мали виключно декларативний зміст.

Знаковий характер Конституції СРСР 1936р. та УРСР 1937р. мали і для адвокатури. Зокрема, у статті 110 розділу 4 Конституції УРСР 1937р., що мав назву «Суд та прокуратура», було зазначено про гарантію здійснення відкритого розгляду справ у судах, а також заборону на обмеження права особи на захист[337]. Однак дослідники справедливо відзначають, що, за наведеною конструкцією статті 110 Конституції УРСР 1937р., Основний Закон регламентував не право особи на захист, а вказував на неприпустимість його обмеження під час судового розгляду[338,с.53]. Лише 20.04.1978р. на позачерговій сесії Верховної Ради УРСР, де прийнято чергову українську Конституцію – засновано новий етап розвитку інституту «захисту» шляхом закріплення у статті 156 права обвинуваченого на захист[339]. Варто зауважити і те, що смертну кару як вид кримінального покарання в СРСР відмінено тільки в 1947р., а із 1950р. її застосування знову допускалось, але тільки до зрадників Батьківщини, шпигунів, підричників-диверсантів[340,с.100-101].

Знаковим для історії радянської адвокатури стало і саме Положення 1939р., яке вперше закріпило в радянському законодавстві термін «адвокат» на противагу терміну «захисник». З даного приводу О. Залогіна слушно зазначає, що «назва «колегія адвокатів», безсумнівно, більш точно відображала зміст діяльності її членів-адвокатів, а саме захист у кримінальних справах та представництво у справах цивільних, тоді як зміст терміну «захисник» виражав тільки захист у кримінальних справах»[341,с.5].

Також з Положенням 1939р. історично пов'язано завершення в СРСР періоду організаційної залежності адвокатури від органів суду. Відтоді місцеві суди позбавлялись права дисциплінарного нагляду за адвокатами. На противагу цьому започатковувалось оформлення адвокатури в системі органів юстиції. Так, Положення 1939р. закріпило за НКЮ СРСР право загального керівництва організацією діяльності колегій адвокатів. Тому НКЮ СРСР, як і НКЮ

союзних республік, наділялись правом відкликання адвокатів зі складу колегій в обхід рішень органів адвокатського самоврядування. Також саме до НКЮ союзних республік могли бути подані апеляції на рішення президій про відмову в прийнятті та виключенні зі складу колегій адвокатів, які своєю чергою оскаржувались до НКЮ СРСР, рішення якого мали статус остаточних.

Окремо слід зазначити, що в Положенні 1939р. взагалі не згадувалось про адвокатську таємницю, яку радянський дослідник П. Елькінд визначав у своїй основі тотожною до загальної етики в соціалістичному суспільстві, і яка водночас мала і свої особливості. Цю її специфіку обумовила та роль і завдання адвокатури, притаманні їй в радянських умовах, де вона була покликана надавати широким масам населення юридичну допомогу, поширювати серед них правові знання, допомагати суду в здійсненні соціалістичного правосуддя[342,с.17].

Структурно радянські адвокати за Положенням 1939р., об'єднувались та діяли в складі колегій адвокатів: обласних, крайових та республіканських. Всі вони мали статус юридичних осіб, були добровільними громадськими організаціями, що діяли на засадах самоврядування і бюджетної самостійності. Питання їх внутрішньої організації знаходилися у сфері компетенції загальних зборів членів кожної з колегій адвокатів, які таємним голосуванням обирали в колегіях на два роки президії та ревізійні комісії.

Особи, які не входили до однієї з діючих колегій адвокатів, допускались до здійснення адвокатської діяльності як виняток, для чого вони мали отримати дозвіл від НКЮ відповідної союзної республіки. Така практика, за словами дослідників радянської адвокатури В.Семянникова та И.Сухарева, була поширеною тільки у віддалених місцевостях, де юридичні консультації не організовувалися через їх нерентабельність. У зв'язку з цим за рекомендаціями місцевих керівних організацій дозволялося займатись адвокатською діяльністю вчителям, лікарям та іншим представникам інтелігенції[343,с.8].

Фактичне керівництво адвокатурою в УРСР здійснювалось НКЮ СРСР через НКЮ УРСР та його управління при обласних радах депутатів трудящих

шляхом видання відповідних інструкцій та наказів.

У таких головних рисах полягав зміст організації післявоєнної адвокатури в УРСР згідно з Положенням 1939р., яке з 25.01.1946р. діяло і в Закарпатській області. Однак організація адвокатури краю у післявоєнний час мала свої особливості. Так, після січня 1946р. в колегії продовжував діяти організаційний період. І це при тому, що ще 29.06.1946р. Організаційне бюро вносило пропозиції щодо його завершення та проведення перших загальних зборів народних адвокатів Закарпатської України, але дане прохання відхилили, як і аналогічні пропозиції Організаційного бюро Закарпатської обласної колегії адвокатів від 08.05.1947р.[344, арк.9, 28].

Таким чином, керівництво колегією адвокатів у Закарпатті після січня 1946р. продовжували здійснювати не органи адвокатського самоврядування, а Організаційне бюро. Його склад формувався НКЮ УРСР. Зокрема, 14.01.1946р. М. Бращайка, М. Юдковича і П. Дацького виведено зі складу даного органу, а на їх місця призначались М. Завгородний, як голова Організаційного бюро (до цього в різний час очолював колегії адвокатів у Харківській та Львівській областях), Е. Вальницький, як заступник голови, М.Калинов, як відповідальний секретар, а В.Тудовші та М.Федорко, як члени Організаційного бюро[327,арк.37].

Загалом відновлення адвокатури в західних республіках СРСР проходило важко. Практично до закінчення війни більшість сільських районів УРСР не були укомплектовані адвокатами[345,с.29]. На це були об'єктивні причини. Адже країна зазнала величезних людських втрат. Так, статистика свідчить, що в ході війни, вже станом на червень 1943р., загальна кількість адвокатів в СРСР зменшилась на 55 %[346,с.28]. Все це обумовило головні риси розвитку післявоєнної радянської адвокатури, яка після закінчення війни найперше мала бути відновлена кількісно.

На практиці умови післявоєнного періоду визначили і ряд інших проблем, якими в радянській адвокатурі, за словами А. Клевцова, були: фінансові питання, відсутність приміщень необхідної кількості та належної якості для

нормальної роботи адвокатів та інше. Своєю чергою, це позначилося на якості захисту прав та інтересів громадян та юридичних осіб. Хоча влада вже більше довіряла адвокатурі і не сприймала її як ворожу буржуазну організацію, що спостерігалось у перші роки радянської влади[347,с.48], але насправді дійсне ставлення влади до адвокатури кардинально не змінилось, адже і надалі йшлося про те, що адвокатура братиме участь в імітації радянського правосуддя. ... Міністерство юстиції переслідувало кінцеву мету – перетворити адвокатуру в придаток свого відомства[348,с.97]. У контексті всього переліченого слід звернути увагу на те, що радянська адвокатура протягом всієї своєї історії мала таку особливість, що в її складі завжди працювали найбільш активні радянські юристи[349,с.15]. Цьому загалом сприяв творчий характер професії адвоката.

Таким чином, післявоєнна адвокатура в УРСР мала спільні та відмінні риси з післявоєнною адвокатурою Закарпаття. Зокрема, великі фінансові проблеми в післявоєнний час відчувала як адвокатура в УРСР, так і адвокатура на Закарпатті. Щодо останньої, то станом на квітень 1947р. сім юридичних консультацій в Закарпатській області продовжували перебувати у будівлях судів, де значна частина офісних меблів належала адвокатам особисто. А в Рахові, Міжгір'ї, Сваляві та Середньому юридичні консультації розміщувались в особистому житлі адвокатів[350,арк.67,70,73]. У подальшому, 06.08.1948р., МЮ УРСР у своєму листі зазначало, що юридичні консультації повинні розміщуватись виключно в приміщеннях за межами будівель судів. Не залишались осторонь від фінансових проблем закарпатських адвокатів і колегії з інших областей УРСР. Тоді матеріальну підтримку Закарпатській колегії надали Київська, Одеська, Сталінська, Вінницька, Полтавська, Чернігівська, Чернівецька, Житомирська, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська та Львівська колегії адвокатів на загальну суму 72000 карбованців [351,арк.1].

Щодо кадрових питань в адвокатурі Закарпаття, то ще станом на 01.01.1946р. статус адвоката мала 31 особа. За національною приналежністю: 12 українців, 9 росіян, 4 євреї, 3 угорці, 3 чехи та словаки. За політичною

орієнтацією: 26 безпартійних, 1 кандидат в члени та 4 члени компартії. Юридичні консультації діяли у всіх районах області (в Сваляві, Рахові, Іршаві, Міжгір'ї, Великому Березному та Перечині вони працювали в складі одного адвоката) [326,арк.1,2,3]. Організаційне бюро і надалі продовжувало приділяти належну увагу доборові кадрів[159,с.101]. Вживались заходи і для їх професійної перепідготовки. Так, через те, що значна частина місцевих адвокатів погано знала українську та російську мови, а для вивчення особливостей радянського законодавства потрібен був певний час, рішенням Організаційного бюро від 15.10.1947р. створено консультаційне бюро. У його складі діяли кримінальна та цивільна секції з вдосконалення адвокатами своїх знань із радянського законодавства[352,арк.7,8].

Отож, з'ясувавши особливості організації адвокатури Закарпаття у післявоєнний період та охарактеризувавши загальний стан адвокатури в СРСР-УРСР, стосовно до Закарпаття, не менш важливим є розкриття загальних тенденцій розвитку післявоєнної радянської адвокатури та здійснення в цьому контексті їх співставлення з тими змінами, що відбувались в закарпатській адвокатурі.

Як відомо, складовою частиною історії адвокатури СРСР були періодичні чистки в її рядах. Напередодні Другої світової війни, в 1936-1938рр., за результатом їх проведення припинили діяльність сотні адвокатів[333,с.151-154]. Після закінчення Другої світової війни та переходу до мирного життя в СРСР, знову поставлено на порядок денний питання перевірки кадрів на їх відданість радянській владі. Як зазначає О. Кодинцев, в Україні в перший рік після її визволення в адвокатуру було прийнято багато людей, які перебували на окупованій території. Серед них були і колишні радянські адвокати, яких «тимчасово допустили до роботи» у зв'язку з кадровими проблемами в країні, адже адвокатів не вистачало протягом багатьох років[345,с.151-154]. Тому в перші післявоєнні роки, коли політичні репресії знову стали набирати обертів, колеги вкотре були піддані чисткам, які проводились під гаслом атестації адвокатів. У такий спосіб із адвокатури виганялись ті адвокати, що були

небажаними для влади. Також значно посилювався і партійний вплив на адвокатів. Розпочалась їх ґрунтовна ідеологічна підготовка, яка мала надати владі впевненість в надійності адвокатів[353,с.17-18].

На Закарпатті народна адвокатура Закарпатської України у 1945-1946рр. формувалась переважно кількісно. За весь вказаний період до дисциплінарної відповідальності притягли сім адвокатів, з яких тільки одного виключили зі складу колегії через грубе порушення трудової дисципліни і поведінку, яка не відповідає званню радянського адвоката[326,арк.81]. Однак ситуація кардинально почала змінюватись у 1947–1948рр., коли не минула радянська «чистка» і адвокатів Закарпаття. Так, заступник керівника МЮ УРСР Южний у 1947р. на представленні оновленого складу Організаційного бюро в Ужгороді рекомендував його членам «для правильного прийняття ними рішень добре вивчити особливості адвокатури Закарпаття, а найперше – її кадровий склад. Ігнорування рішень державних органів в даних питаннях було недопустимим»[344,арк.78].

З урахуванням вказаних рекомендацій у наступні роки відбувся ряд змін у кадровому складі колегії адвокатів Закарпатської області. Так, на 01.01.1947р. місцева колегія нараховувала 57 адвокатів. За 1947р. до її складу прийнято 22 адвокатів та 3 стажерів. Загалом у краї діяло 16 юридичних консультацій, а вже на 01.01.1948р. їх було 20[354,арк.54].

Щодо адвокатів, які в 1947р. вибули з колегії, то за власним бажанням припинив адвокатську діяльність М. Бращайко. Арештованим та відправленим у виправно-трудоий табір Донбасу в м. Єнакієво був його брат Ю. Бращайко [355,с.22]. Його через деякий час після повернення до Закарпаття 15.11.1947р. виключено із колегії у зв'язку з низькою якістю роботи. За цією самою підставою припинили адвокатську діяльність Е. Валла, І. Веселий, Г. Лукач, Е. Пак та І. Маркуш. Через це, а також і політичну неграмотність із колегії вибули Ю. Егрешій, І.Мольнар та А.Тегзе [354,арк.63]. На державну службу перейшли адвокати А.Карел та А. Коверніков. Подвійне громадянство стало підставою для виключення зі складу колегії З.Мошковича,

Т.Рознера, Ф.Терека та Г.Фекете. Через порушення фінансової дисципліни відкликали зі складу колегії на підставі рішення НКЮ УРСР голову Організаційного бюро М.Завгородного. Також у тому самому 1947р. припинили адвокатську діяльність Й.Сич та Г.Смирнов[354,арк.63].

Продовжились відрахування адвокатів і у 1948 р. Через низьку якість роботи з колегії вибули В. Васовчик, Б. Вінницький, А. Дудич, А. Іванова, Г.Рац та І.Товт. За власним бажанням адвокатську діяльність припинили М.Станько та М.Павлюк. За порушення трудової дисципліни виключили С.Борецького. Через фінансові порушення вибув Е.Добош. Також в 1948р. припинили здійснення адвокатської діяльності Е.Вальницький, К.Шаповаленко та А.Ротт[354,арк.62].

Загалом в 1947р. з колегії адвокатів Закарпатської області вибуло 25 адвокатів, в 1948р. – 13[354,арк.62,63]. Надалі, за 1949р. та 1950р., дані показники становили відповідно 2 [356,арк.65] та 6 адвокатів[357,арк.75]. Багато з усіх відрахованих адвокатів у 1947-1948 рр. в очах радянської влади не зуміли підвищити свій ідейно-політичний рівень та позбутись буржуазного світогляду.

Таким чином, хоча МЮ УРСР у 1947р. і був затверджений план з розширення у краї мережі юридичних консультацій з 16 діючих до 23, у структурі яких мало працювати 77 адвокатів[326,арк.88], але здійснені відрахування адвокатів за 1947-1948 рр. не дозволили досягти запланованих показників.

Іншою тенденцією у післявоєнній радянській адвокатурі в 1947-1949 рр. була справжня боротьба проти завищених адвокатських гонорарів. Вона здійснювалась наступними методами: фактичною забороною на застосування статті 10 Інструкції НКЮ СРСР від 02.10.1939р. №85 «Про порядок оплати юридичної допомоги, яка надавалась адвокатами населенню» (надалі – Інструкція №85 від 1939р.), чистками адвокатури, залученням адвокатів до участі в масових кампаніях, марксистсько-ленінським вихованням, вирівнюванням рівня доходів між «багатими» адвокатами в містах та

«бідними» їх колегами в селах, збільшенням кількості безоплатних справ[348,с.91].

Згідно з Інструкцією №85 від 1939р., яка в післявоєнному СРСР визначала порядок оплати професійних послуг адвоката, розмір адвокатського гонорару визначався завідувачем юридичної консультації за домовленістю з клієнтом. Гонорари за ведення кримінальних справ у судах першої інстанції могли становити до 250 карбованців (стаття 8 Інструкції). Гонорари в розмірі від 250 до 500 карбованців могли встановлюватись у складних справах, що потребували додаткового вивчення адвокатом спеціальних питань (стаття 10 Інструкції). Гонорари більше 500 карбованців дозволялось встановлювати у виключних випадках тільки за рішенням президії колегії (на Закарпатті це питання належало до відома Організаційного бюро протягом всього організаційного періоду)[336,с.91].

Боротьба проти завищених адвокатських гонорарів стала частиною історії й адвокатури Закарпатської області в складі УРСР. Зокрема, у квітні 1947р. ревізори обласного управління МЮ УРСР в Закарпатській області перевіряли в краї діяльність Організаційного бюро за період з 01.01.1946 по 30.04.1947р. Тоді в колегії працювало 67 адвокатів (серед них були дві жінки). Безпартійними залишались 62 адвокати, 4 з них були членами, а 1 – кандидатом в члени компартії. За національною ознакою колегія включала: 29 українців, 22 росіян, 3 євреїв, 10 угорців та 3 адвокатів інших національностей. У ході перевірки серед іншого було встановлено численні випадки завищення гонорарів у місцевих адвокатів без достатніх на те підстав [350, арк.70-73].

За результатами ревізії проведена ротація у складі Організаційного бюро. Новим керівником даного органу став П.Лизогуб (до того часу працював у колегії адвокатів Харківської області). Його заступником призначили М.Юдковича. Відповідальним секретарем Організаційного бюро став М.Калинов. Членами Організаційного бюро призначили А. Молнара та

В.Ганчина. До складу ревізійної комісії ввійшли адвокати К. Шаповаленко, Ю. Штефанець та Г.Івашко[344,с.78,81].

Представляючи в Ужгороді новий склад Організаційного бюро, представник МЮ УРСР зазначав, що попередній склад Організаційного бюро не зумів належно організувати роботу колегії. Всім членам Організаційного бюро вкотре рекомендувалось для правильно прийняття рішень вивчити особливості закарпатської адвокатури. Щодо кадрових питань, то в них Організаційне бюро мало особливо тісно співпрацювати з державними органами і не ігнорувати їхні рішення[344,арк.78].

Надалі Організаційне бюро діяло без кадрових змін у своєму складі до перших загальних зборів членів Закарпатської обласної колегії адвокатів, що відбулися 15.02.1948р. На цих зборах тоді обрали президію та ревізійну комісію колегії адвокатів, узагальнили результати організаційного періоду. Зокрема, у своєму виступі голова Організаційного бюро зазначав, що за цей період створено 20 юридичних консультацій (4 – з кількістю адвокатів від 5 до 10, 6 – з кількістю адвокатів від 3 до 5, і 10 консультацій діяло в складі одного адвоката), в колегію прийняли 101 адвоката, з яких вибуло 47. Все населення Закарпаття було забезпечене юридичною допомогою на належному рівні. Окрім цього, про недоліки в роботі колегії доповідав адвокат В.Тудовші. Він наголосив на мовному питанні, адже ряд новоприйнятих адвокатів не мали належних знань із української та російської мов, що зменшувало ефективність їх професійної діяльності в судах по забезпеченню належного представлення інтересів їхніх клієнтів[352,арк.2,3,5].

Щодо організаційного періоду в адвокатурі Закарпатської області в складі УРСР відомий дослідник української адвокатури О.Д. Святоцький зазначав, що довготривалість цього періоду обумовлювалась кадровими проблемами (місцеві юристи, що виявили бажання працювати в адвокатурі, погано розуміли радянське законодавство, знаходились під впливом буржуазної ідеології, оскільки отримали освіту в буржуазних університетах Праги та Будапешта [51,с.99].

Однак в областях Західної України, включених до складу УРСР в 1939 р., організаційні бюро в колегіях діяли з січня по серпень 1940 р.[358,с.20,22]. І це при тому, що загалом були відсутні суттєві відмінності в характеристиці тогочасної адвокатури Західної України та післявоєнної адвокатури Закарпаття.

Зокрема, М.І. Настюк щодо радянізації в 1939р. адвокатури Західної України зазначав, що більшість новоприйнятих тамтешніх адвокатів не були обізнані з радянським законодавством і тому не могли відразу виступати в судових засіданнях і надавати кваліфіковану юридичну допомогу населенню. До того ж в областях Західної України серед колишніх польських адвокатів було чимало активних членів ворожих партій, які намагались проникнути в органи радянської адвокатури[359,с.26].

Отже, є підстави стверджувати, що довготривалість організаційного періоду в післявоєнній адвокатурі Закарпаття суперечила як нормам радянського законодавства (загальні збори членів колегії мали проводитись не менше двох разів на рік, що визначалось в нормах Положення 1939р.), так і була безпідставною з огляду на результати розбудови колегії. Пропозиції Організаційного бюро провести перші загальні збори народних адвокатів Закарпатської України 29.06.1946р. були цілком обґрунтованими.

Що ж до резолюції перших загальних зборів членів колегії адвокатів Закарпатської області від 15.02.1948р., то її рекомендації зводилися до того, щоб взяти до уваги всі здобутки організаційного періоду, але і не забувати про необхідність продовжувати роботу із відрахування зі складу колегії тих адвокатів, які не бажали включатись в радянський лад і вивчати радянське законодавство, як і підвищувати свій ідейно-політичний рівень.

З урахуванням оголошеного курсу процеси розвитку адвокатури Закарпатської області в складі УРСР мали такі характерні ознаки. Якщо на час завершення в лютому 1948р. організаційного періоду в адвокатурі краю діяло 56 адвокатів та один стажер, 51 особа (або 90 %) належали до місцевих юристів та здобули вищу юридичну освіту в університетах Чехословаччини та Угорщини[352,арк.2], то надалі ці показники зазнали змін. Станом на

01.12.1950р. із 46 адвокатів та 9 стажерів тільки 36 осіб були місцевими юристами (або 65 %). У квітні 1950р. з 50 адвокатів колегії тільки 39 (або 78 %) мали вищу юридичну освіту[357,арк.1,89].

Отже, не вдалось зберегти рівень професійної підготовки адвокатів, що був досягнутий на Закарпатті у ході організаційного періоду. Відбувались схожі зміни і в адвокатурі Радянської України. У 1948р. начальник відділу адвокатури МЮ СРСР С.Бакшеев на сторінках журналу «Соціалістична законність» зазначав, що і в Радянській Україні у зв'язку з недостатнім контролем президій за процесом прийняття нових членів, кількість адвокатів, які не мали юридичної підготовки, збільшувалась[360,с.4].

Загалом в організаційний період до адвокатів на Закарпатті звернулось за юридичною допомогою більше 40000 місцевих жителів[354,арк.54]. Загальний обсяг безоплатної правової допомоги серед всіх наданих правових послуг склав 43,5 %[352,арк.4]. За 1948р. до адвокатів краю звернулось 24000 осіб[356,арк.21]. Якщо в 1947р. частка наданої адвокатами безоплатної юридичної допомоги становила 43,5%, то в 1948р. вона зросла до 45%. У 1950р. юридична допомога адвокатами надавалась громадянам у 3140 кримінальних справах та в 2606 цивільних справах. Окрім цього, було підготовлено 5447 юридичних документів та надано 5075 юридичних консультацій. Щодо гонорарної практики в Закарпатті, то завищені гонорари стали рідкістю [357,арк.81].

Як зазначав автор одного з тогочасних наукових посібників «Адвокат в радянському цивільному процесі» Б.Антимонов, «радянський адвокат завжди мав виступати одночасно як знавець радянського права і як його пропагандист – громадський діяч. При цьому його роботу не можна механічно розподілити на професійну (юридичні поради, складання документів, виступи в судах) і громадську (доповіді, лекції)[361,с.4]. Відтак збільшувався обсяг і суспільно-масової роботи адвокатів у Закарпатті. Якщо в 1947р. ними для населення прочитано 800 лекцій та доповідей, то в 1948р. ця цифра збільшилася практично в два рази [362,арк.18]. Збільшилась і частка юридичного супроводу

діяльності соціалістичного сектору. Якщо в 1948р. він був незначним, то за 1949р. укладено шість договорів про надання правової допомоги колгоспам та 83 іншим організаціям. У період з січня по лютий 1950р. ці показники зросли до 52 колгоспів та 175 інших організацій[363,арк.12-16].

Однак радянська влада не відзначала суттєвих змін у рівні політичної свідомості адвокатів Закарпаття. Питання ідейно-політичної підготовки адвокатів краю стало 12.02.1949р. предметом розгляду на других загальних зборах членів колегії адвокатів Закарпатської області. Тоді в колегії обрали і нового голову президії. Хоча голосування за кандидатуру М. Кабанова (став членом колегії 01.12.1949р.). не стало результативним, але рекомендації з цього питання присутніх представників партійних органів та МЮ УРСР сприяли успішному повторному голосуванню по кандидатурі М.Кабанова. Після цього адвокати обрали і нового заступника голови президії. Ним тоді став В.Ганчин, а відповідальним секретарем – В.Ковальчук [356,арк.45,46].

У резолюції других загальних зборів членів колегії адвокатів Закарпатської області зазначалось, що президія добилась певних успіхів у підвищенні ідейно-політичного рівня адвокатури, домоглась включення всіх адвокатів в політичне навчання, однак увага колегії до підготовки молодих адвокатів була недостатньою. Також мав бути збільшений і обсяг правових послуг з обслуговування суб'єктів соціалістичного сектору економіки, зокрема, новостворених колгоспів[363,арк.24,25,26].

Таким чином, як адвокатура в СРСР, так і адвокатура на Закарпатті у післявоєнний період, переорієнтовувались на здійснення юридичного супроводу суб'єктів соціалістичної економіки (колгоспів тощо).

Якщо станом на 01.07.1946р. з 39 адвокатів краю тільки один був членом компартії, а всі інші залишались безпартійними[326,арк.18], то в 1949р. партійна складова збільшилась до 8 адвокатів. Крім цього, 3 особи входили до складу ВЛКСМ (Всесоюзний Ленінський комуністичний союз молоді – І.Ф.). Станом на 01.01.1950р. в колегії членами і кандидатами в члени компартії було 12 осіб, а членами ВЛКСМ – 11 осіб, що склало 38,9 % від загального складу

колегії [357, арк.79].

У протоколі засідання Організаційного бюро від 25.12.1947р. №31 зазначено про лист Організаційного бюро до адвокатів області від 20.09.1947р. №526/47-20. У ньому адвокатам рекомендовалось звертати увагу суддів на допущені ними процесуальні порушення, а не використовувати ці аргументи для скасування судових рішень. Саме за невиконання таких рекомендацій проти адвокатів Мукачівської юридичної консультації Кампо і Чекана 25.12.1947р. порушені дисциплінарні провадження, а їх трактування ситуації тим, що «суддя є кваліфікованим юристом, і звертати увагу на його процесуальні порушення вони не будуть», – були сприйняті як «підтвердження неправильного відношення адвокатів до суду»[344,арк.116,117]. У ході розслідування доводи адвокатів не знайшли свого підтвердження, а 15.01.1948р. кожному з них оголосили догану за недобросовісне ставлення до своїх обов'язків при підготовці касаційних скарг [364,арк.7,8].

У цілому, період 1946–1950 рр. у Закарпатській обласній колегії адвокатів став часом продовження структурної розбудови колегії, яка завершилася встановленням в СРСР у 1950р. обмеження максимальної кількості адвокатів в кожній з діючих колегій[365,с.276].

Зокрема, на Закарпатті в структурі 23 юридичних консультацій могли працювати тільки 63 адвокати з урахуванням 7 стажерів: 21 адвокат – в складі двох юридичних консультацій м. Ужгорода (в тому числі – 4 стажери), а інші адвокати та стажери розподілялися в юридичних консультаціях районів області[357,арк.11,12].

Однак станом на 01.01.1951р. у колегії нараховувалось 59 її членів, у тому числі – 11 стажерів, що свідчить про відсутність суворого контролю за встановленим обмеженням. Якісний склад колегії був тоді наступним: а) вищу юридичну освіту мали 35 адвокатів і 3 стажери; б) середню юридичну освіту мало 6 адвокатів і 2 стажери; в) з юридичними курсами і без юридичної освіти було 7 адвокатів і 6 стажерів. Залишались тоді і юридичні консультації з одним адвокатом у їх складі (таких було 12) [363,арк.74,75]. За 1950р. у колегію

прийнято 3 адвокатів і 2 стажерів та виключено з її складу 8 адвокатів: трьох – за порушення трудової дисципліни, одного – за порушення норм Інструкції №85 від 1939 року, одного – за неправильне тлумачення радянських законів, одного – за недобросовісне ставлення до роботи адвоката, одного – за порушення фінансової дисципліни, один припинив здійснення адвокатської діяльності за власним бажанням. У подальшому двом із вказаних вище адвокатів вдалось поновитись у складі колегії. Всього за 1950р. за юридичною допомогою звернулось 14791 особа: а) 3947 робітників; б) 2931 службовці; в) 3242 колгоспники; г) 279 пенсіонерів; д) 174 інваліди. Юридична допомога була надана 1381 підприємству та установі, 1274 колгоспам. Окрім цього, адвокати взяли участь у розгляді 3140 кримінальних справ, з яких у 613 допомога надавалась безоплатно; в 2606 цивільних справах (безоплатних було 336); склали 5447 документів, з яких 1521 безоплатно; надали 5075 юридичних консультацій, з яких 5013 безоплатно. Окремим пунктом виступала юридична допомога соціалістичному сектору економіки[363,арк.81].

03.04.1950р. відбулись четверті загальні збори адвокатів Закарпатської обласної колегії адвокатів, у їх роботі взяли участь 44 адвокати з усіх 54 у складі колегії. Ключовими питаннями було підбиття підсумків з виконання резолюцій попередніх загальних зборів адвокатів області щодо збільшення обсягу наданої юридичної допомоги соціалістичному сектору економіки. У даному напрямку колегія адвокатів у Закарпатті досягла значних успіхів.

У контексті розгляду процесу «радянізації» адвокатури на Закарпатті слід проаналізувати і радянське галузеве законодавство щодо правового статусу адвоката та його співвідношення з можливістю ефективної адвокатської діяльності.

Так, післявоєнний судоустрій Української РСР з формально-юридичної сторони ґрунтувався на відповідних положеннях Конституції СРСР 1936р. (статті 102-112) і Конституції Української РСР 1937р. (статті 102-111), які за змістом були майже ідентичні. Докладніше питання судоустрою регулювалися в Законі СРСР «Про судоустрій Союзу РСР і союзних республік» від

16.08.1938р. У цих нормативно-правових документах декларувалося, що судді незалежні й підкоряються лише закону та була відображена демократична ідея виборності районних (міських) судів безпосередньо населенням, обласних судів – обласними радами депутатів трудящих і Верховних Судів союзних республік – Верховними Радами відповідних республік. Проте зазначені норми розходилися з реальним життям. Як було зазначено у доповідній записці управління кадрів ЦК ВКП(б) секретарю ЦК ВКП(б) О. О. Кузнецову від 01.12.1946р., «народні суди діють не відповідно до конституції вже 9 років»[366,с.317].

Щодо порядку здійснення судочинства, то чинними в УРСР після закінчення Другої світової війни залишались Кримінально-процесуальний кодекс УСРР від 20.07.1927р. [367] та Цивільний процесуальний кодекс УСРР від 05.11.1929р. [368].

У Цивільному процесуальному кодексі від 1929р. питанням адвокатури присвячувався розділ 2 «Представництво на суді». Він включав 10 статей. У статті 14 було зазначено, що сторони могли вести справи в суді особисто або через своїх представників. Представниками сторін могли бути: члени колегії оборонців; професійні організації в особі своїх уповноважених – у справах робітників та службовців, уповноважені незаможних селян; особи, допущені судом, що розглядав відповідну судову справу, керівники й постійні представники установ і об'єднань у справах цих установ, уповноважені кооперативними спілками, інші організації, що їм за спеціальним законом надавалось право представляти інтереси своїх членів, в особі своїх уповноважених (стаття 18). Повноваження представників оформлялося усною довіреністю сторони у ході судового засідання, що заносилось до протоколу судового засідання або довіреністю, яка мала засвідчуватись нотаріально (для робітників і службовців дозволялось посвідчувати довіреність за місцем роботи, а для військових за місцем несення військової служби). Члени колегії оборонців повинні були мати ордер, виданий відповідною юридичною консультацією (стаття 19). Представниками сторін не могли бути: особи, які не

досягли 18 років; особи, що були обмежені в правах за вироком суду щодо застосування статті 29 Кримінального кодексу УСРР, особи, що перебували під опікою; особи, що були виключені з колегії оборонців; народні судді, члени суду, слідчі та прокурори (стаття 23).

Отож, Цивільний процесуальний кодекс УСРР від 05.11.1929р. закріплював широке коло осіб, які могли виступати представниками в цивільному процесі, серед них за ознакою професійності ключове місце відводилось адвокатам.

Щодо Кримінально-процесуального кодексу від 1927р., то одним з найбільш слабких місць у кримінальному судочинстві було досудове слідство, на яке адвокати в післявоєнному СРСР тривалий час не мали допуску. Принагідно відзначимо, що зміни в даному напрямку були започатковані тільки в ході судової реформи 1958-1960 рр., коли захисника стали допускати до участі у справі з часу повідомлення обвинуваченому про закінчення досудового слідства і пред'явлення йому для ознайомлення усіх матеріалів провадження. У справах про злочини неповнолітніх, а також осіб, які в силу своїх фізичних чи психічних вад не могли самі здійснити право на захист, захисник почав допускатись до участі в справі з часу пред'явлення обвинувачення. У справах, у яких не проводилось досудове слідство, захисник допускався з часу передання обвинуваченого до суду[369,с.239]. Участь адвокатів у попередньому слідстві в будь-якій справі із часу пред'явлення обвинувачення встановлена в серпні 1972р.[370].

Загалом Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1927р. порівняно із Кримінально-процесуальним кодексом УСРР 1922р. доповнювався новими положеннями, які відображали тенденцію посилення впливу держави на суспільство. Звужувалося право на захист. Захисник мав право вступити в процес лише на стадії судового розгляду, а в справах про контрреволюційні злочини його могли допитати як свідка. Деякі справи підлягали розгляду надзвичайними судами й революційними трибуналами[371,с.9].

Хоча захисник за загальним правилом і не міг бути допитаний як свідок у ході судового розгляду, але така заборона не стосувалася випадків допиту щодо контрреволюційних злочинів, передбачених статтями 54-2–54-14 Кримінального кодексу УРСР 1927р. (стаття 62). Захиснику було надано право допитувати підзахисного, свідків у суді (статті 263 та 268), як і можливість виступити в судових дебатах з останньою реплікою (стаття 287).

Відповідно до пункту 5 статті 24 Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1927 р., захисника відносили до сторони кримінального процесу. У якості захисника, згідно із статтею 51, мали право виступати дві групи осіб. До першої групи належали професійні адвокати. До другої – всі інші особи (наприклад, близькі родичі, законні представники; представники державних підприємств та установ; представники професійних та громадських організацій). Загалом нормативно закріплювався перелік випадків обов'язкової участі захисника при розгляді окремих категорій справ, а саме: у справах, де санкція статті передбачала вищу міру покарання – розстріл; у справах, де професійні або громадські організації клопотали про призначення захисника; у справах, у яких брав участь державний обвинувач, за винятком справ приватного обвинувачення; у справах стосовно неповнолітніх, німих, глухих та психічно хворих осіб (стаття 53).

Отож, як зазначає Є. Смирнов, для КПК УРСР 1922 та 1927 рр. характерною була відсутність вказівки на те, яку функцію виконує захисник[372,с.79], статус адвоката за Кримінально-процесуальним кодексом УРСР 1927р. був формальним, не мав чіткого нормативного закріплення, допускався допит захисника як свідка та можливість його участі лише на судових стадіях процесу [373,с.311].

Поряд з цим, слід звернути увагу і на те, що в той час продовжували діяти Постанови ЦВК СРСР від 01.12.1934р. та від 14.09.1937р. «Про внесення змін в діючі кримінально-процесуальні кодекси союзних республік». Вони визначали особливий порядок розгляду справ про терористичні організації і терористичні акти проти працівників радянської влади та диверсії і

шкідництво [374,с.372,497]. Зокрема, слідство в таких справах мало тривати не більше десяти днів; обвинувальний висновок вручався обвинуваченому за добу до розгляду справи в суді; судові засідання проходили без участі сторін та їх представників; касаційне оскарження вироків, як і подання клопотань про помилування, не допускалось; вироки про застосування смертної кари виконувались негайно. Вказані норми зменшили процесуальні гарантії у справах про державні злочини і самі стали джерелом розповсюдження порушення соціалістичної законності. Тільки указом Президії Верховної Ради СРСР від 19.04.1956р. ці акти були відмінені[369,с.62].

Завершуючи цей підрозділ, можна зробити такі висновки:

1.Роль, яка відводилась адвокатурі в правовій системі СРСР, відрізнялась від правової ролі адвокатури в правових системах інших країн. Відтак науковцями справедливо кваліфіковано адвокатську діяльність радянських адвокатів в рамках окремої етатичної концепції.

2.3 поширенням у 1946р. радянського правопорядку в Закарпатті уніфікація практики діяльності закарпатської адвокатури з аналогічною практикою та стандартами її діяльності в СРСР-УРСР якраз і зосереджувалась на впровадженні у Закарпатті стандартів етатичної концепції здійснення адвокатської діяльності. При цьому слід зауважити, що радянська влада вже мала досвід радянзації адвокатури тих західноукраїнських земель, які стали частиною СРСР- УРСР ще на початковому етапі Другої світової війни.

3.Зміст концепції організації післявоєнної адвокатури в СРСР-УРСР визначався Положенням про адвокатуру від 1939р., яке з 25.01.1946р. було поширено і на територію Закарпатської області. Однак організація закарпатської адвокатури мала свої особливості, адже після січня 1946р. там продовжував діяти організаційний період.

4.Радянська післявоєнна адвокатура мала спільні та відмінні риси з післявоєнною адвокатурою Закарпаття. Зокрема, великі фінансові проблеми в післявоєнний час відчувала як адвокатура в СРСР, так і адвокатура Закарпаття.

5.Якщо протягом 1945-1946рр. формування народної адвокатури

Закарпатської України проходило переважно кількісно, то в 1947–1948рр. не оминула радянська «чистка» і адвокатів Закарпатської області в складі УРСР.

6.У радянській післявоєнній адвокатурі в 1947-1949 рр. проходила боротьба проти завищених адвокатських гонорарів, яка стала частиною історії й адвокатури Закарпатської області в складі УРСР.

7.Як адвокатура в СРСР, так і адвокатура в Закарпатті у післявоєнний час переорієнтовувались на здійснення юридичного супроводу суб'єктів соціалістичної економіки (колгоспів тощо). Вказаному сприяв і курс в державі на те, що в радянському суспільстві злочинності як такої бути не може.

8.Загальною особливістю процесів радянзації адвокатури Закарпаття, порівняно з аналогічними процесами в областях Західної України в 1939–1940 рр., стало те, що там організаційний період в адвокатурі був безпідставно довготривалим з огляду на досягнуті результати у формуванні місцевої колегії адвокатів.

9.За період 1946–1950рр. у Закарпатті діяльність органів адвокатури була приведена відповідно до практики їх роботи в СРСР-УРСР.

Вказане підтверджує те, що адвокати в Закарпатті, окрім діяльності з надання юридичної допомоги громадянам та організаціям, реалізації захисту їх інтересів у суді в цивільних та кримінальних справах, розпочали активно здійснювати й ряд інших завдань. Зокрема, як і в СРСР, закарпатські адвокати брали участь в реалізації пропагандистсько-виховного впливу на населення; у становленні соціалістичної законності та правопорядку; мали здійснювати служіння радянському суспільству, а не клієнту; допомагати суду в реалізації правосуддя.

Висновки до розділу 3

Висвітлення процесу формування адвокатури Закарпатської України та радянзації адвокатури Закарпатської області в складі УРСР дозволило зробити такі висновки:

1.Скасування на території Закарпатської України дії всіх іноземних правових норм (чеських та угорських) визначило процес упорядкування

правових відносин як одне з невідкладних завдань, що втілювалось у тому числі і через створення системи правоохоронних та судових органів Закарпатської України. Їх формування не могло обійтись без такого правозахисного інституту, як адвокатура. Безпосереднім формуванням народної адвокатури Закарпаття займався спеціально створений для цього орган – Організаційне бюро. До його завдань належала організація народної адвокатури та проведення підготовчих робіт по скликанню з'їзду народних адвокатів Закарпатської України, де мали бути сформовані керівні органи колегії (обрані голова колегії адвокатів та її президія).

2. Те, що саме місцеві юристи залучались до організації, а в подальшому саме вони складали основу народної адвокатури Закарпаття, обумовлювалось тим, що в Закарпатті у той час була достатня кількість юридичних кадрів, і так само свій вплив зробило ще й те, що в СРСР після закінчення Другої світової війни гостро стояло питання з кадрами, адже держава зазнала величезних людських втрат під час Другої світової війни.

3. Діяльність Організаційного бюро із розбудови системи народної адвокатури Закарпатської України наочно показує перебіг тих історичних подій, у ході яких крок за кроком проходило формування адвокатури краю в перехідний період історії Закарпаття з жовтня 1944р. – по січень 1946р. У цей проміжок часу, практично з нуля, було закладено не тільки основи для формування народної адвокатури Закарпатської України, а й окреслено подальші плани її розвитку.

4. Роль, яка відводилась адвокатурі в правовій системі СРСР, відрізнялась від правової ролі адвокатури в правових системах інших країн. Відтак науковцями кваліфіковано адвокатську діяльність радянських адвокатів в рамках окремої етатичної концепції.

5. Після поширення у 1946р. радянського правопорядку в Закарпатті уніфікація практики діяльності адвокатури краю з аналогічною практикою та стандартами її діяльності в УРСР-СРСР якраз і зосереджувалась на впровадженні стандартів етатичної концепції здійснення адвокатської

діяльності. При цьому слід зауважити, що радянська влада вже мала досвід радянзації адвокатури тих західноукраїнських земель, які стали частиною СРСР-УРСР ще на початковому етапі Другої світової війни.

6.Зміст нормативної концепції організації післявоєнної адвокатури в СРСР-УРСР визначався нормами Положення про адвокатуру від 1939р., яке з 25.01.1946р. поширювалось і на територію Закарпатської області. Однак організація закарпатської адвокатури мала свої особливості, адже після січня 1946р. в колегії адвокатів Закарпатської області продовжував діяти організаційний період.

7.Радянська післявоєнна адвокатура мала спільні та відмінні риси з післявоєнною адвокатурою Закарпаття. Зокрема, великі фінансові проблеми в післявоєнний час відчувала як адвокатура в СРСР, так і адвокатура в Закарпатті.

8.За період 1946–1950 рр. у Закарпатті діяльність органів адвокатури була приведена у відповідність до практики їх роботи в СРСР-УРСР.

9.Особливістю процесів радянзації адвокатури Закарпаття, порівняно з аналогічними процесами в областях Західної України в 1939–1940 рр., стало те, що організаційний період в адвокатурі Закарпаття був безпідставно довготривалим з огляду на досягнуті результати у формуванні тамтешньої колегії адвокатів.

ВИСНОВКИ

У даній роботі поставлено та вирішено актуальне наукове завдання, яке полягало у встановленні традиції адвокатури на території Закарпаття та її впливу на зародження й розвиток в даному західноукраїнському регіоні у ХІХ – першій половині ХХ ст. самостійного, повноправного правозахисного інституту національної української адвокатури з чіткою структурою, визначеною компетенцією і автономією адвокатури щодо судових та правоохоронних органів. У результаті проведеного наукового дослідження із застосуванням методологічних підходів до аналізу теми автор зробив висновки, головними з яких є такі:

1. Під політико-правовим впливом Київської Русі та Галицько-Волинського князівства на території Закарпаття у кінці Х – на початку ХІ ст. відбувалось зародження прообразу адвокатури у формі судового представництва, що здійснювалося родичами, друзями тощо, а також на даний процес впливало входження окремих територій краю у сферу політичного впливу Галицько-Волинського князівства (від 1278–1279 рр. і до початку 1320-их рр.). Що ж до започаткування в краї у ХV ст., як і завершення формування на початку ХІХ ст. професійної адвокатури, то ці процеси пов'язані з угорською правовою традицією, яка стала переважати у ході втягнення території Закарпаття в орбіту правового впливу Угорського королівства, що розпочалося з середини ХІ ст. Тоді у середньовічному угорському праві найближчою до адвокатської діяльності була представницька функція прокуратора (прокатора). У ХV ст. в Угорщині (і на території Закарпаття) для даного представника заступництво стало професією. Про це свідчить те, що прокуратор (прокатор) приймав присягу, за свою діяльність ніс відповідальність, а його послуги стали оплатними, тобто йдеться фактично про адвоката у сучасному його розумінні. Відтак, на Закарпатті, зародження професійної адвокатури відбулося навіть трохи скоріше, ніж на інших сучасних історичних землях України, щонайменше на землях Волині, Київщини і

Східного Поділля. Надалі в Угорщині (і в Закарпатті) тільки на початок XIX ст. у цілому завершено процес становлення професійної адвокатури при судовому відомстві.

2. На території Закарпаття в складі Угорщини (в XIX ст.) передумови для оформлення професійної адвокатури в самостійний правовий інститут мали комплексний характер. Зокрема, вони були пов'язані не тільки з правовими реформами (запровадження юридичної рівності громадян; внесення правової визначеності в порядок організації і діяльності адвокатури тощо), які необхідного рівня реалізації досягли після створення в 1867 р. Австро-Угорщини, але і з розвитком ідеї адвокатського самоврядування всередині адвокатури.

Важливим документом, що визначав порядок організації та діяльності адвокатури в Угорщині (і в Закарпатті) став імператорський патент від 24.07.1852 р. № 170/1852 «Про адвокатський порядок для Угорщини, Хорватії, Славонії, Банату Темешського та Воєводства Сербського, за винятком кордону військового», який на території краю в складі Угорщини мав статус першого комплексного нормативно-правового акту з питань функціонування адвокатури. Саме цей документ містив норми щодо створення в Угорщині (і в Закарпатті) комітетів адвокатів, аналогічно до палат адвокатів за нормами Тимчасового адвокатського порядку від 1849 р. для Австрії, але на території Закарпаття вказані положення не отримали практичної реалізації. Є підстави припустити, що така ситуація виникла через те, що тоді і сама кількість адвокатів в Закарпатті була ще незначною.

3. Після реформи адвокатури в Угорщині (і в Закарпатті) згідно з угорським законом від 04.12.1874 р. № 34 «Про адвокатуру» на території краю в складі Австро-Угорщини проходило становлення адвокатури як самостійного правового інституту з чіткою структурою, визначеною компетенцією і автономією щодо судових та правоохоронних органів. Тоді була створена і перша палата адвокатів на території Закарпаття, яка у 1875 р. розпочала діяльність в м. Мараморош-Сигот (сучасна територія Румунії), де діяла до

1919 р. Що ж до практичних аспектів діяльності адвокатури краю, то через політику мадяризації, яка сама стала джерелом порушення та неможливості реалізації захисту прав національних меншин у сфері національної рівноправності, у період Австро-Угорщини (до 1918 р.) адвокатура Закарпаття не змогла стати повноправним правозахисним інститутом.

4. У кінці існування першої Чехословацької Республіки (1938 р.) адвокатура Підкарпатської Русі не тільки повністю увібрала в себе правові традиції попереднього австро-угорського періоду, але і здійснила крок до здобуття статусу повноправного правозахисного інституту, чому сприяв державний режим у Чехословаччині, що характеризувався як один з найбільш демократичних у міжвоєнний період у країнах Центрально-Східної Європи. Все це зробило можливим закладення основ національної української адвокатури в даному західноукраїнському регіоні в чехословацький період історії краю. Відтак традиції сучасної національної української адвокатури мають бути пов'язані не тільки з «ерою адвокатів» в Галичині у складі Австро-Угорщини у період кінця XIX –початку XX ст., але і з періодом адвокатури Підкарпатської Русі за першої Чехословацької Республіки (до 1938р.). При всьому цьому слід мати на увазі, що незавершеність реформи адвокатури в Чехословаччині мала негативні наслідки для системи адвокатського самоврядування в краї протягом усього періоду існування Підкарпатської Русі.

5. Історичний період Карпатської України (1938–1939 рр.) слід сприймати не тільки через призму державно-правових змагань Закарпаття, але і як складову частину регіональної історії адвокатури Закарпаття, коли протягом короткого періоду часу в надзвичайно складних політичних умовах закладались основи адвокатури Карпатської України. Щодо періоду окупації краю Угорщиною в 1939–1944 рр., то тоді адвокатура балансувала на взаємовиключних гранях її сприйняття державою. Зокрема, на увагу в умовах Другої світової війни заслуговує політика Угорщини щодо формування у всіх учасників правозастосовного процесу поваги до законодавчих приписів, але

поряд з цим адвокатура відчувала посилений контроль з боку держави, що не сприяло її розвитку як повноправного правозахисного інституту.

6. Хоча генезис правових основ формування адвокатури Закарпатської України (кінець 1944 р. – початок 1946 р.) відбувався з явною орієнтацією на радянську правову модель організації даного правового інституту, але адвокатура краю в цей період – продовження еволюційного розвитку адвокатури Закарпаття. Тоді ключові питання радянської етатичної моделі адвокатури ще не були реалізовані в Закарпатті.

7. У період радянзації адвокатури Закарпатської області в складі УРСР (1946–1950 рр.) здійснено уніфікацію практики діяльності закарпатської адвокатури з аналогічною практикою та стандартами її діяльності в СРСР, які зосереджувались на впровадженні стандартів етатичної концепції здійснення адвокатської діяльності, де окрім діяльності з надання юридичних послуг, адвокати краю стали брати участь в реалізації пропагандистсько-виховного впливу на населення; у становленні соціалістичної законності та правопорядку; мали здійснювати служіння радянському суспільству, а не клієнту.

Також слід акцентувати увагу на тому, що довготривалість організаційного періоду в ході радянзації адвокатури Закарпаття не відповідала рівню розбудови тамтешньої колегії адвокатів. Зокрема, хоч перше засідання Організаційного бюро відбулось ще 06.02.1945 р., а його пропозиції провести 29.06.1946 р. перші загальні збори народних адвокатів були обґрунтованими, але організаційний період закінчився тільки 15.02.1948 р.

8.3 урахуванням всього вищезазначеного пропонується наступна періодизація історії адвокатури на території Закарпаття:

1) перший етап характеризується формуванням прообразу адвокатури в кінці X – на початку XI ст.; зародженням професійної адвокатури у XV ст.; завершенням формування інституту професійної адвокатури при судовому відомстві на початку XIX ст.; формуванням передумов для розвитку адвокатури як самостійного правового інституту в XIX ст., що особливо активно проходило в Угорщині (і Закарпатті) після створення в 1867 р. Австро-Угорщини;

2) другий етап пов'язаний із розвитком адвокатури краю як самостійного правового інституту, що інституційно стало можливим після реформи адвокатури в Угорщині у 1874 р.; з набуттям адвокатурою Підкарпатської Русі (1919–1939 рр.) в період першої Чехословацької Республіки (до 1938 р.) рис повноправного правозахисного інституту; із закладенням основ національної української адвокатури в даному західноукраїнському регіоні в період першої Чехословацької Республіки; з формуванням адвокатури Карпатської України (1938–1939 рр.) та її розвитком у складі Угорщини (1939–1944 рр.);

3) третій етап пов'язаний із формуванням адвокатури Закарпатської України (кінець 1944 р. – початок 1946 р.), що в багатьох аспектах стало підґрунтям для подальшої радянізації колегії адвокатів Закарпатської області в складі УРСР у період 1946–1950 рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кун Т. Структура научных революций: перевод с англ. Кузнецов М. М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. 605с.
2. Рабінович П.М., Добрянський С.П., Гудима Д.А. та ін. за ред. П. М. Рабіновича. Філософія права: проблеми та підходи: навч. посіб. для студ. спец. «Правознавство». Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2005. 332 с.
3. Резнік О.І. Періодизація історико-правового процесу: концептуальні аспекти: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Одеса, 2008. 18с.
4. Святоцька В.О. Інститут адвокатури України: становлення та розвиток: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Л., 2010. 20 с.
5. Сурилов А. В. Теория государства и права: учеб. пособие для студ. юрид. фак. и ин-тов. Киев; Одесса: Высшая школа, 1989. 439 с.
6. Галас В. І. Проблеми методології філософії права. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». 2006. Вип. 6. С.286-291.
7. Усенко І.Б. Українська історико-правова наука на початку ХХІ ст.: здобутки та перспективи. Правова держава. 2014. Вип. 25. С. 44-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2014_25_6. (дата звернення: 15.02.2019р.).
8. Рабінович П. М. Основи загальної теорії держави та права: навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.
9. Дамірлі М. Предметна сфера історико-правового пізнання: традиції й оновлення (епістемологічний аналіз): автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Х., 2005. 38с.
10. Делеган М., Куташі О. Анотований реєстр описів фондів, що зберігаються в Державному архіві Закарпатської області, які стосуються Угорщини до 1919 р. 1938-1945 рр. Будапешт: Будапештський столичний архів. 2014. 353с.

11.Справа про розгляд скарги адвоката Ружак Карла з м. Мункач на столяра Каллош Міхаля та адвоката Бочки Габора за особисту образу 1833р. ДАЗО (Державний архів Закарпатської області). Ф. 776. Оп. 1. Спр. 267. 17 арк.

12.Позовна заява адвоката Ружак Кароля до жупного суду про порушення судової справи проти жителя м. Мункач Галнерт Рота за зведення наклепу 1838-1841рр. ДАЗО. Ф. 776. Оп. 1. Спр. 369. 5 арк.

13.Список адвокатів та листування з адвокатами за 1905р. ДАЗО. Ф. 346. Оп.1. Спр. 726. 21 арк.

14. Меморандум адвокатів до Міністра юстиції в 1902р. ДАЗО. Ф. 346. Оп. 1. Спр. 459. 4 арк.

15.Справа про впровадження в життя нового карного судочинства (1899р.) ДАЗО. Ф. 346. Оп. 1. Спр. 341. 44 арк.

16.Повідомлення адвокатської комори про список адвокатів у 1894р. ДАЗО. Ф. 346. Оп. 1. Спр. 69. 6 арк.

17.Листування з міністерством юстиції Чехословаччини і судами щодо створення і діяльності адвокатури. ДАЗО. Ф. 577. Оп. 1. Спр. 6. 50 арк.

18.АКРР (Archiv Kanceláře prezidenta republiky v Prahe). Fond KPR. protokol L, inv. č. 1309. L 983/36. L. 1-14.

19.Patent císařský ze dne 24 července 1852 №170 jímžto se předpisuje řád advokátský pro Uhry, Chorvatsko, Slavonsko, banát Temešský a vojvodství Srbské, vyjímajíc hranici vojenskou, s tím ustanovením. Říšskij zakonnik a vládněj vestník. 1852. Čis. LIII. S.775-791.

20.Gábris T. Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861: monografická štúdia a historickoprávny komentár. Atticum, 2013. 492s.

21.1874. évi XXXIV. törvénycikk az ügyvédi rendtartás tárgyában. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87400034.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D29> (дата звернення: 07.06.2019р.).

22.1937. évi IV. törvénycikk az ügyvédi rendtartás tárgyában URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93700004.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D41> (дата звернення: 01.09.2019р.).

23.Zákon Čis.83 ze dne 3. února. 1920 o prozatímní úpravě advokacie. Sbíрка zákonu a nařizení státu Československého. 1920. Částka XVI. S. 148.

24.Zákon Čis.167 ze dne 16. března 1920 o prozatímní úpravě činnosti advokátních a notářských komor na Slovensku. Sbíрка zákonu a nařizení státu Československého. 1920. Částka XXXVI. S.376.

25.Zákon Čis.144 ze dne 26. května 1936, kterým se mění a doplňují některá ustanovení o advokátech. Sbíрка zákonu a nařizení státu Československého. 1936. Částka 40. S. 559-560.

26.Про тимчасове управління агенди досі незорганізованої адвокатської палати для Підкарпатської Русі: розпорядження міністерства судівництва в Хусті від 06.12.1938р. №185-38. Урядовий Вістник Правительства Підкарпатської Русі. 1938. №4. С. 29-30.

27.A m. kir. minisztériumnak 5.800/1939. M. E. számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területekre vonatkozó igazságügyi szervezeti rendelkezések tárgyában. Budapesti Közlöny. 1939. №141. Old. 1-3.

28.Розпорядження м. кор. министерства ч. 7.630/ 1942. М. Е. въ дѣлѣ принятія женщинъ наслѣдкомъ обратного присоединеня областей, оторванныхъ отъ Мадярской Святой Короны въ поименный списокъ кандидатовъ адвокатуры, замѣстителейъ адвокатовъ, респективно адвокатовъ. Кárpátaljai közlöny. Подкарпатский вѣстник.1943. № 4. С. 7.

29.Распорядженіе м. кор. министерства № 1.090/1940. М.Е. въ дѣлѣ измѣненія установлений, касающихся адвокатской дѣятельности подкарпатскихъ адвокатовъ. Кárpátaljai közlöny. Подкарпатский вѣстник. 1940. № 7. С. 4–5.

30.Про організацію роботи народної адвокатури: декрет НРЗУ №35 від 12.01.1945р. Вісник НРЗУ. 1945. № 1. С. 6–7.

31.Розпорядження Уповноваженого НРЗУ в справах юстиції від 20.02.1945 №14 «Про здійснення Декрету №35 «Про організацію роботи народної адвокатури». Вісник НРЗУ.1945. № 4. С. 47–48.

32.Положение об адвокатуре СССР. Народный Комиссариат юстиции СССР. М.: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1939. 12 с.

33.Ezer év törvényei <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> (дата звернення 14.02.2019р.).

34.ALEX – Historische Rechts- und Gesetzestexte Online. URL: <http://alex.onb.ac.at/> (дата звернення 14.02.2019р.).

35.Ügyvédi kamarák, ügyvédek. XIII. Máramaros-Szigeten. Magyarország tisztii cím – és névtára 1875-1918. Budapest: A Magyar kir. Központi sztatistikai hivatal.

36.Soznam advokátov na Podkarpatskei Rusi (dna 31.12.1926 r.). Seznam členov advokátskej komory pre Slovensko v Turčianskom Sv. Martine. Turčiansky Sv. Martin: Tlačou kníhtlačiarskeho Uč. Spolku v Turčianskom Sv. Martine, 1927. S. 29–30.

37.Поворинский А. Ф. Систематический указатель русской литературы по судоустройству и судопроизводству гражданскому и уголовному. С.-Петербург: Типография Правительствующего Сената, 1896. 834 с.

38.Александров П. О защите на предварительном следствии. Журнал Министерства юстиции. Том 18. 1863. С. 229 - 250.

39.Вторая часть Венгерского Уложения о преступлениях и проступках: пер. проф. Л. Е. Владимирова. Юридический вестник. 1879. №7 Июль. С. 1–69.

40.Владимиров Л. Е. Новейшие успехи уголовного законодательства на западе Европы: анализ Венгерского Уложения о преступлениях и проступках. Юридический вестник. 1878. Год Десятый. № 9 - 12. С. 731 – 766.

41.Случевский В. Проект венгерского устава уголовного судопроизводства. Журнал гражданского и уголовного права. Издание С.-

Петербургского Юридического Общества. С.-Пб.: Тип. Правительствующего Сената, Март. 1886, Кн. 3. С. 75-100.

42.Щегловитов И.Г. Современное положение вопроса о защите на предварительном следствии в западно-европейских законодательствах. Право. 1901. №34. С. 1523–1534.

43.Ельяшевич Ф. [Рецензия] Шмидт А. Новое гражданское судопроизводство Венгрии. Журнал Министерства юстиции.1912. № 4. Апрель. С. 401 – 412.

44.Васьковский Е.В. Организация адвокатуры: монография: в 2-х ч. СПб.: Н.К. 1893. Мартынов, ч. 1: Очерк всеобщей истории адвокатуры. 1893. 396 с.

45. Уставы гражданского судопроизводства Сардинии и Венгрии [пер. С.Зарудного]. Санкт-Петербург: в Типографии II-го Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1859. 550 с.

46.Венгерское уложение о преступлениях и проступках. Часть первая. Общие постановления. Материалы для пересмотра нашего уголовного законодательства: Уголовные Уложения Венгрии, Германии, Бельгии и Франции и Проект Общей части Итальянского Уголовного Уложения, 1881. Т. 1. пер.: Неклюдов Н.А. С.-Пб.: Тип. Правит. Сената, 1880. 514с.

47.Dauscher A. Das Ungarische Civil- und Strafrecht nach den Beschlüssen der Judex-Curial Conferenz. Wien: Manz., 1862. 372 s.

48.Králik Lajos A magyar ügyvédség. Az ügyvédi kar. I. kötet. Budapest: Franklin-társulat, 1903. 431 old.

49.Szilágyi I. Máramaros varmegye egyetemes leírása: a magyar orvosok és természetvizsgálók... XIX-dik nagygyűlésének alkalmából. Budapest, Egyetemi Ny, 1876. 516 old.

50.Ferdinand Schuster Die Civilprocessordnungen für die Königreiche Ungarn, Croatien und Slavonien, die Woiwodschaft Serbien und das Temeser Banat vom 16. September 1852: dann für das Grossfürstenthum Siebenbürgen und die damit vereinigten Theile vom 3. Mai 1852. Wien: Fr. Manz, 1854. 1010 s.

51.Святоцкий А. Д. Учреждение и развитие советской адвокатуры. (историко-правовой аспект): дис. ... кандидата юрид. наук. Львов, 1986. 213 с.

52.Ванечек В. История государства и права Чехословакии [перевод с чешского Г.Н. Грозевая]. М.: Юридическая лит., 1981. 503 с.

53.Чизмадиа А. История венгерского государства и права [пер. с венг. Г. Э. Богомоловой и др.]. М.: Юрид. лит, 1986. 446 с.

54.Коломиец И. Г. Очерки по истории Закарпатья. Часть 2: Социально-экономические отношения, национально-политическое и культурное движение в Закарпатье в XIX веке. Томск: Томский государственный университет им. В. Куйбышева, 1959. 246 с.

55.Шульга І.Г. Соціально-економічні відносини і класова боротьба на Закарпатті в кінці XVIII – першій половині XIX ст. Львів, Видавництво Львівського ун-ту, 1965. 266с.

56.Лько В.І. З історії аграрних відносин на Закарпатті в другій половині XIX ст. Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія», вип., 24. 2010. с.21-26.

57.Zátarecký A., Chytil A. Nariadenie ministerstva-plnomocníka vlády Československéj republiky pre správu Slovenska zo 4. Januára 1919. Čis. 5, o jednotnej zkuške sudcovskej a advokátskej. Zákony a nariadenia o advokátoch platné v republike československej s prehľadom judikatúry Najvyššieho súdu Československého. Brno: Nakladatelství Barvič a Novotný, 1922. 244 str. S.229-230.

58.Worel J., Milota A., Stuna S., Gusek J. Trestní řád platný na Slovensku a Podkarpatské Rusi, doplněný pozdějšími zákony i zásadními nálezy bývalé kurie v Budapešti. 1922. 280s.

59.Trestni zakon z 27 kvetna 1852, cis 117 R.Z. Se zakinem na ochranu republiky a dodatky. Mojmir Lepar. Praha. 1936. Tiskem a nakladem knihtiskarny db. ed. Gregra a syna. 340s.

60.Mičura M., Moys Š. Občiansky sporový poriadok (Zák. čl. I/1911) Uvodzovací zákon (Zák. čl. LIV/1912): Zákon o pracovných súdoch (Zákon č.

131/1931 Sb. z. a n.). Bratislava: Tlačou knihtlačiarne Andreja, uč. spol. v Bratislave, fil. v Žiline, 1943. 758 s.

61. Prvý sjazd advokátov zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi v Bratislava dňa 6. a 7. IV. 1935. Bratislava: Vydal vlastým nákladom I sjazd advokátov zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi, 144 str.

62. Smutná štatistika. Právny Obzor. 1918. č 4. S. 100–101.

63. Адвокатура на Закарпатті. Діло. 1934. №121. С. 5.

64. Лемак В.В. Закарпаття у державно-правовій системі Чехословацької Республіки (1919–1939 рр.): автореф. дис. канд. юрид. наук. К., 1996. 25 с.

65. Роман Н. М. Правове становище Закарпаття в складі Австро-Угорщини (1867–1918 роки): дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 218с.

66. Мазурок І. О. Правове становище Закарпаття у 1939–1944 рр.: монографія. Ужгород: Карпатська Вежа, 2010. 308 с.

67. Болдижар С.М. Правове становище Закарпатської України (1944-1946 роки): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 20 с.

68. Пеца Д.Д. Встановлення радянського державного режиму в Закарпатті в 1944-1950 рр.: історико-правове дослідження: автореф. дис ... канд. юрид. наук. Львів. 2011. 20 с.

69. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... доктора. юрид. наук. Київ, 2017. 577с.

70. Дурнов Є.С. Адвокатура в Україні: історико-правове дослідження (кінець ХІХ-ХХ ст.): автореф. дис ... док. юрид. наук. Харків. 2018. 36с.

71. Шандор Вікентій. Закарпаття. Історично-правний нарис від Х ст. до 1920р. Нью Йорк: Карпатський Союз, Інк., 1992 . 292с.

72. Нариси історії Закарпаття. Том І. (З найдавніших часів до 1918 р.). Ред кол.: проф. ІГранчак (відп. редакт. і керівник авторського кол.), проф. Е. Балагурі, М. Бабидорич, В. Ілько, І. Поп. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного управління по пресі, 1993. 436 с.

73.Зубанич Л. Л. Роль дворянства Закарпаття в суспільно-політичному житті в XVI-XVII століттях. Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Історія. 2014. Вип. 1 (32). С. 3–9.

74.Зубанич Л. Л. Участь дворянства у комітатському правосудді протягом XVI – XVIII століття. Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Історія. 2012. Вип. 29. С. 8–12.

75.Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку: монографія. за ред. І. Б. Усенка. Київ: Наук. Думка, 2014. 501с.

76.Болдижар С. М. Формування органів адвокатури на Закарпатті. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2011. № 3. С. 62–65. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_3_11.pdf. (дата звернення 15.02.2019р.)

77.Немеш П. Історія адвокатури Закарпатської України (1944–1946 рр.) Адвокатура України: забуте і невідоме: Серія «Нариси з історії адвокатури України». 2016. Вип. 2. С. 210–219.

78.Бращайко Ю. М. «Що видів я на Закарпаттю...»: [спогади]. Ужгород. Ліра, 2009. 64 с.

79.Štefan Werböczy Tripartitum [autor prekladu a úvodných částí Erik Štenpien]. Bratislava: EuroKódex, 2008. 320s.

80.Považan M. Vývoj profesijnej etiky advokátov na Slovensku. Bratislava: Aticum, 2016. 101s.

81.Stipta I. Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Spoločna edícia Katedry štátu a práva Univerzity Pavla Jozefa Šafarika a Katedry právnych dejín Univerzity v Miskolci 1. (Prel: Erik Štenpien). Nica. Košice, 2004. 270s.

82.Vojaček L. Schelle K. Právní dějiny na území Slovenska. Ostrava: KEY Publishing, 2007. 454 s.

83.Balik S. Advokacie včera a dnes. Plzeň: Aleš Čeněk, 2000. 256 s.

84.Сьогі Л. Закарпатські студенти в європейських університетах, 1407-1919. вступ. сл. Ю. Мушка; пер. з угор. І. Куташі. К. Будапешт: МП "Леся", 2013. 204 с.

85.Gajdošová M., Kerecman P.: Prvé ženy v slovenskej advokácii. Bratislava, Veda. 2015. 320 s.

86.Гайдошова М. Самоуправление в юридической профессиональной деятельности: краткое сравнительно-историческое исследование развития Словацкой адвокатской палаты. Вестник Омского Университета: Серия «Право». 2015. № 2. С. 90–97.

87.Kerecman P., Manik R. História advokácie na Slovensku. Bratislava. Eurokódex, 2011. 655 str.

88.Gajdošová M., Kerecman P., Duriška Z., Kušnir J., Hellenbart V. Advokátske komory na Slovensku v rokoch 1875–1948. Bratislava, Veda, 2018. 768 s.

89.Kerecman P. Postavenie advokácie a jej vzťah k súdnictvu v období platnosti Advokátskeho poriadku pre Uhorsko z roku 1852. Justičná revue. 57. 2005. č. 11. s. 1418-1432.

90.Святоцький О.Д., Михеєнко М.М. Адвокатура України: навч. посіб. для студентів юрид. вищих навчальних закладів і факультетів. К.: Ін Юре, 1997. 211 с.

91.Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. Нью-Йорк: «Книгоспілка», 1954. Т.І: До початку XI віка. 648 с.

92.Ткачук О. Проблема заселення та початковий період історії русинів Закарпаття в науковій спадщині Антонія Годинки (1864-1946). Науковий вісник УжДУ. Серія "Історія". 1999. №3. С.154-159.

93.Федака С. Київська Русь – найбільша імперія середньовічної Європи. Історична школа Володимира Задорожного: Наук. зб. Вип.2. Ужгород. 2004. С.13 – 37.

94.Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича, 2000. 649 с.

95.Войтович Л. Карпатські хорвати в етнополітичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього середньовіччя. Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). 2004. 4. С. 105-132.

96.Пеняк П. Чи було Закарпаття складовою частиною Русі-України на початках княжої доби? Срібна Земля. 2016. 4 лют. С. 7.

97.Чубатий М. До історії адвокатури на Україні. Альманах Українських Адвокатів. Львів, 1934. С. 30-37.

98.Чайка Р.А. Участь захисника на досудовому слідстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2008. 19 с.

99.Кучевський П.В. Діяльність адвоката у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2011. 18с.

100.Синеокий О.В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты: новый курс адвокатского права и адвокатской криминалистики: учеб. пособие. 2-е изд. испр. и доп. Х.: Право, 2012. 520 с.

101.Войтович Л. Вхідження Закарпаття до Галицько-Волинської держави за князя Лева Даниловича. Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич, 2012. Т. 16. С. 48–61.

102.Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. Київ: Наукова думка, 1984. 176 с.

103.Войтович Л.В. Галич у політичному житті Європи XI-XIV століть. Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2014. 478 с.

104.Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. Львів, 2004. 1285 с.

105.Святоцька В.О. Інститут адвокатури України: становлення та розвиток: дис. ... канд. юрид. наук. Л., 2010. 191с.

106.Мельник В. Історія Закарпаття в усних народних переказах та історичних піснях. Львів: Вид-во Львів. ун-ту ім. І. Франка, 1970. 227с.

107.Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII-XVI ст. : іст.-генеал. дослідж. відп. ред. Я. Д. Ісаєвич; іл. Є. Безніска; НАН України, Ін-т

українознавства імені І. Крип'якевича. Львів: Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1996. 256с.

108.Історія держави і права України. Підручник. У 2-х т. За ред. В. Я. Тація, І. А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Том 1. кол. авторів: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О.Д. Святоцький та ін. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 656 с.

109.Исламов Т.М., Пушкаш А.И., Шушарин В.П. Краткая история Венгрии. М.: Наука, 1991. 606 с.

110.Вилсон В., Ященко А., Ковалевский М. Государство. М.: Издание В.М. Саблина, 1905. 735 с.

111.Холас І. Розвиток угорської судової системи в Закарпатті від початку угорської державності до 1867 року. Часопис Київ. ун-ту права. 2014. № 3. С. 9-12.

112.Фельцан І.Ю. Зародження та розвиток адвокатури на Закарпатті від найдавніших часів до першої половини ХІХ століття. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. №3. С. 52-56.

113.Švecová Adriana, Gábriš Tomáš. Dejiny štátu, spravy a sudníctva na Slovensku. Plzen: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. 266s.

114.Nagy Aladár A pristaldusok. Századok. 1876/4. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, Old. 337-343.

115.Zlinszky J. Az ügyvedseg kialakulása Magyarországon es története Fejér megyeben. Fejér Megyei Történeti Evkönyv. 8. Szekesfehervär. 1974. Old.7-148.

116.Волощук М. М. «Русь» в Угорському королівстві (ХІ - друга половина ХІV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції. Відп. ред. Л. В. Войтович. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. 496 с.

117.Szegedi Joannes. Rubricae sive Synopses Titulorum, Capitum et Articulorum Juris Ungarici. Turnaviae. 1734. P. I. 279 p.

118.Kollár, Ad. Franc. Historiae jurisque publici regni Vngariae amoenitates. Baumeister, 1783. 189 p.

119.1471. évi XIV. törvénycikk a birák a pereket bírálják el és meghatalmazottakul vagy ügyvédekül ne perlekedjenek; az ellenök emelt panaszt a király vizsgálja meg, s a bűnösök bűnhődjenek. URL: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=47100014.TV&targetdate=&printTitle=&referer=1000ev> (дата звернення: 22.06.2018р.).

120.Права, по которым судится малороссийский народ... под ред. проф. А. Ф. Кистяковского. Киевъ: В Университет. тип. И. И. Завадского, 1879. 1063с.

121.1486. évi VII. törvénycikk hogy mely személyeknek és miképen adhatók halasztások? És azok büntetéséről a kik azokat csalárdul eszközlik ki. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=48600007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D4> (дата звернення: 22.06.2018р.).

122.1486. évi LXIX. törvénycikk egy ügyvéd legfőlebb tizennégy személy ügyeit védelmezze. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=48600069.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D5> (дата звернення: 22.06.2018р.).

123.1492. évi LI. törvénycikk a perujításról, az ügyvédszó visszavonásáról és az eltiltásról. És hogy miképen kell ezekre nézve eljárni. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=49200051.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D5> (дата звернення: 22.06.2018р.).

124.1492. évi XCVII. törvénycikk a nemes asszonyok a káptalannak vagy conventnek két bizonyága előtt ügyvédet vallhatnak. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=49200097.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D5> (дата звернення: 22.06.2018р.).

125.1500. évi XIV. törvénycikk az asszonyok abban az esetben hivandók perbe, a mikor a hatalmaskodások, a melyek miatt perbe hivandók, az őket illető fekvőjóságokban történtek és a midőn gyermekeik fölött gyámnői tisztet viselnek, különben nem; hanem helyettük férjeiket kell hívni. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=50000014.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D6> (дата звернення: 22.06.2018р.).

126.1655. évi LXI. törvénycikk kijelentik, hogy a rendek közül ügyködő ügyvédek az országgyűlésben való ülésből el kell tiltani. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=65500061.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D21> (дата звернення: 22.06.2018р.).

127.1723. évi XXXVIII. törvénycikk az ügyvédekről. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=72300038.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D24> (дата звернення: 07.06.2019р.).

128.Чизмадиа А. Развитие юридического образования в Венгрии. Правоведение. 1972. №3. С. 99–103.

129.1504. évi XIV. törvénycikk azoknak az ügyvédvalló levelei, kik tanulás, utazás és szolgálat céljából az országon kívül tartózkodnak, visszatértökig megtartják erejüket URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=50400014.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D6> (дата звернення: 07.09.2019р.).

130.1578. évi XVII. törvénycikk a szentszéki ügyvédvalló levelek egy évig tartsanak. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=57800017.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D14> (дата звернення: 07.06.2019р.).

131.1723. évi XXV. törvénycikk a királyi ítélő tábláról s annak állandóságáról. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=72300025.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D24> (дата звернення: 22.06.2018р.).

132.1723. évi XXXVI. törvénycikk az ügyvédvallások kiállításának módjáról URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=72300036.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D24> (дата звернення: 07.06.2019р.).

133.1764/65. évi XXVIII. törvénycikk a teljhatalmazott és az ügyvéd rendeléséről. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=76400028.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D25> (дата звернення: 22.06.2018р.).

134.1481. évi XVII. törvénycikk az egyházi bírák ne általános idézéseket és megintéseket adjanak ki, hanem olyanokat, a melyekben az idézendők megvannak

nevezve és az ügy meg van jelölve. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=48100017.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D4>
(дата звернення: 22.06.2018р.).

135.1567. évi XXVII. törvénycikk az ügyvédek esküt tegyenek. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=56700027.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D13> (дата звернення: 22.06.2018р.).

136.1574. évi XXXIV. törvénycikk az ügyvédeknek a patvarkodási eskü alól való fölmentése. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=57400034.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D13>
(дата звернення: 22.06.2018р.).

137.1492. évi XCV. törvénycikk a káptalanokban és conventekben kelt levelek díja. A hiteles bizonyságok utazásairól és a káptalanokban meg conventekben letett pénzekről. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=49200095.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D5>
(дата звернення: 22.06.2018р.).

138.1609. évi LXXIV. törvénycikk a levelek kiváltásáról a káptalanokban. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=60900074.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D17> (дата звернення: 22.06.2018р.).

139.Собрание конституционных актов. Выпуск 2, Конституции: Австрии; Австро-Венгрии; Англии; Соединенных Штатов. Москва: Издание В. М. Саблина, 1905. 80 с.

140.Новик И. Д. Современные конституции. М.: Издание Д. П. Ефимова, 1905. 825 с.

141.1790/91. évi XII. törvénycikk a törvényhozó és végrehajtó hatalom gyakorlásáról. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=79000012.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D25>
(дата звернення: 14.02.2019р.).

142.1790/91. évi XXXIX. törvénycikk a királyi curiának Pestre való áttételéről, továbbá a királyi helytartó tanácsról és a magyar kamaráról. URL:

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=79000039.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D25> (дата звернення: 14.02.2019р.).

143.1791. évi XLIII. törvénycikka királyi táblánál felebbezés alatt álló perekről.
URL:<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=79100043.TVT&targetdate=&printTitle=1791.+%C3%A9vi+erd%C3%A9lyi+XLIII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (дата звернення: 14.02.2019р.).

144.Попелюшко В.О. Щодо питання про зародження та становлення адвокатури України. Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". 2016. №1(13). С. 1-22.

145.Статути Великого Князівства Литовського: у 3-х т. За ред. С.В. Ківалова, П.П. Музиченка, А.Г. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. Т. I: Статут Великого Князівства Литовського 1529 року. 464 с.

146.Аракелян М. Р. Еволюція інституту адвокатури на українських землях за Статутами Великого князівства Литовського. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 49. С. 99-103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2009_49_18

147.Статути Великого Князівства Литовського: у 3-х т. За ред. С.В. Ківалова, П.П. Музиченка, А.Г. Панькова. Одеса: Юридична література, 2003. Т. II: Статут Великого Князівства Литовського 1566 року. 560 с.

148.Статути Великого Князівства Литовського: у 3-х т. За ред. С.В. Ківалова, П.П. Музиченка, А.Г. Панькова. Одеса: Юридична література, 2003. Т. III : Статут Великого Князівства Литовського 1588 року. 568 с.

149.Заборовський В. В. Зародження інституту української адвокатури (IX–XVIII ст.). Науковий вісник Ужгородського Національного університету : Серія: Право. 2015. Вип. 35. Ч. 1. Т. 3. С. 139-142.

150.Яновська О.Г. Адвокатура України: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2007. 280 с.

151.Зубанич Л.Л. Дворянство в системі комітатського управління на Закарпатті у XVI-XVIIст. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». 2014. Т. 241, Вип. 229. С. 10-14.

152.1830. évi VI. törvénycikk a törvénykezés folytatásáról a legközelebbi, főleg a rendszeres munkálatok megvizsgálására rendelt országgyűlés tartama alatt. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=83000006.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D26> (дата звернення: 14.02.2019р.).

153.1844. évi VIII. törvénycikk a hétszemélyes Táblának ezentúl a husvétutáni törvénytörvényekben is leendő összeülésétől, s a decretalis napok megszüntetéséről. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84400008.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D27> (дата звернення: 14.02.2019р.).

154. Качур В.О. Прийняття та структура конституції Австрії 1867 р. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. 2012. Вип. 173(3). С. 21-27. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnau_prav_2012_173\(3\)_5.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnau_prav_2012_173(3)_5.pdf). (дата звернення 15.02.2019р.).

155. Pap Die ungarische Rechtsanwaltschaft. Deutsche Juristen-Zeitung. 1916. №9/10. S. 523-524.

156. Kaiserliche Verordnung vom 16. August 1849 № 364. Womit eine provisorische Advocaten-Ordnung genehmiget wird. URL: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=18490005&seite=00000647> (дата звернення 20.02.2019р.).

157. Nařízení ministerstva spravedlnosti ze dne 11. října 1854 r.čis. 264 o zkousce prakticke k provozovani advokacie potrebné. Zákony a nariadenia o advokátoch platné v republike československej s prehl'adom judikatúry Najvyššieho súdu Československého. A. Záturecký, A. Chytil. Brno: Nakladatelství Barvič a Novotný, 1922. 244 str. S.84-91.

158. Списки адвокатів, що мали дозвіл на здійснення адвокатської діяльності та тих, яким було заборонено займатись адвокатською діяльністю (1853р.). ДАЗО. Ф. 1217. Оп. 1. Спр. 14. 8 арк.

159. Історія адвокатури України. За ред. Т.В. Варфоломєєвої, О.Д. Святоцького. К.: Либідь, 1992. 145с.

160.Csatáry G. A Ruzsák-levéltár iratai (1646 – XIX. sz.). Acta Academiae Beregsasiensis. 2015. T.14. C. 213-235.

161.Паспорт виданий піджупаном Бережської жупи адвокату Ружаку Карлу для виїзду за кордон в Польщу 1841р. ДАЗО. Ф. 776. Оп. 1. Спр. 383. 1 арк.

162.Квитанції сім'ї Ружак в м. Мункач про виплату коштів у зв'язку з хворобою та смертю поміщика Ружака Карла. ДАЗО. Ф. 776. Оп. 1. Спр. 442. 15 арк.

163.Beňa J., Gábriš T. Dejiny práva na území Slovenska I. (do roku 1918). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015. 298s.

164.Шутко Н. Дія Цивільного кодексу Австрії 1811 року на угорських землях (1812-1918 роки). Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2016. Випуск 63. С. 55–63.

165.Шутко Н.І. Зобов'язальне право за цивільним кодексом Австрії 1811 року та його застосування на західноукраїнських землях (1811-1939 роки): дис. ... канд. юрид. наук. Л., 2018. 272 с.

166.Кульчицький В. С., Настюк М.І., Тищик Б. Й. Історія держави і права України. Л.: Світ. 1996. 296 с.

167.Mojmir Lepar Trestni zakon zed ne 27 kvetna 1852, cis 117 R.Z. Se zakinem na ochranu republiky a dodatky. dvanacte vydani. Praha.: Tiskem a nakladem knihtiskarny db. ed. Gregra a syna. 1936. 340s.

168. Almási A. Ungarisches Privatrecht. Berlin; Leipzig: Gruyter, 1924. Bd. I. 330 s.

169.Вышеславцев Б.П., Кокошкин Ф.Ф. Австро-Венгрия. Политический строй современных государств. Сборник статей. С.-Пб.: Изд. князя П.Д. Долгорукова и И.И. Петрункевича, 1906, Т. 2. С. 125-219.

170.1868. évi LIV. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában §§ 59, 85,195, 293, 303. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800054.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28> (дата звернення: 22.05.2018р.).

171.Лемак В. В. Особливості політико-правового розвитку Закарпаття у складі Австро-Угорщини (1867 - 1918 pp.). Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. 2004. Вип. 27. С. 136-139.

172.1887. évi XXVIII. törvénycikk az ügyvédi rendtartásról szóló 1874:XXXIV. törvénycikk némely intézkedésének módosításáról URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88700028.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D32> (дата звернення: 25.12.2018р.)

173.1907. évi XXIV. törvénycikk az ügyvédi rendtartásról szóló 1874:XXXIV. törvénycikk módosítása tárgyában. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700024.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D36> (дата звернення: 25.12.2018р.).

174.С.О. Организация адвокатуры в современных европейских государствах. Юридический вестник. 1890. Год двадцать второй (третьего десятилетия). Том VI. Книга вторая. № 10, Октябрь. С. 244 – 258.

175.Gajdošová M. Advokáti na Slovensku oslavujú. Bulletin slovenskej advokácie. №1-2. 2016. S. 82-83.

176.Gajdošová M. Zájmová samospráva advokátskeho povolania a možnosti nápravy porušení povinností advokáta na našom území od poslednej štvrtiny 19. st. (do prvej polovice 20. st.). ETHICA ET AEQUITAS IN IURE. 2017. S. 19-30.

177.Magyar életrajzi index (Név); Magyar életrajzi index (Nekrológ); Magyar családtörténeti adattár. URL: <https://opac-nevter.pim.hu/record/-/record/PIM125709> (дата звернення: 13.10.2017).

178.Ügyvédi kamarai elnökválasztás. Szamos. 1903. Szám. 29. Old.4.

179.Magyar életrajzi index (Név); Magyar életrajzi index (Nekrológ); Magyar családtörténeti adattár. URL: <https://opac-nevter.pim.hu/record/-/record/PIM62347> (дата звернення: 13.10.2017).

180.Ügyvédi kamarák. 13. Marmaros-Szigeten. Magyarország tiszti cím – és névtára. 1886. Old.472-473.

181.Ügyvédi kamarák, ügyvédek. XIII. Máramaros-Szigeten. Magyarország tiszti cím – és névtára 1906. Budapest: A Magyar kir. Központi sztatistikai hivatal. 1906. Old. 440.

182.Ügyvédi kamarák, ügyvédek. XIV. Máramaros-Szigeten. Magyarország tiszti cím – és névtára 1886. Budapest: A Magyar kir. Központi sztatistikai hivatal. 1886. Old.472-473.

183.Ügyvédi kamarák, ügyvédek. XIII. Máramaros-Szigeten. Magyarország tiszti cím– és névtára 1900. Budapest: A Magyar kir. Központi sztatistikai hivatal. 1900. Old.714-715.

184.Ügyvédi kamarák, ügyvédek. XIII. Máramarosszigeti ügyv. Kamara. Magyarország tiszti cím– és névtára.1918. Old.523.

185.Фельцан І.Ю. Становлення адвокатури на Закарпатті в другій половині XIX – на початку XX століття. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2017. № 13. С. 45-52.

186.Листування з Мараморошським трибуналом про діяльність адвокатів без патенту (1911-1916pp.). ДАЗО. Ф. 346. Оп. 1. Спр. 942. 12 арк.

187.1907. évi XXIV. törvénycikk az ügyvédi rendtartásról szóló 1874:XXXIV. törvénycikk módosítása tárgyában. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700024.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36> (дата звернення: 25.12.2018р.).

188.Ügyvédi kamarák, ügyvédek. XIII. Máramaros-Szigeten. Magyarország tiszti cím– és névtára 1890. Budapest: A Magyar kir. Központi sztatistikai hivatal. 1890. O.500-501.

189.Ügyvédi kamarák, ügyvédek. XIII. Máramaros-Szigeten. Magyarország tiszti cím– és névtára 1910. Budapest: A Magyar kir. Központi sztatistikai hivatal. 1910. O.501-502.

190.Ügyvédi kamarák, ügyvédek. XIII. Máramaros-Szigeten. Magyarország tiszti cím– és névtára 1916. Budapest: A Magyar kir. Központi sztatistikai hivatal. 1916. Old.586-587.

191. Magyar Statisztikai Évkönyv (Új Folyam) 1893-1910. Az ügyvédek és ügyvédjelöltek száma 1887-től 1894-ig kamarák szerint részletezve. URL: <http://digitalia.lib.pte.hu/books/magyar-statisztikai-evkonyv/htm/1894/htm/332.htm> (дата звернення: 22.05.2018р.).

192. Magyar Statisztikai Évkönyv (Új Folyam) 1893-1910. Az ügyvédek és ügyvédjelöltek száma 1893-tól 1900-ig kamarák szerint részletezve. URL: <http://digitalia.lib.pte.hu/books/magyar-statisztikai-evkonyv/htm/1900/htm/396.htm> (дата звернення: 22.05.2018р.).

193. Magyar Statisztikai Évkönyv (Új Folyam) 1893-1910. Az ügyvédek és ügyvédjelöltek száma 1910-ben Magyarországon kamarák szerint. URL: <http://digitalia.lib.pte.hu/books/magyar-statisztikai-evkonyv/htm/1910/htm/450.htm> (дата звернення: 22.05.2018р.).

194. Magyar Statisztikai Évkönyv (Új Folyam) 1893-1910. Terület és népesség a három utolsó népszámlálás szerint törvényhatóságokint. URL: <http://digitalia.lib.pte.hu/books/magyar-statisztikai-evkonyv/htm/1910/htm/012.htm> (дата звернення: 22.05.2018р.).

195. Фельцан І.Ю. Становлення інституту адвокатури на Закарпатті в складі Австро-Угорщини (історико-правові аспекти). Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2018. № 15. С. 192-200.

196. Майор Р.І. Український національний рух на Закарпатті: генеза, розвиток і характерні риси (1848–1919 рр.): дис. ... канд. іст. наук. Кам'янець-Подільський, 2015. 247с.

197. Povýšenie advokátskych odmien. Právny Obzor. 1918. č. 2-3. S. 63–64.

198. 1908. évi XL. törvénycikk az országos ügyvédi gyám- és nyugdíjintézetéről. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90800040.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36> (дата звернення: 25.12.2018р.).

199. 1880. évi XXXVII. törvénycikk a magyar büntető-törvénykönyvek (1878: V. törvénycikk és 1879: XL. törvénycikk) életbeléptetéséről. URL:

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88000037.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31> (дата звернення: 22.05.2018р.).

200.1914. évi XXXIV. törvénycikk a polgári perrendtartásról szóló 1911: I. törvénycikk életbelépésének meghatározásáról. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91400034.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D37> (дата звернення: 22.05.2018р.).

201.Кендел М. Развитие гражданского процессуального права в Венгрии. Правоведение. 2000. № 1. С. 174 – 191.

202.1897.évi XXXIV. törvénycikk a bünvádi perrendtartás életbeléptetéséről. URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89700034.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D34> (дата звернення: 22.05.2018р.)

203.Považan M. Trestné súdnictvo a trestné konanie po roku 1868 v Uhorsku. Dny práva 2013. Vmno: Masarykova univerzita, 2014. S. 224- 242.

204.Макалинский П. В. С.-Петербургская присяжная адвокатура: деятельность С.-Петербургских совета и общих собраний присяж. поверенных за 22 года (1866-1888 гг.). С.-Пб.: Тип. Н.А. Лебедева, 1889. 570 с.

205.Черничко С., Фединець Ч. Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території сучасного Закарпаття у першій половині ХХ століття (до 1944 року). НДІ політ. регіоналістики ДВНЗ "Ужгород. нац. ун-т". Ужгород: Ліра, 2014. 234, с.

206.1868. évi XLIV. törvénycikka nemzetiségi egyenjogúság tárgyában URL: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800044.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XLIV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (дата звернення: 22.05.2018р.).

207.Контлер Л. История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы. Пер. с англ. В. Т. Олейник; науч. ред. Л. С. Стыкалин. М: Изд-во "Весь Мир", 2002. 656 с.

208.Панчук М., Войналович В., Галенко О., та ін. Закарпаття в етнополітичному вимірі. К. : НАН України Ін-т політ. та етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса, 2008. 682 с.

209.1879. évi XVIII. törvénycikk indokolása a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben Általános indokolás URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87900018.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D43> (дата звернення: 22.05.2018р.).

210. 1883. évi XXX. törvénycikka középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről URL: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=88300030.TV&targetdate=&printTitle=1883.+%C3%A9vi+XXX.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (дата звернення: 22.05.2018р.).

211.1891. évi XV. törvénycikka kisedóvásról URL: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89100015.TV&targetdate=&printTitle=1891.+%C3%A9vi+XV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (дата звернення: 22.05.2018р.).

212.1907. évi XXVII. törvénycikk a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól URL: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90700027.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D36> (дата звернення: 22.05.2018р.).

213. Коломиец И. Г. Социально-экономические отношения, национально-политическое и культурное движение в Закарпатье во второй половине XIX века. Томск: Томский государственный университет им. В. Куйбышева, 1962. 677с.

214. Геральд Штурц. Рівноправність національностей у конституції та державному управлінні Австрії (1848–1918). Переклад з німецької Христина Николин. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2019. 376 с.

215. Пап С. Історія Закарпаття. Т.ІІІ. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. 648 с.

216. Стенографический отчет из судебной расправы по делу Ольги Грабарь и товарищей обжалованных о преступлении головной зрады. Львов: Ставропигийский институт, 1882. 408 с.

217. Поп Иван. Энциклопедия Подкарпатской Руси. Карпато-русский Этнологический Исследовательский Центр США. Ред. рус. текста М.Шабак; Ред. англ. текста К. А. Шабак; Ред, чеш., слов., гюльск., болг. текстов Д.Поп; Ред. Изд-ва и укр, текста к.ф.н. В. Падык. Ужгород: Изд-во Б.Падыка, 2001. 431 с.

218. Аристов Ф.Ф. Карпато-русские писатели. Москва : Тип. т-ва Рябушинских, 1916. Т. 1. 350 с.

219. Сухий О. Москвофільство в Галичині: історія проблеми. Москвофільство: Документи і матеріали. Вступна стаття, коментарі та добірка документів О. Сухого. за заг. ред. проф. С. А. Макарчука. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. 236 с. С. 3–66.

220. Макарчук В. С. Галицькі москвофіли та австрійський суд: досвід конституційної монархії. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. 2016. № 837. С. 396–403.

221. Данилець Ю. Второй Мараморош-Сиготский процесс против православных в Закарпатье в 1913 - 1914 гг. Исторический Ежегодник. 2009.: Сб. науч.тр. Институт истории СО РАН. Новосибирск, Рипэл, 2009. С.128 – 141.

222. Данилець Ю. Підготовка та хід судового процесу в Мараморош-Сиготі 1913-1914 рр. Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна). № 3. 2014. С. 110-125.

223. Переш І.Є. Інститут конституційного контролю в Чехословаччині, Чехії і Словаччині: історико-правове дослідження (1918 - 2000 рр.): автореф. дис... канд. юрид. наук. Л., 2004. 19 с.

224. Жаткович Григорій. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 5. Біографічна частина: А-М. Відп. ред. М.М. Варварцев. К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. 331с.

225. Терлюк І.Я., Лепісевич П.М., Кольбенко С.В. Західні українські землі в період міжвоєнної окупації: короткий нарис історії держави і права. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92с.

226.Вегеш М. М. Карпатська Україна. Документи і факти: монографія. Ужгород: Карпати, 2004. 432с.

227.Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. Ч. 1. 609с.

228.Д-р Данило Стахура помер у Празі. Діло. 1938. № 285. С.7.

229.Фельцан І.Ю. Становлення інституту адвокатури на території Закарпаття у ХІХ – першій половині ХХ століття: історико-правовий та порівняльно-правовий аналіз. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2019. № 19. С. 25-32.

230.Фельцан І.Ю. Кадровий склад адвокатури на Закарпатті в другій половині ХІХ – першій половині ХХ століття. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2017. №4. С. 66-75.

231.Soznam advokátov na Podkarpatskei Rusi (dna 31.12.1937p.). Soznam členov advokátskej komory v Turčianskom Sv.Martine. Turčiansky Sv.Martin: Tlačou kníhtlačiarkeho Uč. Spolku v Turčianskom Sv.Martine, 1938. 25s. S.21-25.

232.Доповідна записка Уповноваженого НРЗУ про судочинство в Чехословаччині та за час угорської окупації, характеристика особового складу судів Закарпатської України. ДАЗО. Ф. Р-222. Оп. 1. Спр. 5. 65 арк.

233.Dr. Cyrik Barinka Advokat jako činitel medzištatny. Ivan Dérer, Vladimír Fajnor Prvý. Prvý sjazd advokátov zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi v Bratislava dňa 6. a 7. IV. 1935. Bratislava: Vydal vlastým nákladom I sjazd advokátov zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi, 144 str. S.111-129.

234.Nariadenie ministerstva-plnomocníka vlády Československéj republiky pre správu Slovenska zo 4. Januára 1919. Čis. 5, o jednotnej zkuške sudcovskej a advokátskej. Záturecký A., Chytil A. Zákony a nariadenia o advokátoch platné v republike československej s prehľadom judikatúry Najvyššieho súdu Československého. Brno: Nakladatelství Barvič a Novotný. 1922. 244 str. S.229-230.

235.Zákon Čis.216 ze dne 16. dubna 1919 o nejvyšším soudě. Sbíрка zákonu a nařizení státu Československého. 1919. Častka XLIII. S. 291-292.

236.Nařízení vlády republiky Československé ze dne 28. května 1919, o provedení § 10. zákona o nejvyšším soudu ze dne 16. dubna 1919, č. 216 Sb. z. a n. Čis. 273. Sbírnka zákonu a nařizení státu Československého. 1919. S. 376.

237.Nariadenie ministerstva-plnomocníka vlády Československéj republiky pre správu Slovenska zo 7. augusta 1919. Čis. 130, o advokátských a sudcovských zkuškach. Záturský A., Chytil A. Zákony a nariadenia o advokátoch platné v republike československej s prehľadom judikatúry Najvyššieho súdu Československého. Brno: Nakladatelství Barvič a Novotný, 1922. 244 str. S.231.

238.Zákon Čis.13 ze dne 02. prosince 1919 kterým se mění ustanovení o služební přísaze právních praktikantův, auskultantův, soudních notářů a advokátů Sbírnka zákonu a nařizení státu Československého. 1920. Častka II. S. 14.

239.Nařízení vlády republiky československé ze dne 17 ledna 1920 jímž provádí se zákon ze dne 2. prosince 1919, č.13 Sb.z. a n. z r. 1920, o služební přísaze právních praktikantův, auskultantův, soudních notářů, soudců a advokátů. Čis. 34. Sbírnka zákonu a nařizení státu Československého. 1920. S. 53-54.

240.Zákon Čis.83 ze dne 3. února. 1920 o prozatímní úpravě advokacie. Sbírnka zákonu a nařizení státu Československého. 1920. Častka XVI. S. 148.

241.Kerecman P. Advokátska komora v Turčianskom Sv. Martine a jej budova. Bulletin slovenskej advokácie. №1-2. 2016. S. 83-88.

242.Nariadenie ministerstva-plnomocníka vlády Československéj republiky pre správu Slovenska zo 7.marca 1921. Čis.9, o preložení sídla komisie pre jednotnu žkušku sudcovsku a advokátsku. A. Záturský, A. Chytil Zákony a nariadenia o advokátoch platné v republike československej s prehľadom judikatúry Najvyššieho súdu Československého. Brno: Nakladatelství Barvič a Novotný, 1922. 244 str. S.232.

243.Usnesenie zkušobnej komisie pre jednotnu sudcovcku a advokátsku zkušku z 31. augusta 1921 slučenej advokátskej komory v Turčianskom Sv. Martine. A. Záturský, A. Chytil Zákony a nariadenia o advokátoch platné v republike československej s prehľadom judikatúry Najvyššieho súdu Československého. Brno: Nakladatelství Barvič a Novotný, 1922. 244 str. S.235.

244.Zákon Čis.167 ze dne 16. března 1920 o prozatímní úpravě činnosti advokátních a notářských komor na Slovensku. Sbírnka zákónu a nařizení státu Československého. 1920. Častka XXXVI. S.376.

245.Vyzvanie z 12 marca 1921 slučenej advokátskej komory v Turčianskom Sv. Martine. A. Záturecký, A. Chytil Zákony a nariadenia o advokátoch platné v republike československej s prehľadom judikatúry Najvyššieho súdu Československého. Brno: Nakladatelství Barvič a Novotný, 1922. 244 str. S.233.

246.Zákon Čis.40 ze dne 31. ledna 1922, kterým se mění a doplňují některá ustanovení o advokátech. Sbírnka zákónu a nařizení státu Československého. 1922. Častka 13. S.112-114.

247.Zákon ze dne 18. února 1921, kterým se vláda zmocňuje, aby vydala sazby pro výkony advokátů a jejich kancelářů. Čis.78. Sbírnka zákónu a nařizení státu Československého. 1921. S.146.

248.Dr. Bartolomej Bernat Uprava advokátskeho tarifu. Ivan Dérer, Vladimír Fajnor Prvý. Prvý sjazd advokátov zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi v Bratislava dňa 6. a 7. IV. 1935. Bratislava: Vydal vlastým nákladom I sjazd advokátov zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi, 144 str. S.60-67.

249.Dr. Vojtech Vičánek Nový advokátsky poriadok. Ivan Dérer, Vladimír Fajnor Prvý Prvý sjazd advokátov zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi v Bratislava dňa 6. a 7. IV. 1935. Bratislava: Vydal vlastým nákladom I sjazd advokátov zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi, 144 str. S.36-42.

250.Zákon Čis.144 ze dne 26. května 1936, kterým se mění a doplňují některá ustanovení o advokátech. Sbírnka zákónu a nařizení státu Československého. 1936. Častka 40. S. 559-560.

251.Zákon ze dne 15 dubna 1920, kterým se upravují poměry v soudnictví na území bývalého státu uherského Čis. 270. Sbírnka zákonů a narizení státu Československého. 1920. Častka 52. S. 600 – 601.

252.Nařizení vlády republiky Československé ze dne 3 prosince 1920 o zřizení oddělení při soudní tabuli v Kosicích pro Podkarpatskou Rus. Čis. 634. Sbírnka zákónu a nařizení státu Československého. 1920. Častka 136. S. 1589.

253.Nařízení vlády republiky Československé ze dne 17 prosince 1920 o zrušení okresního soudu v Kosinově, o nové úpravě obvodů okresních soudů v Užhorodě, Munkačevě, Beregszázu, Velkém Sevljuši a Tačevě, o nové úpravě obvodů sborových soudů v Beregszázu, Užhorodě, Hustu a sedrie V Košicích. Čis. 651. Sbírka zákonu a nařízení státu Československého. 1920. Častka 139. S. 1606-1607.

254.Zákon ze dne 9. listopadu 1928 o úpravě některých organizačních otázek v oboru soudnictví. Čis. 201. Sbírka zákonu a nařízení státu Československého. 1928. Častka 71. S. 1205–1207.

255.Zákon ze dne 16. dubna 1919 o nejvyšším soudě. Čis. 216. Sbírka zákonu a nařízení státu Československého. 1919. Častka 43. S.291–292.

256.Zákon ze dne 4. července 1931 o soudnictví ve sporech z poměru pracovního, služebního a učebního (o pracovních soudech). Čis.131. Sbírka zákonu a nařízení státu Československého. 1931. Častka 59. S.1003-1010.

257.Nařízení vlády republiky československé ze dne 17 listopada 1932, kterým se upravuje sazba odměn za zastupování advokáty v řízení před pracovními soudy a v řízení opravném Čis. 170. Sbírka zákonu a nařízení státu Československého. 1932. Častka 64. S.613.

258.Zákon Čis.130 ze dne 13 května 1936, jímž se mění a doplňuje zákon na ochranu republiky. Sbírka zákonu a nařízení státu Československého. 1936. Častka 35. S.477-479.

259.Лазарева Н.Ю. История развития словацького уголовного законодательства. Северо-Кавказский юридический вестник. №3. 2015. С.63-73.

260.Кнапп В. Кодификация материального и процессуального гражданского права в Чехословакии. Правоведение. 1958. № 3.С.33-47.

261.Фельцан І.Ю. Становлення адвокатури на Закарпатті в складі Чехословацької Республіки (1919-1939 рр.). Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Том 1. 2017. №6. С.30-33.

262.Д-р.Р.Домбчевський національна адвокатура (проблеми і перспективи). Діло. 1936. №185. С. 2.

263.Бисага Ю.М. Інститути держави і права в Домюнхенській Чехословаччині. Ужгородський держ. ун-т. Ужгород : Закарпаття, 1997. 233 с.

264.Кушнір Н.П. Правова культура у першій Чехословацькій Республіці (1918 - 1939 рр.): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2006. 19 с.

265.121/1920 Sb. Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé URL: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html (дата звернення: 22.05.2018р.).

266.Руда О. Мовна політика Другої Речі Посполитої та Чехословацької Республіки в сфері освіти (на матеріалах Галичини і Закарпаття). Проблеми слов'янознавства. 2016. Вип. 65. С. 53-64.

267. 122/1920 Sb. Zákon podle § 129 ústavní listiny, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé. URL: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/026-1920.pdf> (дата звернення: 22.05.2018р.).

268.Конституції буржуазних країн: Конституції великих держав і західних сусідів СРСР. К.: Видавництво ЦВК УСРР "Радянське будівництво і право", 1936. 382 с.

269.Національний склад Чехословаччини. Українці в Чехословаччині. Закарпаття у світлі останньої чеської конскрипції. Діло. 1934. №31. С. 4.

270.Кравчук О.М. Міжнародно-правовий захист національних меншин національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки. 2012. №5. С. 482-495.

271.Туряниця В.В. Національні меншини Підкарпатської Русі першого десятиріччя: забезпечення і реалізація освітніх прав. Травневий конгрес правознавців: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород, 2015. С.226 – 229.

272. Zákon Branný republiky Československé URL: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/041-1920.pdf> (дата звернення: 22.05.2018р.).

273.Zákon o mimořádných opatřeních . URL: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/056-1920.pdf> (дата звернення: 22.05.2018р.).

274.Zákon na ochranu republiky URL: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1923/023-1923.pdf> (дата звернення: 22.05.2018р.).

275.Кушнір Н.П. Правова культура у першій Чехословацькій Республіці (1918 - 1939 рр.): автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2006. 19 с.

276.Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930 Díl III. Ostatní data demografická (vnitřní stěhování, tělesné vady, znalost čtení a psaní, cizinci). [1. vyd.] Praha: Státní úřad statistický, 1937. 292 s.

277. Реабілітовані історією. Закарпатська область. Кн. 1. Обл. ред. кол.: Різак І. М. (голова), Довганич О. Д. (заст. голови), Хланта О. В. (секр.), Густі В. П., Делеган М. В., Дмитрук В. І., Ільницький В. І., Керечанин В. М., Коршинський І. Ю., Комарницький В. М., Мільчевич І. І., Попович П. П., Рогач В. А., Федака П. М., Худанич В. І., Чорі Ю. С. Науково-редакційний відділ тому "Реабілітовані історією. Закарпатська область". Ужгород: ВАТ "Видавництво "Закарпаття", 2003. 788 с.

278.Один політичний процес і його перипетії. Діло. 1936. №19. С. 8.

279.Нова заборона назви "український" на Закарпатті. Нечуваний присуд Найвищого Адміністраційного Суду в Празі. Діло. 1936. №101. С. 7.

280.Стряпко І.О. Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1920 – 1939). Серія «Studia Regionalistica» № 5; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2012. 328 с.

281.Гай-Нижник П. Карпатська Україна (Підкарпатська Русь) 1938–1939 рр. як одна із «розмінних монет» Мюнхенського договору. Гілея. 2018. Вип.139 (№12). Ч.1. Історичні науки. С. 48–56.

282.Худанич В. Розчленування Чехословаччини й окупація Закарпаття Угорщиною, 1938-1939рр. Закарпаття під Угорщиною. 1938-1944.

Упорядкування та передмова Василя Маркуся та Василя Худанича. Ужгород: Карпати-Гражда. 1999. 232с. С.13-48.

283.Справа про створення адвокатської контори Карпатської України в Хусті. ДАЗО. Ф. 577. Оп. 1. Спр. 20. 21 арк.

284.A m. kir. minisztériumnak 9.600/1938. M. E. száma rendelete a felvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásával kapcsolatos igazság-ügyi szervezeti rendelkezések tárgyában. Budapesti Közlöny. 1938. №287. Old. 1-3.

285.Распоряжение м. кор. министерства №1.090/1940. М.Е. въ дѣлѣ измѣненія установленій, касающихся адвокатской дѣятельности подкарпатскихъ адвокатовъ. Kárpátaljai közlöny. Подкарпатский вѣстник. 1940. № 7. С. 4–5.

286.A kassai ügyvédi kamara megalakulása. Napi Hírek, 1939. Április №2. Old.1.

287.Budapesti Közlöny. 30.12.1939. Old.1.

288.Ügyvédi kamarák országos bizottsága. XIII. Kassa. Magyarország tisztii cím – és névtára. 1942. Old. 615.

289.Ügyvédi kamarák országos bizottsága. XIII. Kassa. Magyarország tisztii cím – és névtára. 1943. Old. 657.

290.Официальная часть. Kárpátaljai közlöny. Подкарпатский вѣстник. 1939 № 24. С.1.

291.Грін О.О. Судова система та судочинство на Закарпатті у складі Угорщини (1939-1944 рр.) Науковий Вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право". 2014. № 29. Т.2. С. 208-213.

292.A m. i.kir. minisztériumnak 5.910/1939. M. E. számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területen a magyar polgári büntetőbíráskodás működésének megkezdése tárgyában. Budapesti közlöny. 1939. szám. 141. old. 3-4.

293.A m. kir. minisztériumnak 5.920/1939. M. E. számú rendelete a polgári peres és nemperes eljárási jogszabályok hatályának a Magyar Szent Koronához

visszatért kárpátaljai területre kiterjesztése tárgyában. Budapesti közlöny. 1939. szám. 141. old. 4–7.

294.Розпоряження м. кор. министерства № 8.020/1939. М. Е. въ дѣлѣ установленія правилъ чрезвычайнаго судопроизводства. Kárpátaljai közlöny. Подкарпатский вѣстник. 1939. № 7. С. 2–5.

295.Распоряжение м. кор. министерства число 7.800/1941. М. Е. въ дѣлѣ модификаціи правилъ статаріального судопроизводства. Kárpátaljai közlöny. Подкарпатский вѣстник. 1941. № 54. С. 2–3.

296.Мазурок І.О. Правовий статус правоохоронних органів та військових структур на Закарпатті 1939-1944 роках. Часопис Київського університету права. 2009. №4. С. 42-48.

297.Мазурок І.О. Стан дотримання особистих прав населення Закарпаття у 1939-1944 роках. Часопис Київського університету права. 2010. №2. С. 38-42.

298.Ügyvédi kamarák országos bizottsága. XIII. Kassa. Magyarország tisztii cím – és névtára. 1940. Old. 488.

299.Ügyvédi kamarák országos bizottsága. XIII. Kassa. Magyarország tisztii cím – és névtára. 1941. Old. 549.

300.Распоряжение м. кор. министерства № 3.670/1940. М.Е. по дѣлу членства адвокатовъ въ земскомъ адвокатскомъ опекунскомъ и пенсіономъ учреждены, записанныхъ на основаній деятельности, проводимой ими на возвратившихся къ Мадьярской Святой Коронѣ верхне-венгерскихъ и подкарпатскихъ территоріяхъ. Budapesti Közlöny. 1940. №24. Old. 1-3.

301.Изъ зала суда. Русская правда. 1940. № 123. С. 3.

302.Распоряжение м. кор. министра правосудія № 36.500/1940. І.М. по дѣлу упорядоченія членства товарищей адвокатовъ въ земскомъ адвокатскомъ опекунскомъ и пенсійномъ учрежденіи. Kárpátaljai közlöny. Подкарпатский вѣстник. 1940. №28. С.25–29.

303.Распоряженіе м. кор. министерства № 4.550/1940. М.Е. по дѣлу взносовыхъ повинностей въ пользу адвокатской коморы и опеко-пенсіонного земского учрежденія призванныхъ на чрезвычайные военные маневры адвокатовъ. Kárpátaljai közlöny. Подкарпатский вѣстник. 1940. № 28. С. 20–21.

304.Распоряженіе м. кор. министерства № 2.210/1941. М.Е. по дѣлу дополнения распоряженія № 4.550/1940. М. Е. объ обязанности призванныхъ на чрезвычайни упражненія адвокатовъ по платеж у взносовъ адвокатской коморы и земского адвокатского опекунского и пенсионного института. Kárpátaljai közlöny. Подкарпатский вѣстник. 1941. №16. С.4

305.Распоряженіе м. кор. министерства № 2.460/1941. М.Е. по дѣлу обязанности адвокатовъ, зарегистрированныхъ на основаній ихъ дкятельности на верхневенгерской и подкарпатской территоріяхъ, къ Мадьярской Святой Коронк обратнo присоединенныхъ, по платежу взносовъ адвокатской коморы и Земского адвокатского Опекунского и Пенсіонного Учрежденія. Kárpátaljai közlöny. Подкарпатский вѣстник. 1941. №16. С. 5.

306.Ügyvédi kamarák országos bizottsága. XIII. Kassa. Magyarország tisztí cím – és névtára. 1939-1944.

307.Ügyvédi kamarák országos bizottsága. XIII. Kassa. Magyarország tisztí cím – és névtára. 1944. Old. 673–674.

308.Розпоряженіе м. кор. министерства №120/1944. М. Е. «По дѣлу упорядокваня поступованя, вѣденого въ дѣлѣ адвокатскихъ дисциплинарныхъ провинностей, совершеныхъ передъ днемъ перебрани головной власти, адвокатами, адвокатами-замѣстителями, респективно кандидатами адвокатовъ, зарегистрированными на основѣ ихъ дѣяльности, проводимой на назадъ прилучѣнныхъ къ Мадьярской Святой Коронѣ территоріяхъ». Kárpátaljai közlöny. Подкарпатский вѣстник. 1944. №8. С. 1-2.

309.Розпорядження М. кор. министерства №1.210/1944. М. Е. въ дѣлѣ прекращенія публичной службы и публичного повѣреня жидовъ, дальше их адвокатской деятельности. Kárpátaljai közlöny. Подкарпатский вѣстник. 1944. № 17. С. 3-4.

310.Манифест Першого З'їзду Народних Комітетів Закарпатської України про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною від 26.11.1944р. Вісник НРЗУ. 1944. № 1. С. 2–3.

311.Про утворення Спеціального Суду при Народній Раді Закарпатської України: декрет № 22 від 18.12.1944 р. Вісник НРЗУ. 1944. № 3. С.15–16.

312.Персональні повідомлення. Вісник НРЗУ. 1945. № 5. С.58.

313.Звіт Уповноваженого НРЗУ про діяльність відділу юстиції та окружних народних судів. ДАЗО, ф. Р–222. оп. 1. Спр. 1. Арк. 19.

314.Доповідь про стан судочинства в Закарпатській Україні. ДАЗО. ф. 1056. оп. 1. Спр.720. 5 арк.

315.Про утворення Спеціального Суду при Народній Раді Закарпатської України: декрет № 22 від 18.12.1944 р. Вісник НРЗУ. 1944. № 3. С. 15–16.

316.Болдижар М.М., Грін О.О. Закарпатська Україна: державно-правовий статус і діяльність (кінець 1944р. – початок 1946р.). Ужгород: «Поличка Карпатського краю». 1999. 104с.

317.Про організацію Судових органів Закарпатської України: декрет НРЗУ № 33 від 12.01.1945 р. Вісник НРЗУ. 1945. № 1. С. 4–5.

318.Про утворення органів прокуратури Закарпатської України: декрет №34 від 12.01.1945р. Вісник НРЗУ. 1945. № 1. С. 5–6.

319.Про порядок діяльності Народних Судів Закарпатської України в справах цивільних: постанова НРЗУ від 22.01.1945р. Вісник НРЗУ. 1945. № 2. С. 13–15.

320.Про порядок діяльності Народних Судів Закарпатської України в справах кримінальних: постанова НРЗУ від 22.01.1945р. Вісник НРЗУ. 1945. № 2. С. 15–18.

321.Грін О.О. Утворення прокуратури Закарпатської України (1944-1945 рр.). Сучасний вимір держави та права: Збірник наукових праць. за ред. В.І. Терентьєва, О.В. Козаченка. Миколаїв: Вид.-во. "Гліон", 2008. С. 182-183.

322.Болдижар С.М. Формування судової системи Закарпатської України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2006. Вип. 6. С. 55–58.

323.Декрет НРЗУ про організацію праці народної адвокатури та розпорядження її уповноваженого про діяльність і про прийом до народної адвокатури. ДАЗО, ф. Р-222. оп. 1. спр. 4. арк. 8.

324.Чужа О. Ю. Створення та діяльність адвокатури Закарпатської України. Наук. Вісн. Закарпат. ін-ту ім.. А. Волошина. 2001. Вип.1. С.108-114.

325.Протоколи засідань Організаційного бюро Народної Адвокатури Закарпатської України Міністерства юстиції УРСР. ДАЗО. Ф. Р–1364. Оп. 1. Спр. 1. 10 арк.

326.Місячні, квартальні та піврічні докладні записки Міністерству юстиції про здійснену роботу з кадрами. ДАЗО. Ф. Р-1364. Оп. 1. Спр. 4. 107 арк.

327.Протоколи засідань Організаційного бюро Закарпатської обласної колегії адвокатів Міністерства юстиції УРСР. ДАЗО. Ф. 1364. Оп. 1. Спр. 3. 38 арк.

328.Звіт про роботу Вищого Народного і Спеціального Судів Закарпатської України за 1945р. ДАЗО. ф. Р-1045. оп. 1. спр. 1. 82 арк.

329.Грін О. О. Правове регулювання діяльності спеціального суду Закарпатської України (1944–1945). Держава і право. 2008. Вип. 42. С.148-152.

330.Возз'єднання: Збірник архівних документів і матеріалів. Упор., передмова та покажчики О.Д. Довганича, А.М. Шекети, М.В. Делегана; ред. колегія В.І.Балога, І.В.Іванчо, М.В.Делеган, О.Д.Довганич та ін. Ужгород: Закарпаття, 2000. 344 с.

331.Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про введення на території Закарпатської області законодавства Української Радянської Соціалістичної Республіки». ДАЗО. ФР-195. Оп.23. спр.1. Арк. 2.

332.Довганич О. Історична довідка про репресії закарпатців у другій половині 40–80 років. Кризь пекло ГУЛАГів (Документи, спогади, нариси). ред. О. Довганич; передм. В. Приходька. Ужгород: Поличка «Карпатського краю», 1996. С.72–74.

333.Хаски Ю. Российские адвокаты и советское государство: происхождение и развитие советской адвокатуры 1917-1939. пер. с англ. Т. Морщакова. М.: РАН, Институт государства и права, 1993. 183 с.

334.Вышинский А.Я. Революционная законность и задачи советской защиты. Исправленная и дополненная стенограмма доклада на собрании Московской коллегии защитников 21.12.1933г. М.: РИС. Мособлисполкома, 1934. 43 с.

335.Обловацька Н. О. Адвокатура України – інститут громадянського суспільства. Адвокат. 2011. №10. С. 37– 40.

336.Инструкция о порядке оплаты юридической помощи, оказываемой адвокатами населению утверждена приказом НКЮ СРСР от 02.10.1939г. №85. Сборник приказов и инструкций Министерства юстиции СССР 1936 – 1948 гг. М.: Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1949. 436 с. С.405-408.

337.Конституції (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки: від 30.01.1937р. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html> (дата зверення 15.02.2019р.).

338.Скрябін О. М. Захисник у кримінальному процесі: нормативно-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 455с.

339.Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки: від 20.04.1978р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=888-09&ed=19780420> (дата зверення 15.02.2019р.).

340.История государства и права России: хрестоматія. авт.-сост. Г.Т. Камалова. Издательский центр ЮУрГУ, Челябинск. 2014. 563 с.

341.Залогина О. Г. Институт адвокатской тайны в советскую эпоху: проблемы становления и совершенствования. Право: современные тенденции:

материалы междунар. заоч. науч. конф. Под общ. ред. Г.Д. Ахметовой. Уфа. 2012. – С. 1–9.

342.Элькинд П. С. Адвокатская этика. Советская юстиция. 1940. №4.С. 19.

343.Семянников В.В., Сухарев И.Ю. Советская адвокатура. М., 1982. С. 8.

344.Протоколи засідань організаційного бюро Закарпатської обласної колегії адвокатів Міністерства юстиції УРСР. ДАЗО. Ф. Р-1364. Оп. 1. Спр. 8. 118 арк.

345.Кодинцев А.Я. Восстановление органов юстиции в западных районах СССР в 1942-1945 гг. История государства и права. 2010. № 1. С.28-30.

346.Из приказа НКЮ СССР № 48 от 14 июня 1943 г. «О состоянии кадров адвокатуры». Советская адвокатура. подгот. к печати Т. И. Кругловым. М. : Юриздат НКЮ СССР, 1944. С. 28–29.

347.Клевцов А. В. Советская адвокатура в первые послевоенные годы (1945 - 1950-е годы). Адвокатская практика. 2009. № 4. С. 45 – 48.

348.Кодинцев А.Я. Советская адвокатура в послевоенный период. Адвокат. 2008. № 6. С.84-98.

349.Кодинцев А.Я. Государственная политика в системе органов юстиции СССР в 1933-1956гг. автореферат: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: Екатеринбург, 2010. 56 с.

350.Доповіді, огляди і звіти про стан кадрів Закарпатської обласної колегії адвокатів (20.01.1947р. – 01.11.1947р.). ДАЗО. Ф. Р-1871. Оп. 1. Спр. 13. 115 арк.

351.Фінансовий річний звіт, акт ревізії, кошторис, штатний розпис (1946р. – 1947р.). ДАЗО. Ф. Р-1364. Оп. 1. Спр. 5. 14 арк.

352.Протоколи та доповідні звіти загальних зборів адвокатів області. ДАЗО, Ф. Р–1364. Оп. 1. Спр. 15. 36 арк.

353.Быковская Е.А. Адвокатура Новосибирской области в 1920-80-е гг.: автореф. дис. ... канд. истор. наук. Барнаул, 2003. 22 с.

354.Квартальні звіти про рух кадрів та роботу колегії адвокатів 1948р. ДАЗО. Ф. Р-1364. Оп. 1. Спр. 14. 91 арк.

355.Довганич О. У тенетах "СМЕРШУ". Репресовані діячі Карпатської України: статті і нариси. Ужгород: Закарпатське крайове культурно-освітнє товариство «Просвіта», 2002. 59 с.

356.Протоколи та доповідні звіти загальних зборів адвокатів області. ДАЗО. Ф. Р-1364. Оп. 1. Спр. 21. 78 арк.

357.Квартальні та піврічні звіти про рух кадрів та роботу колегії адвокатів 1950. ДАЗО. Ф. Р-1364. Оп. 1. Спр. 28. 91 арк.

358.Злотніков Л. Радянська адвокатура в західних областях УРСР. Революційне право. 1940. № 17/18. С. 20–22.

359.Настюк М. І. Становлення радянської адвокатури в Західних областях УРСР. Вісник Львівськ. держ. ун-ту: Серія юридична. 1976. № 15. С. 24–28.

360.Бакшеев С. Состояние кадров адвокатуры и мероприятия по их укреплению. Социалистическая законность. 1948. № 3. С. 4-9.

361.Антимонов Б.С., Герзон С. Л. Адвокат в советском гражданском процессе: Пособие для адвокатов. М.: Госиздат юридической литературы, 1954. 260с.

362.Протоколи загальних зборів адвокатів Закарпатської області. ДАЗО. Ф. Р–1364. Оп. 1. Спр. 29. 38 арк.

363.Квартальні звіти про рух кадрів та роботу колегії адвокатів. ДАЗО Ф. Р–1364. Оп. 1. Спр. 20. 86 арк.

364.Протоколи засідань президії колегії адвокатів. ДАЗО. Ф. Р-1364. Оп.1. Спр. 13. 100 арк.

365.Фельцан І. Ю. Зміст концепції радянської адвокатури та її реалізація на Закарпатті в 1946-1950 роках. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. №4. С.273-277. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_44.pdf. (дата звернення: 15.02.2019р.).

366.Звягинцев А. Г., Орлов Ю. Г. Неизвестная Фемида: Документы, события, люди. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. 575с.

367.Уголовно-процессуальное законодательство СССР и Союзных республик» (основные законодательные акты): сборник под ред. Г. К. Большакова. М.: Госюриздат, 1957. 507с.

368.Цивільний процесуальний кодекс УСРР. Збірник Законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. 1929. №25. Ст.200.

369.Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса том 1. Основные положения науки советского уголовного процесса. М.: Наука, 1968 г. 468с.

370.Про внесення змін і доповнень до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 30 серпня 1972 року, №986-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1972. № 36. Ст. 314.

371.Блажівський Є. М., Козьяков І. М., Толочко О. М., Мірошниченко С. С., Власова Г. П. Актуальні питання кримінального процесу України: навч. посіб. за заг. ред. Є. М. Блажівського. К. Центр учбової літератури, 2013. 304с.

372.Смирнов Є. В. Поняття та сутність захисту у кримінальному провадженні. Право та державне управління. 2015. № 3. С. 77-83. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ptdu_2015_3_19

373.Смирнов Є. В. Генезис статусу захисника у кримінальному судочинстві України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 2. С. 304-313.

374.История государства и права России: хрестоматія. авт. - сост. Г.Т. Камалова. Челябинск. ЮУрГУ, 2014. 563 с.

ДОДАТОК А

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з наукової роботи
ПВНЗ Університету Короля Данила
к.ю.н., доц. **Острогляд О.В.**

«15» вересня 2020 р.

АКТ

впровадження результатів дисертації зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Фельцана Івана Юрійовича

на тему «Розвиток адвокатури на Закарпатті: ХІХ – перша половина ХХ століття (історико-правове дослідження)»

у навчальний процес Університету Короля Данила

Комісія у складі: голови – завідувача кафедри права, доктора юридичних наук, доцента Онищука І.І.; членів комісії: доктора юридичних наук, доцента Луцького Р. П., доктора історичних наук, доцента Гуменюк Т.І., склала цей акт про те, що наукові публікації за результатами дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень Фельцана Івана Юрійовича на тему: «Розвиток адвокатури на Закарпатті: ХІХ – перша половина ХХ століття (історико-правове дослідження)» використовуються у навчальному процесі Університету Короля Данила при викладанні курсів «Історія держави і права України», «Адвокатура України», «Історія держави і права зарубіжних країн».

Упровадження у навчальний процес окремих аспектів дисертаційного дослідження І.Ю. Фельцана сприяло розширенню та поглибленню знань майбутніх фахівців правової сфери про особливості становлення та закономірності історико-правового розвитку інституту адвокатури на Закарпатті в XIX – першій половині XX ст., а також формуванню інтересу у студентів до засвоєння змісту навчального матеріалу, активізації їхньої науково-дослідної діяльності під час підготовки до семінарських та практичних занять, написання кваліфікаційних робіт, участі у студентських науково-практичних конференціях і круглих столах.

Апробація результатів дослідження підтверджує їх теоретичну і практичну спрямованість, доводить доцільність подальшого їх впровадження у навчальний процес з метою підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців юридичної сфери.

Теоретичні й практичні аспекти дослідження висвітлені у наукових фахових виданнях України, періодичних виданнях інших держав, та у доповідях, тезах на наукових конференціях, круглих столах, семінарах, зокрема:

Список публікацій здобувача

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1.Фельцан І.Ю. Зміст концепції радянської адвокатури та її реалізація на Закарпатті в 1946–1950 роках. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 4. С. 273–277. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_44.pdf.

2.Фельцан І.Ю. Становлення адвокатури на Закарпатті в другій половині XIX – на початку XX століття. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2017. № 13. С. 45–52.

3.Фельцан І.Ю. Становлення адвокатури на Закарпатті у складі Чехословацької Республіки (1919–1939 рр.). Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 6. Том 1. С. 30–33.

4.Фельцан І.Ю. Кадровий склад адвокатури на Закарпатті в другій половині XIX – першій половині XX століття. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2017. № 4. С. 66–75.

5.Фельцан І.Ю. Становлення інституту адвокатури на Закарпатті в складі Австро-Угорщини (історико-правові аспекти). Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2018. № 15. С. 192–200.

6.Фельцан І.Ю. Зародження та розвиток адвокатури на Закарпатті від найдавніших часів до першої половини XIX століття (історико-правові аспекти). Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 3. С. 52–56.

7.Фельцан І.Ю. Становлення інституту адвокатури на території Закарпаття у XIX – першій половині XX століття: історико-правовий та порівняльно-правовий аналіз. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2019. № 19. С. 25–32.

8.Фельцан І.Ю. Адвокатура Карпатської України (1938–1939 рр.) та її розвиток на Закарпатті в складі Угорщини (1939–1944 рр.): історико-правовий аспект. Visegrad Journal on Human Rights. 2020. № 2. Том 3. С. 175–181.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9.Фельцан І.Ю. Особливості процесу радянзації адвокатури у післявоєнному Закарпатті (1946–1950 рр.): матеріали X міжнародної науково-практичної конференції «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 19–21 квітня 2018 р.). У 2-х т. Т. 1. за заг. ред. В.І. Смоланки, О.Я. Рогача, Я.В. Лазура. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2018. С. 24–26.

10.Фельцан І.Ю. Особливості організаційно-правового розвитку інституту адвокатури на Закарпатті в міжвоєнний період (1919–1939 рр.): матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). У 2-х т. Т. 1. відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 194–196.

11.Фельцан І.Ю. Організаційне оформлення та розвиток інституту адвокатури на Закарпатті у ХІХ – на початку ХХ століття: історико-правові аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи» (м. Одеса, 24 травня 2019 р.). відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 24–27.

12.Переш І.Є. Фельцан І.Ю. Історико-правові аспекти становлення та розвитку інституту адвокатури Підкарпатської Русі у складі першої Чехословацької Республіки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої святкуванню 5-річчя заснування наукового журналу «Visegrad Journal on Human Rights» «Розвиток правової науки: механізми вибору та реалізації пріоритетів» (м. Сніна, Словачька Республіка, 7–8 червня 2019 року). Сніна: «Baltija Publishing», 2019. С. 59–62.

Голова комісії:

Члени комісії:

д.ю.н., доц. Онищук І.І.

д.ю.н., доц. Луцький Р. П.

д.і.н., доц. Гуменюк Т.І.